

Beregnet til
Kulturdepartementet

Dokument type
Rapport

Dato
Juni 2015

KULTURDEPARTEMENTET **UTREDNING OM E-BØKER** **OG UTLÅN I BIBLIOTEK**

KULTURDEPARTEMENTET
UTREDNING OM E-BØKER OG UTLÅN I BIBLIOTEK

Rambøll
Hoffsveien 4
Postboks 427 Skøyen
0213 Oslo
T +47 22 51 80 00
F +47 22 51 80 01
www.ramboll.no

INNHOLDSFORTEGNELSE

	SAMMENDRAG	5
1.	INNLEDNING	8
1.1	Distribusjon av e-bøker til folkebibliotekene	8
1.2	Nasjonalbibliotekets tilgjengeliggjøring av bøker i digitalt format	9
1.3	Distribusjon av e-bøker i det kommersielle markedet	10
2.	BAKGRUNN	11
2.1	Bibliotekenes rolle	11
2.2	«E-bok» og «P-bok»	12
2.3	Oppsummert	15
3.	OM MODELLENE FOR UTLÅN AV E-BØKER I BIBLIOTEKENE	16
3.1	Bakgrunn	16
3.2	Utlånsmodeller	20
4.	TILGANG OG BRUK AV E-BØKER I BIBLIOTEKENE	24
4.1	SALG av e-bøker til bibliotekene	24
4.2	UTLÅN og bruk av e-bøker i bibliotekene	29
4.3	Om de ulike utlånssystemene	36
4.4	Hvordan blir e-bøker tilgjengeliggjort og brukt i de ulike utlånssystemene?	40
4.5	Når blir e-bøker lånt?	42
4.6	Hvem låner e-bøker?	44
4.7	Utlån/nedlastning av digitale bøker som ikke lenger er opphavsrettslig vernet	46
5.	VURDERING AV KRYSSENDE HENSYN	48
5.1	Tilgang på e-bøker i bibliotek og de kommersielle aktørenes mulighet til fortjeneste	49
5.2	Lisensmodell vs. klikkmodell	60
5.3	Nasjonal vs. lokal	66
5.4	Brukervennlighet vs. «friksjoner»	71
5.5	Avsluttende betraktninger	74
6.	VEDLEGG	77
6.1	VEDLEGG 1. Metodisk tilnærming	77
6.2	VEDLEGG 2: Eksempler fra andre land	78
6.3	VEDLEGG 3: Om de ulike utlånssystemene	86
6.4	VEDLEGG 4: Den danske modellen – eReolen	89

FORORD

Denne rapporten utgjør sluttleveransen fra utredningen om e-bøker og utlån i folkebibliotek, som er gjennomført på oppdrag for Kulturdepartementet i perioden februar til juni 2015. Utredningen er gjennomført av Rambøll Management Consulting (heretter Rambøll).

Prosjektteamet i Rambøll har bestått av Håkon Kavli (prosjektleder), Jon Martin Sjøvold, Øystein Lorvik Nilsen, Mari Opsahl og Annika Myhre Jahren. Stipendiat Terje Colbjørnsen ved Universitetet i Oslo, Institutt for medier og kommunikasjon har bidratt med innspill til undersøkelsesdesignet og kommentarer til sluttrapport.

Rambøll vil takke alle aktører både i biblioteksektoren og bokbransjen som har vært behjelpelige med å stille til intervju og bidra med relevant datamateriale og statistikk. Vi vil også takke Kulturdepartementet for godt og konstruktivt samarbeid.

Rambøll står alene ansvarlig for alle konklusjoner og anbefalinger som presenteres i denne rapporten.

Oslo, juni 2015

Håkon Kavli, Jon Martin Sjøvold, Øystein Lorvik Nilsen, Mari Opsahl, Annika Myhre Jahren

SAMMENDRAG

Denne rapporten viser resultatene fra utredningen om e-bøker og utlån i bibliotek, som Rambøll har gjennomført på oppdrag for Kulturdepartementet. Formålet med utredningen har vært å bidra til kunnskapsgrunnlaget om tilgang til og bruk av e-bøker i folkebibliotekene, i sammenheng med bibliotekstrategien som er under utarbeidelse i departementet. Utredningen ser blant annet nærmere på:

- Innkjøps- og utlånsmodeller for e-bøker mellom bibliotekene og den kommersielle delen av bokbransjen i ulike land, inkludert Norge
- Tilgangen til og bruk av e-bøker i folkebibliotekene
- Hvilke utlånssystemer for e-bøker som er i bruk i folkebibliotekene
- Forholdet mellom bibliotekenes utlån av e-bøker og det kommersielle salget av e-bøker

Internasjonalt er det to utlånsmodeller som er rådende; *lisensmodellen* og *klikkmodellen*.

Gjennom prøveordningen for salg og utlån av e-bøker i norske folkebibliotek har lisensmodellen (eller «eksemplarmodellen») så langt blitt benyttet. Denne modellen har store likheter med salg og utlån av fysiske bøker, hvor bibliotekene kjøper inn et antall lisenser av e-boken, og hvor en lisens kun kan lånes av én låntaker av gangen. Alternativt til lisensmodellen betaler bibliotekene en gitt sum for hvert enkelt utlån («klikk») som gjøres av boken. I tillegg til disse to modellene finnes det også andre utlånsmodeller: *Abonnementsmodellen*, *låntakermodellen*, *strømmemodellen* samt blandingsmodeller med ulike kombinasjoner av de mest rådende modellene. Modellene redegjøres for i rapportens kapittel 3.

Ut fra våre samtaler med representanter fra både biblioteksektoren og den kommersielle delen av bransjen, framstår en blandingsmodell som det mest sannsynlige scenario for fremtiden i Norge. Det er også stort sett en blandingsmodell man har havnet på etter utprøving i andre land.

I kapittel 4 har vi undersøkt tilgang til og bruk av e-bøker i bibliotekene. Bibliotekene får i dag tilgang til e-bøker på to måter; gjennom innkjøpsordningene til Norsk Kulturråd, og gjennom egne innkjøp. Statistikken viser en sterk økning i bibliotekenes *kjøp* av e-bøker i perioden høsten 2013 til 2014. Det er hovedsakelig skjønnlitteratur som kjøpes inn, og mest for voksne. Titlene som kjøpes inn er nye, hvor de fleste er utgitt de siste tre årene. Statistikken viser også en sterk økning i *utlån* av e-bøker i samme periode, selv om omfanget fortsatt er lite, hvor e-bøkene utgjør 1-2 prosent av det totale utlånet. E-bøkene som lånes gjenspeiler i stor grad tilbudet som gis, og det lånes for det meste skjønnlitteratur for voksne. E-bøker blir i stor grad lånt på kveldstid utenom bibliotekenes åpningstider, samtidig som e-boklånerne likevel er hyppige besøkende av bibliotekene. Bruk av titler som ikke lenger er opphavsrettslig beskyttet har vært relativt stabilt de siste tre årene.

Statistikken viser at e-bøker hyppigst blir utlånt til låntakere i eldre aldersgrupper. Det er en stor overvekt av kvinner blant e-boklånerne (71 prosent). Dette står i noen grad i motsetning til undersøkelser om *kjøpere* av e-bøker, hvor det ser ut til å være en overvekt av menn, og yngre aldersgrupper.

I kapittel 5 drøfter vi flere kryssende hensyn som må tas i betraktning i de videre diskusjoner om e-bokutlånets fremtid i Norge. Ett av disse hensynene er forholdet mellom *tilgang på e-bøker i bibliotek og de kommersielle aktørenes mulighet til fortjeneste*. På den ene side har utredningen vist at det er gode grunner til å anta at utlån av e-bøker i bibliotekene til en viss grad går utover salget av e-bøker. Dette gir grunner til å vurdere ulike former for friksjoner når en ny modell for utlån av e-bøker skal avtales. På den andre side finner vi også støtte for påstander om at utlån av e-bøker rekrutterer nye brukere av mediet og genererer (mer-)salg av e-bøker. Det er ikke bare «bestselgerne» blant e-bøker som lånes ut, og målgruppene «e-boklånerne» og «e-bokkjøpere» virker bare delvis overlappende.

Videre har utredningen sett på forholdet mellom *lisensmodell* og *klikkmodell*, og ulike kombinasjoner. Modellene forsøker på ulike vis å balansere hensynet til gratis tilgang til e-bøker i bibliotek og de kommersielle aktørenes mulighet til fortjeneste. Det er stor enighet blant aktørene om at en blandingsmodell vil være det mest hensiktsmessige i Norge framover; der man bygger på en kombinasjon av lisens og klikk. Det vises i denne sammenheng til den nye modellen som nå tas i bruk i Danmark. Men det finnes også andre muligheter til å sette sammen en slik blandingsmodell, hvor partene må bli enige om hvilke «friksjoner» det er rimelig å innføre i Norge (se under).

Et tredje kryssende hensyn er forholdet mellom det *nasjonale og lokale nivået*. Dette handler om hvilket nivå i det offentlige man skal plassere ansvaret for forhandling av avtaler mellom biblioteksektoren og den kommersielle delen av bokbransjen for innkjøp og utlån av e-bøker, og ansvaret for infrastruktur og distribusjonskanaler. På den ene side vil en nasjonal forhandlingspart for bibliotekene gjøre forhandlingene mer effektive og samkjørte, på den annen side vil nasjonale føringer kunne overstyre lokale prioriteringer og behov. Flere aktører, både på biblioteksiden og i bokbransjen, peker på Nasjonalbiblioteket som en mulig forhandlingspart for bibliotekene. Et annet alternativ som nevnes, er et eget forhandlingsutvalg med representanter for de største bibliotekene. Vi mener det også er mulig å se for seg at Nasjonalbiblioteket og Forleggerforeningen sammen kommer fram til en anbefalt modell for e-bokutlån for fremtiden, mens øvrige forhandlinger og innkjøp fortsetter som i dag.

Videre er et annet element i nasjonal- vs. lokaldimensjonen hvem som skal ha ansvar for den tekniske infrastrukturen for utlån av e-bøker. Per i dag er det tre konkurrerende systemer fra ulike leverandører som utgjør den tekniske infrastrukturen for utlån av e-bøker. Systemene er basert på ulike tekniske løsninger og skiller seg fra hverandre på en del parametere. Flere har påpekt at det er lite hensiktsmessig med stor variasjon i lånesystemene. På den annen side kan det hevdes at konkurranse mellom ulike utlånssystemer er en sunn pådriver for videreutvikling av systemene. Vi mener at en eventuell enighet om overordnede systemkrav ikke nødvendigvis kommer i konflikt med det å ha flere leverandører av utlånssystemer også framover.

Et fjerde kryssende hensyn er forholdet mellom *brukervennlighet og friksjoner*. Friksjonene (konstruerte begrensninger) som i dag er ilagt e-bokutlån er i første rekke ment å ivareta blant annet rettighetshavernes kontroll over tilgang til- og fortjeneste på åndsverk. Friksjonselementer kan være begrensninger i simultane utlån, prisstrategier med høyere prising av *frontlist* enn *backlist*, karantenetid for nye titler, utløpstid for lisenser mv. Vårt inntrykk er at enkelte friksjoner for utlån av e-bøker nok må legges inn i avtaleverk og i tekniske løsninger for at forlagene skal slutte seg til en fremtidig avtale. Men nivået på friksjonene må samtidig balanseres, både mot bibliotekenes mandat om ivaretagelse av aktualitet og bredde, og brukervennligheten overfor lånerne av e-bøker.

Det er vår vurdering at disse kryssende hensynene må tas i betraktning i de videre diskusjonene om e-bokutlånets framtid i Norge. Det dreier seg om å finne et nivå for friksjoner i utlånet av e-bøker som på best mulig måte balanserer bibliotekenes mulighet til å utøve sitt samfunnsmandat med de kommersielle aktørenes mulighet til fortjeneste.

I en eventuell blandingsmodell (som anses som mest sannsynlig for fremtiden) vil det være viktig å konkludere om følgende:

Modellbestemmelser

- Overgangen mellom lisens og klikk
- Begrensninger i antall samtidige lånere
- Begrensninger i utlån pr. låntaker
- Varighet for lisenser, rammer for fornyelse
- Begrensninger i antall klikk
- Geografiske begrensninger på fjernlån

Differensiering

- Prisdifferensiering
- Forholdet mellom «frontlist» og «backlist» i utlånsmarkedet
- Evt. forsinkelsestid for nye titler
- Evt. mulighet for å trekke titler fra utlånsmarkedet

Krav til utlånssystemene

- Automatisk innlevering og/eller fri innlevering av e-bøkene
- Muligheten for smaksprøve/«browsing»/forhåndsvisning før krav om betaling
- Om man skal kunne reservere e-bøker som er utlånt
- Om utlånssystemet/systemene skal ha en «kjøpsknapp»
- Om låntaker selv skal kunne forlenge lånetiden

1. INNLEDNING

Kulturdepartementet utarbeider en nasjonal strategi for utvikling av et fremtidsrettet folkebibliotek, med en målsetting om å sikre gode bibliotekstjenester for befolkningen. Tiltak for å bidra til utviklingen av folkebibliotekene som relevante og aktuelle møteplasser og kultur- og debattarenaer er en del av strategien. Strategien vil også omhandle digitale tjenester på folkebibliotekområdet. Denne rapporten skal bidra til kunnskapsgrunnlaget for den strategien som er under utarbeidelse.

Rapporten gir en oversikt over hvordan innkjøpet og utlånet av e-bøker har utviklet seg, over mulige modeller for utlån av e-bøker i folkebibliotekene, samt forskjellene mellom de tre utlånssystemene som brukes i dag. Rapporten drøfter videre rollefordelingen mellom nasjonale og lokale aktører, forholdet mellom bibliotekenes utlån og forlagenes salg av e-bøker, brukeropplevelse og friksjon i bruken av e-bøker vs. papirbøker, samt fordeler og ulemper ved ulike modeller for utlån av e-bøker i denne sammenheng. Rapporten kommer også inn på hvordan e-boktilbudet markedsføres og formidles i bibliotek, og på bruk og utlån av e-bøker som er falt i det fri.

Rapporten omhandler først og fremst tilgjengeliggjøring av skjønnlitterære bøker i folkebibliotek. Fagbibliotekenes formidling av e-bøker og digitale verk innenfor faglitteraturen i universitets- og høgskolesektoren er i liten grad undersøkt, og da sett opp mot dagens tilstand og systemer for e-bokutlån i folkebibliotekene.

Rapporten bygger på en rekke intervjuer med relevante aktører fra bibliotekshold og i bokbransjen. Samtidig har vi samlet inn data og statistikk om salg, tilgjengeliggjøring og utlån av e-bøker, samt bruk av de ulike utlånssystemene for e-bøker i folkebibliotekene. For en oversikt over informanter og datakilder, se vedlegg.

1.1 Distribusjon av e-bøker til folkebibliotekene

Utprøvingen av *innkjøps- og utlånsmodeller for e-bøker til folkebibliotekene* har, sammen med det regulerte kommersielle bokmarkedet, ført til at distribusjonen av norske e-bøker til norske forbrukere er nokså oversiktlig. Biblioteksentralen er eneste leverandør for salg av kommersielle e-bøker og lydbøker til bibliotekene, i tillegg er enkelte bøker tilgjengeliggjort gjennom Nasjonalbiblioteket. Videre endret Norsk Kulturråd innkjøpsordningen slik at ordningen inkluderer innkjøp av e-bøker. Fra 2014 ble dette gjort permanent.

Biblioteksentralen har i praksis monopol for distribusjon av e-bøker gjennom avtale med Forleggerforeningen om eneste leverandør. Dette innebærer at Biblioteksentralen følger anbefalingen Forleggerforeningen har presentert overfor sine medlemmer med henhold til e-bøker. Innenfor dette rammeverket gjør Biblioteksentralen avtaler om innkjøp direkte med forlagene, og bibliotekene kan velge mellom titlene som Biblioteksentralen har i sin portefølje.

Rammeverket innebærer at den digitale utlånsmodellen, slik den praktiseres i dag, speiler den fysiske: Biblioteksentralen selger lisenser på e-bøker til folkebibliotekene. For hver lisens kan verket i e-bokformat lånes ut i en avtalt låneperiode, og kan først lånes ut på nytt til en ny bruker når låneperioden er utløpt eller lånet er avsluttet. Det er dette som er omtalt som *Lisensmodellen* for utlån av e-bøker i folkebibliotekene.

For å få tilgang til Biblioteksentralens portefølje må utviklerne av bibliotekenes utlånssystemer kunne dokumentere at krav til sikkerhet og håndtering av lisenser er ivarettatt. Bibliotekene kan i

dag velge mellom tre utlånssystemer; BS Weblån, Ebokbib og Ebib. Utlånssystemene benytter DRM (Digital Rights Management), som sørger for at kun én låner kan låne den enkelte e-boken av gangen (per lisens som det aktuelle biblioteket har), og som sletter filen automatisk etter at låneperioden er utløpt. Hovedformålet med DRM er å forhindre ulovlig spredning og piratkopiering av e-bøkene.

Den gjeldende avtalen åpner for samarbeidsavtaler mellom biblioteker, slik at for eksempel et fylke kan gå sammen om innkjøp av en e-boklisens. En samarbeidsløsning utløser da et krav om bibliotekene minimum skal kjøpe to lisenser av en tittel. Deretter er det et økt minimumskrav ved økt befolkningsgrunnlag knyttet til samarbeidet.

E-bøker utgjør 7 prosent av innkjøpsordningen, ca. 1-2 prosent av alt utlån, og 2-3 prosent av solgte eksemplarer i det allmenne bokmarkedet.¹

1.2 Nasjonalbibliotekets tilgjengeliggjøring av bøker i digitalt format

I tillegg til Biblioteksentralens distribusjon av e-bøker til folkebibliotekene har Nasjonalbiblioteket tilgjengeliggjort bøker for norske brukere. Bokhylla-avtalen er inngått mellom Nasjonalbiblioteket og Kopinor, og gjør det mulig for Nasjonalbiblioteket å gi tilgang til fulltekst på nettet til alle norske bøker utgitt til og med år 2000 og som er digitalisert for bevaring. Nasjonalbiblioteket har som mål å ferdigstille digitaliseringen av alle bøker utgitt i Norge fram til og med år 2000 innen 2017. Dette inkluderer både bøker som har falt i det fri og bøker som fortsatt er beskyttet av opphavsrett.

Bøkene som er beskyttet av opphavsrett er kun tilgjengelig for norske IP-adresser, mens bøkene som er falt i det fri er tilgjengelig for alle som PDF-filer, i tillegg er et lite utvalg av de sistnevnte tilgjengelig i nedlastbart epub-format. Tilgang til de fleste bøkene er kun tilgjengelig på nettsidene til Nasjonalbiblioteket, noe som innebærer at man må være koblet til internett for å ha tilgang til dem, i tillegg til at de er begrenset til leseren på nettstedet. Dette følger av avtalen med Kopinor, og har til hensikt å sørge for god kopibeskyttelse. Slik sett kan Nasjonalbibliotekets tilgjengeliggjøring av bøker (Nasjonalbibliotekets digitale samling) neppe kalles for utlån, men er snarere et digitalt tilgjengelig bibliotek.

Boks 1 Bokhylla

Bokhylla.no

Bokhylla.no ble lansert i 2009 og har omfattet ca. 50 000 bøker fra 1690-, 1790-, 1890- og 1990-årene. Gjennom avtale med Kopinor, som representerer forlag, forfattere og andre opphavsmenn, har Nasjonalbiblioteket fått anledning til å legge ut bøker som fortsatt er beskyttet av opphavsrett. Bokhylla vil nå utvides og gjøres permanent. Bøker fra hele 1900-tallet, til og med 2000, legges til Bokhylla, som vil inneholde ca. 250 000 bøker når tjenesten er komplett i 2017. Bokhylla er gratis tilgjengelig for alle med norsk IP-adresse. Bøker som er opphavsrettslig beskyttet er imidlertid ikke tilrettelagt for nedlasting eller utskrift. Forfattere, andre opphavsmenn og forlag blir betalt gjennom den kollektive avtalen som er inngått. Avtalen gir også den enkelte rettighetshaver rett til å trekke enkeltbøker fra Bokhylla. Det har vært et mål for Nasjonalbiblioteket å ha mest mulig innhold tilgjengelig på nett, og Bokhylla er en viktig del av dette arbeidet for å gjøre kulturarven tilgjengelig.

<http://www.nb.no/Tilbud/Samlingen/Samlingen/Boeker/Bokhylla.no>

¹ Forleggerforeningen, bransjestatistikk 2014. Rambølls egn beregning. URL: http://www.forleggerforeningen.no/filemanager/download_file/file/785173.pdf/Bransjestatistikk_2014.pdf

1.3 Distribusjon av e-bøker i det kommersielle markedet

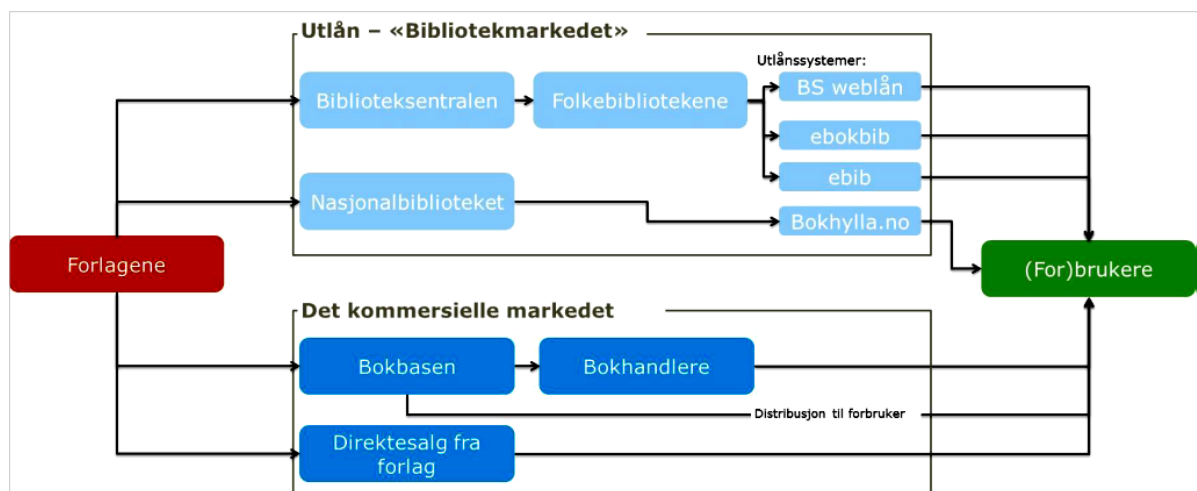
Det kommersielle e-bokmarkedet i Norge er også oversiktlig, da e-bøker nesten utelukkende distribueres gjennom Bokbasen. Bokbasen er eid av en rekke norske forlag og bokhandlere i fellesskap. Bokbasen distribuerer bøker fra godt over 100 norske forlag, til flertallet av norske nettbokhandlere. Bokbasens Digitale distribusjonssentral (DDS) inkluderer en digital bokhylle («Bokskya») som samler leserens e-bøker uavhengig av hvor e-boka er kjøpt. Det betyr at leseren kan ta med seg sine e-bøker fra én lese-app til en annen, og bytte lesebrett eller annen leseenheter (forutsatt at e-boka er distribuert via Bokskya). Ut over distribusjonen av e-bøker gjennom Bokbasen distribuerer enkelte forlag (som for eksempel Cappelen), samt enkelte nettbokhandlere (for eksempel ebok.no) bøker utenom bokbasen. Dette utgjør en liten del av e-bokmarkedet..

Kulturrådets publikasjon «Litteratur i tall 2013»² viser at omsetningen av e-bøker i Norge var på om lag NOK 94 millioner, av et totalt salg av bøker på over NOK 6 milliarder i 2013. Anslagsvis $\frac{3}{4}$ av e-bokomsetningen var dessuten fra utenlandske nettsteder («privat direkteimport»), slik at e-boksalget fra norske nettbutikker kun utgjorde 0,4 prosent av den samlede omsetningen av bøker i Norge i 2013.

Innledningsvis er det altså grunn til å minne om at e-bøkene fortsatt må ses på som «et gryende marked» i Norge, og at e-bøkene foreløpig står for kun marginale andeler både når det gjelder utlån og salg. Samtidig er interessen økende og e-bøkene er i vekst også i Norge.³ Forbrukerrådets ferske undersøkelse viser at 18 prosent av den norske befolkningen har lest én eller flere e-bøker i løpet av det siste året.⁴

Distribusjonen av norske e-bøker i Norge er illustrert i figuren under.⁵

Figur 1 Illustrasjon av distribusjonen av norske e-bøker i Norge.

I løsningsen av oppdraget har Rambøll gjennomført kvalitative intervjuer med representanter for alle aktørene som presenteres i figuren. I tillegg har vi gjennomført intervjuer med Forfatterforeningen og representanter for enkelte fagbibliotek. Aktørene har videre vært behjelpelige med å frembringe data og statistikk til bruk i rapporten. (For oversikt over intervjuene og datakilder, se vedlegg.)

² <http://www.kulturradet.no/vis-publikasjon/-/litteratur-i-tall-2013>

³ Se f.eks Forleggerforeningens bransjestatistikk for 2013

⁴ http://www.forbrukerradet.no/_attachment/1196530/binary/37414

⁵ Dette er slik vi har forstått distribusjonen av e-bøker i dag. Vi er kjent med at det tidligere har vært foreslått en modell der distribusjonslinjene krysses, der både forfatterne, forlagene og biblioteksektoren er viktige parter. (Se <http://norskbiotekforening.no/2010/10/endelig-norske-e-boker-kjartan-vevle-medforfatter-av-strategisk-notat/>)

2. BAKGRUNN

Vi tror ikke vi tar for hardt i dersom vi sier at folkebibliotekene og aktørene på det kommersielle bok-markedet lenge har hatt en avtalt og avklart sameksistens, og gjensidig nytte av hverandres virksomhet når det gjelder papir-bøker (heretter omtalt som «p-bøker»). Men selv om markedet for e-bøker i Norge i beste fall kan ses på som «gryende», har det relativt nye formatet gitt styrke til en ny diskusjon om forholdet mellom bibliotekenes gratistilbud og forfatterenes, forlagenes og bokhandlernes muligheter til å tjene penger på salg av bøker. Før den videre redegjørelsen for mulige utlånsmodeller og utviklingen av e-bokutlån og e-boksalget, er det på sin plass å minne kort om folkebibliotekenes samfunnsrolle, samt minne om forskjellene mellom e-bøker og p-bøker.

2.1 Bibliotekenes rolle

Bibliotekene forvalter viktige deler av de fysiske og digitale kunnskaps- og informasjonsressursene i samfunnet på vegne av fellesskapet. I St.meld.nr.23 (2008-2009) «*Bibliotek — Kunnskapsallmenning, møtestad og kulturarena i ei digital tid*» heter det at verdigrunnlaget og legitimiteten til bibliotekene bygger på tanken om at kunnskap og utdanning skal være tilgjengelig for alle, uavhengig av sosiale, økonomiske og geografiske skillelinjer. Meldingen vektlegger at bibliotekene forvalter en sentral del av det som kalles «kultur- og kunnskapsallmenningen», og at bibliotekene skal skape bred tilgang til informasjonskildene og legge til rette for bruken av dem. Stortingsmeldingen hadde som hovedformål å utvikle robuste og omstillingsdyktige bibliotek som kan tilby alle innbyggerne bedre bibliotek tjenester. Blant annet var ett av tiltakene å videreutvikle digitale fellestjenester for bibliotekene, og utvikle bibliotekenes kompetanse til å yte tjenester i «den digitale kunnskapsallmenningen».

«Folkebiblioteksloven» fikk ny formålsparagraf gjeldende fra 1.1.2014⁶ §1 Målsetting lyder:

«Folkebibliotekene skal ha til oppgave å fremme opplysning, utdanning og annen kulturell virksomhet, gjennom aktiv formidling og ved å stille bøker og andre medier gratis til disposisjon for alle som bor i landet. Folkebibliotekene skal være en uavhengig møteplass og arena for offentlig samtale og debatt. Det enkelte bibliotek skal i sine tilbud til barn og voksne legge vekt på kvalitet, allsidighet og aktualitet. Bibliotekenes innhold og tjenester skal gjøres kjent. Folkebibliotekene er ledd i et nasjonalt biblioteksystem.»

Det er på bakgrunn av dette samfunnsmandatet bibliotekenes ønske om, og muligheter til, å tilby utlån av e-bøker må tolkes. Bibliotekenes oppgave er å formidle innhold, uavhengig av format - dvs. enten det gjelder e-bøker eller p-bøker. Vektleggingen av allsidighet - eller «bredde» som det gjerne kalles - gjør at det også for e-bøker er både evne og vilje til å vektlegge bredden i bibliotekenes formidling av litteratur. Samtidig gjør kravet om allsidighet bibliotekene sårbare ift. et for lite eller for smalt tilbud av e-bøker på markedet. Det blir også spørsmål om det å «stille bøker og andre medier gratis til disposisjon» forutsetter eierskap og muligheten til å drive samlingsoppbygging i bibliotekene, også av e-bøker.

⁶ <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1985-12-20-108>

På samme måte som for utlånet av p-bøker må altså utlånet av e-bøker ses på bakgrunn av folkebibliotekenes mandat om formidling, bredde og aktualitet. Samtidig er det et avhengighetsforhold mellom bibliotekenes og forlagenes virksomheter, noe som anerkjennes i våre intervjuer med representanter i biblioteksektoren, og som blant annet kommer til uttrykk i følgende sitat fra Nasjonalbiblioteket og Norsk kulturråds fagadministrasjon vedrørende utlån av e-bøker i folkebibliotek:

«Spørsmålet om utlånsmodell for de e-bøkene som bibliotekene selv kjøper inn fra forlagene, handler om å finne ut hvordan brukerne agerer på e-bokmarkedet og om å finne den riktige balansen mellom salg og utlån» - Nasjonalbiblioteket/Norsk kulturråds fagadministrasjon, februar 2014

2.2 «E-bok» og «P-bok»

E-bøker blir gjerne definert som elektroniske bøker som du leser på en skjerm, for eksempel nettbrett, lesebrett eller mobiltelefon. Papirbøkene trenger neppe noen nærmere definisjon, annet enn å minne om at de nå gjerne blir omtalt som «p-bøker» (i kontrast til «e-bøker»). E-bøker skiller seg både i *praktisk* og *juridisk* forstand fra p-bøkene. Forskjellene har implikasjoner både for utlånet av e-bøkene i folkebibliotekene, og salget av dem i det kommersielle markedet.

Praktiske forskjeller

UH-nett vest gjorde allerede i 2011 opp status og utfordringer ved e-bøker, som fortsatt er relevante.⁷ For bibliotekbrukere har e-bøker en del fordeler som p-bøker ikke har. E-boka kan ikke bli skadet, mistet eller stjålet (med mindre noen stjeler terminalen du bruker til å lese). Utlånet av e-bøker er også tilgjengelig utenom bibliotekets åpningstid, og kan både lånes og leveres uten å oppsøke biblioteket fysisk. E-boka er åpenbart raskere i anskaffelse enn p-boka, når det ikke kreves noen fysisk forsendelse (eller særlig fysisk bevegelse) før den lånte e-boka kan tas i bruk. Bøker i e-bokformat har stor informasjonsmengde, men opptar liten fysisk plass. I prinsippet gir e-bøker bibliotekene mulighet til å fjerne ventelister på populære titler, selv om dagens avtaler ikke tillater det. I tillegg trekkes interaksjonen frem som en klar fordel ved e-bøkene. De gir mulighet for å søke i fulltekst, gjør det lett å finne enkeltkapitler eller avsnitt, finne lenker til aktuelle kilder og referanser, samt tilpasse leseropplevelsen til dine individuelle preferanser (skriftstørrelse, font m.m.). Det er også mulig å bygge inn direkte søk i ordbøker og leksikon i e-boka, samt å bygge inn lyd, tekst til tale og video.

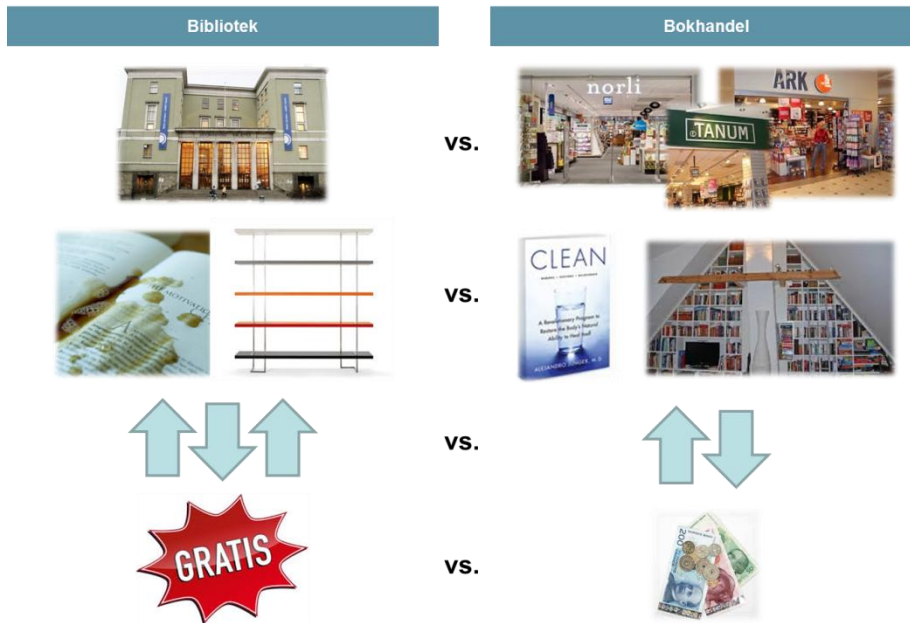
Samtidig kan ulike plattformer, formater, leverandører og forretningsmodeller med ulike betingelser ha gjort at bibliotekene og brukerne har strevet med å orientere seg blant e-bøkene. Terskelen for utlån/lån har slik sett ikke nødvendigvis vært lavere for e-boka enn p-boka til nå. P-boka har stadig sine fordeler, også i utlån. Det som gjerne fremheves er at p-bøkene gir et umiddelbart inntrykk av omfang og hvor man befinner seg i boka. Det fysiske og håndgripelige utgjør en helhet som mange opplever som en verdi i seg selv. P-boka har dessuten «full mobilitet», den kan fraktes og brukes overalt og trenger ikke lading. Brukeren (eller biblioteket) har fullt eierskap til eksemplaret de har anskaffet, og kan gi eller låne sitt eksemplar videre til andre (og til andre bibliotek for bibliotekenes del). For p-bøker reguleres bruken i bibliotek av godt etablerte ordninger. Ordningene varierer ikke fra utgiver til utgiver eller avhengig av hvor boka er kjøpt. Så selv om e-boka har fordeler og kvaliteter som p-boka mangler, så er det ikke dermed sagt at overgangen er enkel verken for bruker eller bibliotek.

I tillegg til de nevnte praktiske forskjellene mellom p-bøker og e-bøker, blir det fra bransjehold hevdet at mens salg av p-bøker har strukturelle *fordeler* framfor utlån av p-bøker (bl.a. tilgjengelighet, åpningstider, eierskap og uskadd/ny/ubrukt), er det motsatte tilfelle for e-

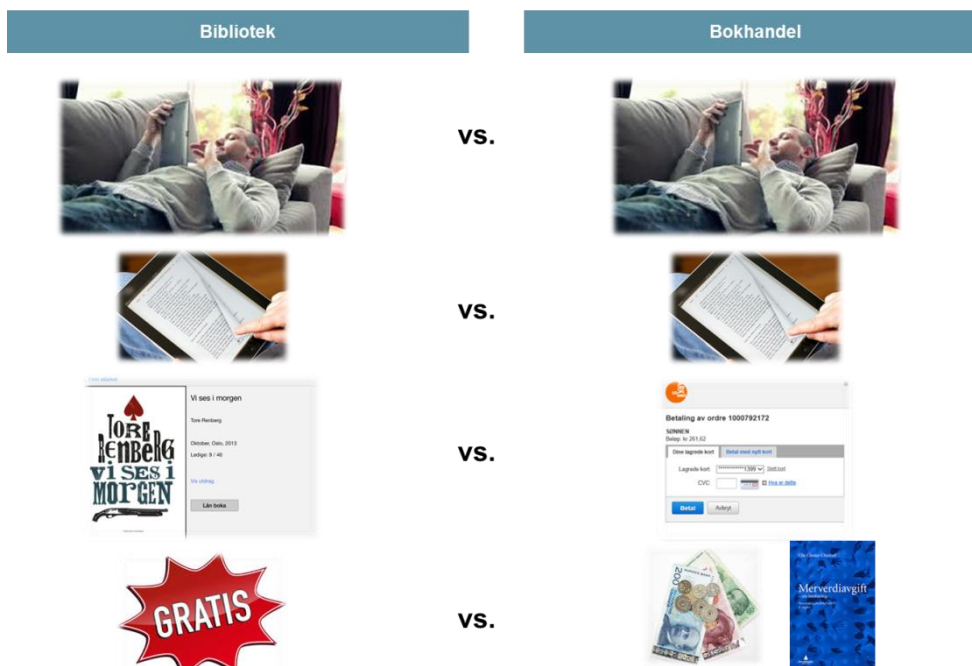
⁷ UH-nett Vest (2011). «E-bøker i norske universitet og høyskoler: status og utfordringer».

bøkene. E-bøkene er like «glanset og nye» i utlån som i salg («det er den samme filen») og mulig å låne (og levere) hjemmefra, både utenfor bibliotekenes og bokhandlernes åpningstider. Den tekniske terskelen for å låne en e-bok er dessuten lavere enn å kjøpe en e-bok, hevdes det, fordi en kjøper må gjennom en elektronisk betalingsløsning som en låner «slipper». Fra Bokbasen er disse forskjellene illustrert med følgende figurer, der det hevdes at bibliotekene har et «strukturelt handicap» for trykte bøker, mens bokhandelen har et tilsvarende handicap i forbindelse med salg/utlån av e-bøker:

Trykte bøker: Biblioteket har strukturelt handicap

E-bøker: Bokhandelen har strukturelt handicap

Kilde: Bokbasen

Juridiske forskjeller

De juridiske forskjellene mellom nedlastede e-bøker og kjøpte p-bøker, henger sammen med at e-bøker og p-bøker plasseres i ulike opphavsrettslige kategorier, skriver Nasjonalbiblioteket.⁸ P-boken er en fysisk vare, mens e-boken regnes som en tjeneste og en digital rettighet. En innkjøpt papirbok kan lånes ut etter åndsverklovens § 19. Men fordi § 19 kun gjelder fysiske eksemplarer, kan man ikke låne ut filer med hjemmel i denne bestemmelsen. Når digitale e-bøker overføres over internett opptrer de ikke som «analoge» eksemplarer. E-bøkene som overføres blir kopiert, og det er dermed ikke ett og samme eksemplar som bytter hånd i en slik overføring. E-bøker som kjøpes inn og lagres kan derfor bare lånes ut etter avtale. (E-bøker som er innkjøpt på fysisk bærer, f.eks. på digikort eller CD, kan lånes ut «på vanlig måte» iht. § 19.)

Som kjent, er det ikke merverdiavgift på p-bøker i Norge. Det er det på e-bøker. Fordi e-bøker kan inneholde interaktive elementer og ha grenseflater opp mot andre tjenester som nettsider og webapplikasjoner, anses e-bøker som en elektronisk tjeneste der redusert merverdiavgift eller satser ikke kan benyttes. Frankrikes og Luxemburgs felles lave merverdiavgift for både p-bøker og e-bøker har blitt kjent ugyldig av EU-domstolen, nettopp med henvisning til at e-bøker ikke er varer, men «electronically supplied services».⁹ Derimot er det kommet signaler om endringer på området fra EU. EU-president Juncker har nylig bekreftet at EU-kommisjonen i 2016 vil foreslå redusert merverdiavgift for digital presse.¹⁰ Selv om dette vil gjelde nettaviser, er det grunn til å tro at forslaget også vil kunne komme e-bøkene til gode.

Oslo Economics mener den nåværende merverdiavgiften på e-bøker skaper en barriere for utviklingen av markedet for norske e-bøker, fordi marginalkostnadene for p-bøker er relativt lave sammenliknet med merverdisatsen på e-bøker. P-bøker gir høyere dekningsbidrag for forfattere, forlag og bokhandlere, noe som tenkes å trekke produksjonen og markedsføringen i den retning.¹¹

---

⁸ Jurist Espen Søyland Bakjord, Nasjonalbiblioteket. Artikkelen ble publisert i tidsskriftet Bibliotekaren 2013 (6/7)

⁹ <http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2015-03/cp150030en.pdf>
http://www.forbrukerradet.no/_attachment/1196530/binary/37414

¹⁰ <http://www.magazinmedia.eu/eu-president-juncker-european-commission-will-suggest-in-2016-reduced-vat-for-digital-press-to-eu-member-states/>

¹¹ <http://osloeconomics.no/wp-content/uploads/2014/09/OE-rapport-2014-12-Konsekvensanalyse-av-ulike-merverdiavgiftscenarier-fo.pdf>

2.3 Oppsummert

Selv om det kan finnes barrierer for både produksjon, utlån og salg av e-bøker i Norge, gir våre dokumentstudier, sammen med intervjuene vi har gjennomført, et klart inntrykk av at det er vilje til å finne gode løsninger for utlån av e-bøker hos begge parter. Lang erfaring med samarbeid og sameksistens har gitt forståelse for hverandres interesser og ståsteder, samtidig som det selvfølgelig er ulike hensyn og interesser å ivareta og som må veies mot hverandre i videre diskusjoner og forhandlinger. Bibliotekene skal ivareta sitt samfunnsoppdrag, også ved hjelp av e-boka som format. Samtidig trenger bokbransjen vilkår som gjør at utvikling og produksjon av e-bøker vil svare seg økonomisk. Aktørene både i biblioteksektoren og i bokbransjen er enige om at det er mye potensiale i e-boka, og at det handler om å finne en riktig balanse mellom kommersielle hensyn og bibliotekenes samfunnsoppdrag i framtida. Sitatet fra Nasjonalbiblioteket ovenfor er i så måte illustrerende. I Forleggerforeningens anbefaling til medlemsforlagene om e-bokutlån er det samme uttrykt:

«En utlånsløsning for e-bøker skal både medvirke til å drive det nye kommersielle markedet for e-bøker, og sikre bibliotekenes samfunnsansvar. Utgangspunktet er at partenes vektlegging og rollefordeling i e-bokmarkedet bør være på linje med den som i dag finnes for papirbøkene» - Forleggerforeningen, april 2013

Dette er et viktig og positivt utgangspunkt for bransjeaktørene for å kunne komme til enighet om permanente løsninger også for utlån av e-bøker i framtida. Neste kapittel omhandler mulige modeller for utlån av e-bøker i folkebibliotekene.

3. OM MODELLENE FOR UTLÅN AV E-BØKER I BIBLIOTEKENE

I dette kapitlet beskriver vi de ulike utlånsmodellene som er utviklet og testet ut. Vi retter også et blikk utenfor Norge, og ser på ulike modeller som er prøvd ut i et utvalg land. Ytterligere detaljer kan finnes i rapportens vedlegg.

3.1 Bakgrunn

Norge har et relativt lite marked for e-bøker sammenlignet med våre naboland.¹² I 2012 ble 80 prosent av nye titler utgitt både på papir og som e-bok. Tall fra Den Norske Forleggerforening viser at nesten 4000 norske e-boktitler var tilgjengelige for salg ved utgangen av 2012. Det er en markant økning fra april 2011 da Bokskya ble lansert med 1200 titler. Selv om den prosentvise økningen i omsetning fra samme periode er stor (450 prosent), utgjør e-boksalget likevel ikke mer enn 0,4 prosent av den totale omsetningen for litteratur i Norge.¹³ E-bøker er også pålagt en merverdiavgift på 25 prosent. Likevel blir e-bøker i gjennomsnittet priset 40 prosent lavere enn papirbøker; samme prisnivå som i store deler av Europa, blant annet Tyskland.¹⁴

Det kan være mange grunner til at e-bøker er mer utbredt i andre land. Noen mener at den vertikale eierstrukturen der forlagene eier bokhandelene, samt reguleringen av bokmarkedet i Norge med blant annet fastprisordning, kan ha bidratt til å senke tempoet på utviklingen. Det må imidlertid nevnes at for eksempel Danmark har et mye større e-bokmarked enn oss, der e-bøker sto for 5,2 prosent av salget for skjønnlitteratur¹⁵. Sverige har på sin side omtrent like stor leseandel som oss, der 1,3 prosent av all skjønnlitteratur som selges er e-bøker¹⁶. Det ble også innført prøveordninger som var gunstige for låneren av e-bøker allerede før det kommersielle markedet fikk fotfeste for alvor. Danmark og Sverige brukte klikkmodellen ved oppstart av utlån av e-bøker for mer enn ti år siden, men endret modell og avtaler etter at konsekvensene ble tydelige; i Sverige står bibliotekene for 85 prosent av e-bokmarkedet, og i Danmark hadde utlånsordningen for biblioteker halvparten så mange utlån bare i løpet av september 2012 som Norge hadde i løpet av hele 2012 – som resultat trakk flere av de største forlagene i Danmark seg fra ordningen.

Både Danmark og Sverige forhandlet fram nye avtaler mellom forleggere og bibliotekene i 2014, med ulikt resultat. Vi kommer nærmere tilbake til den danske modellen i kapittel 3.2.6 (se også detaljer i VEDLEGG 6.4). Professor Johan Svedjedal beskriver ellers de tre største problemene for det kommersielle bokmarkedet i Sverige slik; det forholdsvis høye prisnivået, mangelen på en populær plattform for e-bøker med samme gjennomslag som Amazons Kindle i USA, samt et forholdsvis lavt antall tilbudte titler.¹⁷

På den ene siden kan Norge sies å være et stykke bak Danmark og Sverige når det gjelder utlån av e-bøker fra offentlige folkebiblioteker. På den andre siden er Norge et foregangsland når det kommer til digitalisering av litteraturen, med Bokhylla. Situasjonen i Danmark og Sverige er heller ikke direkte sammenlignbar med Norge, blant annet fordi det kommersielle markedet for e-bøker i våre naboland på alvor kom på plass først etter bibliotekenes ordninger for utlån av e-bøker. I Norge forsøker derimot begge «markeder» å vokse frem samtidig, og dette byr på unike utfordringer og hensyn som må tas.

¹² <http://www.kulturradet.no/documents/10157/4a8f2801-5d57-4ec0-8b0e-a2bb4204fd45>

¹³ Kulturrådet/Rambøll (2014): «Litteratur i tall»

¹⁴ http://www.forleggerforeningen.no/filemanager/download_file/file/506002.pdf/Det%20digitale%20bok-Norge%203.pdf

¹⁵ <http://bogmarkedet.dk/artikel/overblik-her-er-seks-centrale-pointer-fra-forl%C3%A6ggerforeningens-%C3%A5rsstatistik>

¹⁶ <http://www.forlaggare.se/e-boksmarknaden-i-sverige>

¹⁷ http://www.kb.se/Dokument/Bibliotek/utredn_rapporter/2013/forstudie_sammanhallet_system.pdf, side 17

Hvilke modeller som er tatt i bruk varierer myer fra land til land, hvor det er mange lokale hensyn som må tas. I dette kapittelet beskriver vi de ulike modellene. For en egen oversikt over hvordan utlån av e-bøker fungerer i ulike land, se VEDLEGG 6.2.

3.1.1 Prøveordningen og innkjøpsordningen

I 2010 bevilget Kulturdepartementet midler til et prøveprosjekt i Norsk kulturråd om e-bokutlån ved landets folkebibliotek. To år senere, i 2012, inngikk Norsk kulturråd en avtale med Forleggerforeningen og Forfatterforeningen om et prøveprosjekt med «parallelt innkjøp av p-bøker og e-bøker til norske folkebibliotek» under innkjøpsordningen for ny norsk skjønnlitteratur. Prøveordningen innebar da at først 30 og senere 70 av 1000 innkjøpte eksemplarer av en skjønnlitterær utgivelse skulle være e-bøker. Prøveordningen omfattet et lite antall bibliotek der infrastrukturen var på plass eller skulle ha kommet på plass i løpet av året. Totalt fikk bibliotekene tilgang på 160 e-boktitler av bøker utgitt i 2012.¹⁸

Boks 2 – e-bøker i innkjøpsordningen¹⁹

Norsk kulturråd inngikk i 2011 en avtale med Den norske Forleggerforening, Norsk Forleggersamband og Den norske Forfatterforening om å gjennomføre et prøveprosjekt med parallelt innkjøp av p-bøker og e-bøker under Statens innkjøpsordning for ny norsk skjønnlitteratur. Prøveprosjektet er avgrenset til innkjøpsordningen for ny norsk skjønnlitteratur for voksne – prosa, lyrikk og dramatikk i bokform – utgitt i 2012, 2013 og 2014 og gjaldt utlån av e-bøker i folkebibliotek ut juni 2015. Prøveordningen er nå gjort permanent. Samtidig er alle landets fylker inkludert, og barne- og ungdomslitteratur er også tatt inn i ordningen. Fra 2015 er det også ny fordelingsnøkkel for distribusjon. Antallet innkjøpte eksemplarer av voksentitler endres fra 1000 papirbøker til 703 papirbøker og 70 e-bøker.

Fordelingen av lisenser for hver bok er som følger, basert på folketall i hvert enkelt fylke: ¹

Antall innbyggere	Antall fylker	Antall lisenser per fylke	Antall lisenser totalt
300 000 <	5	5	25
200 000 – 300 000	3	4	12
> 200 000	11	3	33
Totalt	19		70

I notat R5 5/14 fra faglig utvalg for litteratur fastsettes de nye retningslinjene for innkjøpsordningen for skjønnlitteratur. Det faglige utvalget er klar over at mange biblioteker ønsker seg flere lisenser til utlån. Det understrekes at de nye retningslinjene ikke kan anses å være *endelige* siden utviklingen på feltet går så raskt. Utvalget understreker at man må følge utviklingen og at e-utlånet og det kommersielle e-bokmarkedet må kunne fungere side om side.

¹⁸ NOU (2013) Kulturutredningen 2014

¹⁹ <http://www.kulturradet.no/documents/10157/6308f25c-77dd-45a4-8835-d94b66f10ce2>
<http://www.kulturradet.no/litteratur/vis-artikkel/-/innkjopsordningen-er-endret-e-boker-inkludert>
<http://www.kulturradet.no/documents/10157/92fb0850-b339-4925-9508-39293fc16814>

Det er foreløpig ikke etablert noen fast avtale om hvordan bibliotekene skal tilby utlån av e-bøker i Norge, men det er satt i gang prøveordninger som i utgangspunktet varer ut 2015. Colbjørnsen (2014) skriver i sin rapport om prøveprosjekt med e-bøker i innkjøpsordningen (PEI)²⁰ at man i norsk kontekst må skille mellom to ulike avtaler:

- 1) Avtalen mellom forleggerforeningen og bibliotekene
- 2) Kulturrådets prøveordning med e-bøker i innkjøpsordningen.

Den første avtalen gjelder de bøkene som bibliotekene selv kjøper inn på kommersiell måte. Forleggerforeningen har foreslått en prøveordning som til en viss grad hensyntar begge parter, der det åpnes for samarbeid mellom ulike bibliotek på det grunnlag at antall titler som kjøpes inn samsvarer med befolkningstallet. Forleggerforeningen kom i 2013 med en anbefaling om modell for antall lisenser sett i samsvar med befolkningstall til sine medlemsforlag.²¹ Modellen åpner for samarbeidsavtaler mellom biblioteker, slik at for eksempel et fylke kan gå sammen om innkjøp av en e-boklisens. En samarbeidsløsning utløser da et krav om at bibliotekene minimum skal kjøpe to lisenser av en tittel. Deretter er det et økt minimumskrav ved økt befolkningsgrunnlag knyttet til samarbeidet, hvor følgende legges til grunn:

- Over 150.000 innbyggere: Minimum 3 lisenser
- Over 300.000 innbyggere: Minimum 4 lisenser
- Over 500.000 innbyggere: Minimum 5 lisenser

Boks 3 – Om bibliotekenes innkjøp av e-bøker

Innkjøp av e-bøker gjøres i de fleste tilfeller gjennom fylkesvise konsortium. Det vil si at fylkesbiblioteket koordinerer og kjøper inn e-bøker for folkebibliotekene i fylket. Folkebibliotekene er her med i et «spleiselag» for å betale e-bøkene, og har anledning til å komme med anbefalinger eller forslag til hvilke titler de ønsker skal kjøpes inn i konsortiet.

Samtidig finnes det en del enkeltbibliotek i fylkene som kjøper inn e-bøker i tillegg til konsortiets innkjøp. Både i Hedmark, Hordaland og Telemark er det eksempler på bibliotek som gjør dette. På den andre siden er hverken Deichmanske eller Bergen offentlige bibliotek med i et konsortium, og kjøper heller ikke e-bøker utenom de som gjøres tilgjengelig gjennom innkjøpsordningen.

Nordland er unntaket, hvor innkjøpene gjøres i hvert enkelt bibliotek og ikke samlet i et konsortium. E-bøkene er likevel tilgjengelige for alle lånere i fylket, dvs. registrerte lånere ved ett av bibliotekene i Nordland. En risiko ved dette er at det kjøpes inn for mange eksemplarer/lisenser av samme tittel i bibliotekene, slik at man får eksemplarer/lisenser som blir stående ubrukt. Samtidig er fordelene lokalt tilpasset innkjøp. Utenom bibliotekene i Nordland er hver bibliotek ikke med i et konsortium og gjør

²⁰ Colbjørnsen, Terje (2014): Rapport om prøveprosjekt med e-bøker i innkjøpsordningen (PEI).

<http://www.kulturradet.no/documents/10157/6308f25c-77dd-45a4-8835-d94b66f10ce2>

²¹ <http://www.forleggerforeningen.no/nyhetsarkiv/e-utlan-anbefaling-til-medlemsforlagene>

Den andre avtalen er knyttet til Kulturrådets innkjøpsordninger. Kulturrådet satte i gang et pilotprosjekt i 2012, der 30 av de 1000 titlene som ble kjøpt inn skulle være e-bøker. Avtalen ble forlenget i 2013, og gjelder nå som nevnt 70 av 1000 eksemplarer. Senest i desember 2014 endret Norsk Kulturråd innkjøpsordningen for ny norsk skjønnlitteratur til å inkludere e-bøker permanent. Den 2. februar 2015 vedtok Kulturrådet å utvide innkjøpsordningen for sakprosa og barne- og ungdomslitteratur til også å inkludere e-bøker. Endringene som er gjort i innkjøpsordningene kommer som følge av en gjennomgang av samtlige innkjøpsordninger gjort av Faglig utvalg for litteratur.

Det overordnede formålet med innkjøpsordningene er å:

- Bedre forfatterens økonomiske vederlag for bøkene
- Senke bokprisene
- Skaffe forleggere av ny norsk skjønnlitteratur større trygghet mot tap, for å sette dem i stand til å utgi også bøker med relativt svakt salg
- Fremme lesningen av ny norsk skjønnlitteratur
- Styrke det norske språk

Inntil videre er det lisensmodellen som blir benyttet for bibliotekene i Norge gjennom Forleggerforeningens prøveordning²² og Kulturrådets prøveprosjekt med e-bøker i innkjøpsordningen (PEI).²³ Lisensmodellen ble valgt fordi dette var noe aktørene allerede kjente til og visste hvordan økonomien fungerte, og ble på den måten et grunnlag for å få til en avtale om tilgjengeliggjøring av e-bøker i folkebibliotekene.

---

²² [ibid.](#)

²³ Colbjørnsen, Terje (2014): Rapport om prøveprosjekt med e-bøker i innkjøpsordningen (PEI) <http://www.kulturradet.no/documents/10157/6308f25c-77dd-45a4-8835-d94b66f10ce2>

3.2 Utlånsmodeller

Internasjonalt er det to utlånsmodeller som er rådende; lisensmodellen og klikkmodellen. I dette kapittelet vil vi gi en oversikt over hvordan disse utlånsmodellene fungerer, samt hvilke andre alternativer som finnes og benyttes. Beskrivelsene av de ulike modellene er i stor grad hentet fra rapporten "A review of public library e-lending models" (2014) utarbeidet for Civic Agenda, EU.

Man skiller i utgangspunktet mellom lisensmodeller der bibliotekene kjøper retten til å leie e-boka, dvs. låne den ut under visse vilkår, og kjøp hvor bibliotekene eier e-bokfilen. Utformingen av modellene varierer med henhold til prisstruktur i ulike land. Her i Norge har vi en rendyrket lisensmodell, mens land som USA, Danmark og Sverige har forsøkt ulike løsninger for prisstrukturer knyttet til for eksempel antall utlån, utlånsstid, mengderabatt etc. Andre mulige måter å begrense utlån på, er ved karantenetid/forsinkelser på ny litteratur eller pris per nedlasting som belastes bibliotek eller bruker. Sistnevnte kan vi se eksempler på i den nederlandske modellen. Nederland har imidlertid ikke gratisprinsipp for bibliotekene; brukerne betaler allerede en årlig avgift, så overgangen er mindre.

I og med at utlån for e-bøker er et relativt nytt konsept, er det viktig å følge opp effektene de ulike modellene og prisstrukturene gir. Dette med hensyn til hvordan brukermassen vil reagere, hvilke utslag det gir på inntekter til forfattere, forleggere og andre rettighetshavere i tillegg til i hvilken grad man utnytter potensialet som ligger i dette digitale mediet. En av utfordringene i norsk sammenheng har vært at utprøvingen med utlån av e-bøker har sammenfalt i tid med etableringen av det kommersielle markedet. Dette har ført til debatt vedrørende utlånsmodellens konsekvenser for det kommersielle markedet, som har andre rammefaktorer å forholde seg til.

Videre i dette kapittelet gir vi en kortfattet *beskrivelse* av de ulike utlånsmodellene. Vi kommer tilbake til en *vurdering* av utlånsmodellene i kapittel 5.

3.2.1 Lisensmodellen

Lisensmodellen har store likheter med innkjøp av fysiske bøker. Modellen tilsvarer på mange måter ordningen for papirbøker hvor bibliotekene kjøper inn lisenser fra Biblioteksentralen på boktitler på samme måte som man tidligere har kjøpt eksemplarer, og ventelister oppstår når alle er utlånt. Det viktigste friksjonselementet i lisensmodellen er at den ikke tillater simultane utlån av samme eksemplar. For å låne ut flere kopier samtidig, må bibliotekene kjøpe inn flere eksemplarer av e-boken. Rent teknisk hadde det vært mulig å låne ut e-boken til flere låntakere samtidig, men avtalen mellom forlagene og bibliotekene baserer seg foreløpig på dette prinsippet. De fleste av de store e-bokdistributørene globalt tilbyr variasjoner av lisensmodellen, men med ulike vilkår.

En annen variant av denne modellen gir bibliotekene mulighet til å låne ut eksemplaret til flere samtidig, og i stedet settes det en grense for hvor mange ganger den totalt kan lånes ut i løpet av et år, og når dette taket er nådd kan ikke eksemplaret lånes ut til flere før til neste år. Denne løsningen kan fungere for eksempel på skolebibliotek eller i tilfeller hvor e-boken brukes som kurslitteratur.²⁴

²⁴ Prytz, Øivind (2013) Litteratur i digitale omgivelser. Kulturdepartementet: forstudie.
<http://www.kulturradet.no/documents/10157/4a8f2801-5d57-4ec0-8b0e-a2bb4204fd45>

3.2.2 Klikkmodellen

En alternativ modell er *Klikkmodellen* som baserer seg på at biblioteket betaler en sum for hvert utlån. I denne modellen vil man unngå ventelister, men ved stor etterspørsel kan prisen for bibliotekene bli høy. Mye av budsjettet vil dermed gå med til å betale for bøker «alle» vil låne, og det blir ikke lenger bibliotekene som avgjør hva de vil bruke penger på å formidle. På den andre siden slipper bibliotekene å bruke ressurser på å velge ut titler basert på etterspørsel.²⁵

Danmark og Sverige har benyttet klikkmodellen siden starten av 2000-tallet, og bibliotekbrukerne har fått låne det de ønsker mens biblioteket har betalt per utlån. Dette fungerte fint så lenge det totale utlånsvolumet var relativt lavt, men da volumet tok seg opp i løpet av de siste årene, var det flere i både bibliotek- og forlagsbransjen som ble skeptiske – bibliotekene fordi de ikke har kontroll over utgiftene og forlagene på grunn av tapte inntekter.²⁶ Forlagene i Sverige har som svar innført karenstid på 3 måneder på nye bøker; noe som kan være uheldig for bibliotekene.

Det er imidlertid mulig å se for seg kombinasjonsordninger, for eksempel der bestselgere finnes i begrenset antall og bibliotekene betaler per utlån for andre, mindre populære titler.

3.2.3 Abonnementsmodellen

Ved oppkjøp av en abonnementsordning betaler bibliotekene en årlig avgift for å få tilgang til titlene som finnes i sortimentet. De ulike kommersielle aktørene tilbyr ulike vilkår, men det er i mange tilfeller mulig å låne ut e-bøkene til flere leietakere samtidig uten ekstra avgifter. En vanlig ordning er derimot at bibliotekene betaler en årlig avgift basert på antall potensielle låntakere. Et universitetsbibliotek med 15 000 studenter vil eksempelvis betale mer enn et bibliotek som er tilgjengelig for 5000 studenter.²⁷

En variant av abonnementsmodellen kalles «Big Deals», og tilbyr hovedsakelig e-tidsskrifter som selges i emnepakker, der tilgangen er styrt av IP-gjenkjenning. Mange fagbiblioteker benytter seg av denne ordningen. Fordeler for bibliotekene er at de ikke trenger å kjøpe inn titler før de vet hvor stor etterspørselen er, samt at prisen er forutsigbar og også inkluderer alle nye titler som legges til i løpet av året. Ulempen er at bibliotekene får mindre kontroll over hvilke titler de tilbyr, samt at prisen kan være vanskelig å fastsette.²⁸

3.2.4 Låntakermodellen

Låntakermodellen, eller brukerstyrt innkjøpsordning, har blitt populær på det engelske bibliotekmarkedet. Modellen fungerer ved at låntakerne har tilgang til en database med mange tilgjengelige e-boktitler de kan velge å låne. Idet låntakeren aktiverer et lån, får biblioteket umiddelbar informasjon om dette og kan ta stilling til om biblioteket ønsker å gå til innkjøp av e-boken eller gjøre den tilgjengelig for korttidslån. Forutsetningen er at bibliotekene må kjøpe inn e-bøkene etter at de har blitt lånt ut et visst antall ganger, dersom de fortsatt ønsker å kunne tilby den til sine låntakere.²⁹

Flere og flere internasjonale e-bokdistributører tilbyr nå denne eller lignende løsninger. Denne ordningen har mange av de samme fordelene som lisensmodellen, men med mindre risiko for innkjøp av titler som ikke blir populære blant låntakerne. Ordningen har også mange av de samme ulempene, for det er blant annet vanskelig å vite om en tittel kommer til å være populær over lengre tid eller om etterspørselen vil være kortvarig.

²⁵ Mount, D. (Red.). (2014. desember). A review of public library e-lending models. Civic Agenda EU. Hentet fra <http://stichting.bibliotheek.nl/content/dam/landelijk/stichting/bestanden/RapportenPublic-Library-e-Lending-Models.pdf>

²⁶ <http://www2.elib.se/elibs-blogg/arkiv/2335>

²⁷ <https://www.cristin.no/konsortieavtaler/arrangement/varmotet2013/cristin-varmote-pda-2013.pdf>

²⁸ Civic Agenda (2013b). Matrix: Models of Accessing Digital Content. Til Civic Agenda (2012:a) Oversiktsmatrise. <http://www.ifla.org/files/assets/hq/topics/e-lending/thinkpiece-matrix.pdf>

²⁹ ibid

3.2.5 Strømmemodellen

Interessen for en strømmetjeneste for e-bøker har vært stor internasjonalt, både i bokverden og samfunnet for øvrig. Det spanske foretaket 24symbols.com var den første til å tilby en utgave av denne tjenesten, som har store likheter med musikkstrømmetjenesten Spotify blant annet med en reklamefinansiert gratisversjon og en betalingsfunksjon med flere tilgjengelige titler.

USA har vært et foregangsland innen digitale distribusjon generelt, og i 2011 knyttet verdens største nettbutikk, Amazon, tjenesten Prime (lansert i 2005) til det såkalte Kindle Lending Library.³⁰ Ved bruk av Prime kan man betale en månedlig eller årlig avgift og få fri tilgang på, i tillegg til et utvalg filmer og musikk, gratis frakt og andre medlemsfordeler, mange av de ganske populære og mindre populære e-boktitlene via Kindle (lesebrettet eller applikasjonen). Tjenesten fungerer ved at man kan låne én bok per måned. Prime-tjenesten er imidlertid bare tilgjengelig i ganske få land (USA, Tyskland, Japan, Storbritannia, Frankrike, Italia, Canada). I 2014 lanserte Amazon også Kindle Unlimited, som tilbyr fri tilgang på 600 000 e-boktitler. Tjenesten har derimot ikke sikret seg avtaler med de største forlagene, og tilbyr dermed ikke de mest populære titlene. Andre lignende tjenester har kommet på markedet i senere år, slik som Scribd og Oyster, som nå tilbyr mer enn 1 000 000 titler hver, inkludert populære bestselgere. Lignende tjenester har også oppstått på nasjonalmarkeder, slik som danske Mofibo og svenske Storytel, som samarbeider med Cappelen Damm i Norge³¹. Strømmetjenester for e-bøker retter seg imidlertid direkte til konsumenten istedenfor bibliotekene.

3.2.6 Den danske blandingsmodellen

E-bokutlåningen i Danmark fulgte tidligere to parallelle spor; det ene via de danske bibliotekenes egen e-boktjeneste eReolen, og det andre via forlagenes ebib.dk. Bibliotekene håpet imidlertid hele tiden på å kunne enes om en samlet plattform, og etter nye forhandlinger i regi av Danskernes Digitale Bibliotek (DDB)³² i 2014, har det blitt realisert. DDB inngikk først avtalen med de store forlagene hver for sitt, for så å tilby små forlag samme vilkår. Det var viktig for forlagene å bli tilstrekkelig økonomisk kompensert, og det ble derfor inngått et kompromiss om en blandingsmodell. Resultatet var at forlag som Gyldendal, Rosinante & Co., Lindhardt og Ringhof, JP/Politiken Publishing mm. Ble enige med DDB om å slå sammen alle plattformene og gjøre 4000 nye bøker tilgjengelige for utlån via bibliotekenes tjeneste eReolen. Utvalget stiger dermed fra 5000 til 9000 titler. Den nye avtalen er tidsbegrenset, og kommer til å revideres og tilpasses kontinuerlig etter behov. Forlagenes tjeneste ebib og utlånstjenesten for lydbøker ble nedlagt da denne avtalen tredde i kraft 1. januar 2015.

Den nye avtalen er en kombinasjon av to betalingsmodeller; de første seks månedene blir nye titler tilbudt etter en lisensmodell, der bibliotekene kjøper lisens til å låne ut et visst antall eksemplarer om gangen. Med andre ord en variant av lisensmodellen. Etter seks måneder blir bøkene tilbudt etter klikkmodellen, der et ubegrenset antall låntakere kan låne boken samtidig og lokalbibliotekene betaler forlagene per klikk. Prisene differensieres etter alder på tittelen. Dette medfører en sjanse for høye utgifter for lokalbibliotekene, så de har fått stor frihet i å utarbeide egne restriksjoner for låntakerne. Noen kommuner tilbyr for eksempel låntakerne 3 bøker av gangen i 30 dager, andre tilbyr 4; noen kommuner tilbyr 3 samtidige utlån per tittel, andre tilbyr 4, og én kommune har ingen begrensninger. En annen restriksjonsmulighet er å stoppe alle utlån av e-bøker idet kommunens månedlige budsjett er nådd, og åpne for utlån igjen i begynnelsen av neste måned.³³ De fleste titlene har et tak på 1000 utlån på nasjonal basis.

³⁰ Civic Agenda (2013b). Matrix: Models of Accessing Digital Content. Til Civic Agenda (2012:a) Oversiktsmatrise.

<http://www.ifla.org/files/assets/hq/topics/e-lending/thinkpiece-matrix.pdf>

³¹ Strømmetjeneste til 99,-/mnd som tilbyr 7000 titler danske og 10.000 engelske titler. Tjenesten har avtale med alle de store forlagene i Danmark og noen internasjonale (bl.a. Simon & Scuster og Penguin). <https://mofibo.com/dk/da/about/>

³² Danskernes digitale bibliotek (DDB) er et forpliktende samarbeid mellom Kommunernes Landsforening og Kulturministeriet i Danmark, med formål om å styrke bibliotekenes mulighet til å håndtere og formidle elektroniske medier. Alle landets 98 kommuner er med på samarbeidet. <http://www.danskernesdigitalebibliotek.dk/hvad/>

³³ Mount, D. (Red.). (2014. desember). A review of public library e-lending models. Civic Agenda EU. Hentet fra <http://stichting.bibliotheek.nl/content/dam/landelijk/stichting/bestanden/RapportenPublic-Library-e-Lending-Models.pdf>

Den nye ordningen førte til at lisensinnkjøp blir gjort nasjonalt av DDB. DDB er ansvarlig for folkebibliotekenes felles innkjøpssamarbeid, og dette gir muligheter til å strømlinjeforme og effektivisere innkjøpsprosessen. Lisensinnkjøp kan deles i to grupper: nye lisenser og eksisterende lisenser. Faggruppen for Innkjøp og Ambassadørnettverket vurderer om det er grunnlag for oppkjøp av en ny lisens. I systemet bibliotekene benytter seg av kan de hente ut informasjon om hver enkelt lisens; om lisensvilkår, prisutvikling, hvor mye den bliver brukt og sammenligne funnene med andre biblioteker. Det gir et godt utgangspunkt ved utvelgelser og forhandlinger av lisenser. Ved vurderingen tas det hensyn til en minimumsdeltagelse på 10 kommuner, ca. 12 % av Danmarks befolkning, som vil kjøpe lisensen. Hvis minimumsdeltagelsen ikke er oppfylt, må bibliotekene forhandle fram avtale og kjøpe lokalt. Hvis den er det, vil DDB forhandle fram en avtale sentralt, som bibliotekene lokalt kan velge å benytte seg av eller ikke. Den danske modellen har et uttalt mål om å dirigere presset vekk fra de nyeste utgivelsene og oppmuntre til breddelesing. Vi viser til vedlegg 6.4 for ytterligere detaljer rundt modellen.

4. TILGANG OG BRUK AV E-BØKER I BIBLIOTEKENE

4.1 SALG av e-bøker til bibliotekene

Som beskrevet i kapittel 3 får bibliotekene i dag tilgang til e-bøker på to måter: Gjennom innkjøpsordningene til Norsk kulturråd og gjennom egne innkjøp. I det følgende beskriver vi hvordan tilveksten av e-bøker til bibliotekene har vært siden e-bøker ble tilgjengelig for utlån i bibliotekene, både gjennom innkjøpsordningene og bibliotekenes egne innkjøp. Drøfting av tilgang e-bøker gjennom bibliotekene sin påvirkning på det kommersielle e-bokmarkedet gjøres i kapittel 5 om vurdering av kryssende hensyn.

4.1.1 Kulturrådets innkjøpsordninger

Etter det første året ble som tidligere nevnt prøveordningen justert og utvidet fra å omfatte 30 eksemplarer av de totalt 1000 innkjøpte bøkene til 70 eksemplarer. Med utvidelsen av fikk også flere bibliotek tilgang på e-bøker. Kulturrådets prøveprosjekt utløp 2014, og innkjøpsordningene gjennomgås og fornyes i løpet av 2014 og 2015.³⁴ Samtidig er det bestemt at e-bøkene skal inkluderes permanent i innkjøpsordningene.³⁵

Kulturrådet administrer i dag fem innkjøpsordninger for litteratur og én ordning for tidsskrift. Gjennom disse innkjøpsordningene kjøpes det inn e-bøker som blir formidlet til bibliotek over hele landet.³⁶ Gjennom innkjøpsordningene kjøpes det inn e-boklisenser for følgende boksjangre i 2015.

- Ny norsk skjønnlitteratur: 70 e-boklisenser (703 papirbøker)
- Bøker for barn og unge 70 e-boklisenser (1480 papirbøker)
- Ny norsk sakprosa 70 e-boklisenser (703 papirbøker)

En e-boklisens innebærer i denne sammenheng ett utlån av én tittel av gangen. Noe som i praksis er en videreføring av lisensmodellen (eller eksemplarmodellen) for biblioteksutlån for papirbøker. I henhold til avtalen i prøveperioden har disse e-bøkene vært tilgjengelig for utlån i bibliotekene inntil 3 år. For innkjøpene gjort i 2015 har Kulturrådet retningslinjer om at bibliotekene skal forplikte seg til å ivareta e-bøkene i 5 år, på lik linje med retningslinjene for papirbøker.

³⁴ Kulturrådet (2014). «Litteratur kuttet med 10 mill. innkjøpsordningene skal fornyes» URL:

<<http://www.kulturradet.no/litteratur/vis-artikkel/-/pressemelding-litteratur-kuttet-med-10-mill-kr--innkjopsordningene-skal-fornyes>>

³⁵ Kulturrådet (2014). «Innkjøpsordningene er endret – nå inkluderes e-bøker». URL: <<http://www.kulturradet.no/litteratur/vis-artikkel/-/innkjopsordningen-er-endret-e-boker-inkludert>>

³⁶ Kulturrådet (2015). «Innkjøpsordningane for litteratur», URL: <<http://www.kulturradet.no/innkjopsordningene>>

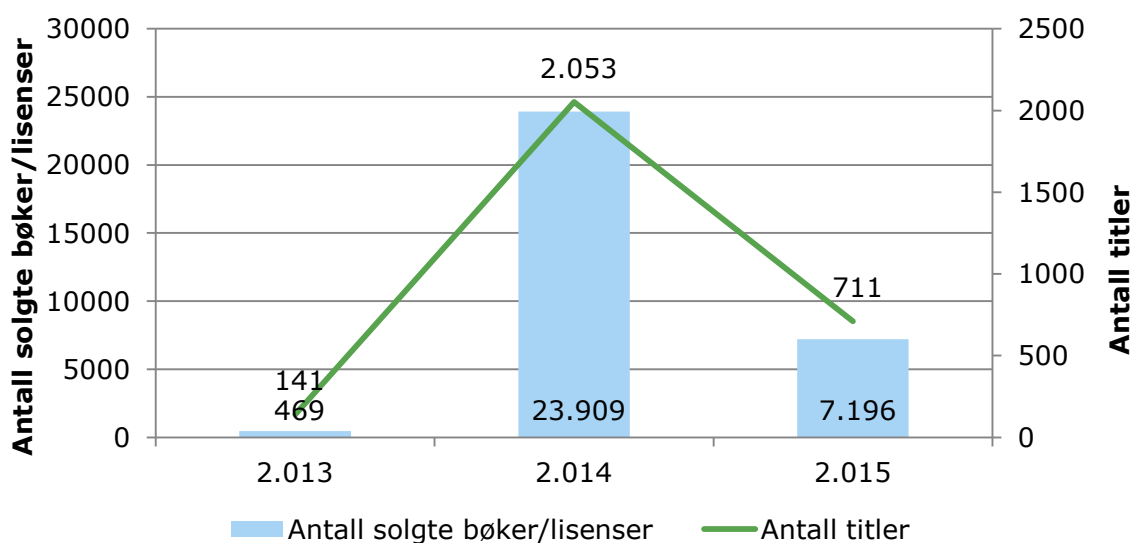

4.1.2 Bibliotekenes egne innkjøp

Parallelt med innkjøpsordningene, kjøper bibliotekene inn e-bøker selv. Dette gjøres i dag hovedsakelig gjennom fylkesvise konsortium som fordeler e-bøkene videre til de enkelte folkebibliotekene som tilhører de enkelte konsortiene, men med enkelte unntak (se boks under kapittel 3.1.1 for detaljer). Lisensene som kjøpes inn er tidsbegrenset og bibliotekene disponerer disse per i dag inntil tre år.

Figur 2 gir en oversikt over antall kjøpte e-bøker/lisenser og antall kjøpte titler fra e-bøker som ble tilgjengelig for salg i høsten 2013 til våren 2015. I denne perioden har det totalt blitt kjøpt inn 31 574 e-bøker/lisenser til bibliotekene, fordelt på 2 425 titler, utenom de såkalte kulturfondbøkene.³⁷ Majoriteten av bøkene ble kjøpt inn i løpet av 2014 (ettersom 2014 er det året vi har tall for hele kalenderåret, men vi kun har for noen få måneder i 2013 og 2015). Fordeler vi salget på antall måneder, ble det i 2014 solgt omtrent 2000 e-bøker i snitt per måned til bibliotekene, og omtrent 170 titler per måned (vi har dessverre ikke statistikk fordelt per måned). Ser vi nærmere på antall solgte e-bøker/lisenser fordelt på antall titler, har det i gjeldende periode blitt solgt om lag 13 e-bøker/lisenser i gjennomsnitt per tittel. Videre varierer antall innkjøp av én tittel mellom 1 og 107 eksemplarer/lisenser samlet sett i gjeldende tidsperiode. Av de totalt kjøpte titlene er det 2 prosent det har blitt kjøpt inn over 50 eksemplarer/lisenser av.

Figur 2 Antall kjøpte e-bøker/lisenser og antall kjøpte titler (2013 - april 2015)

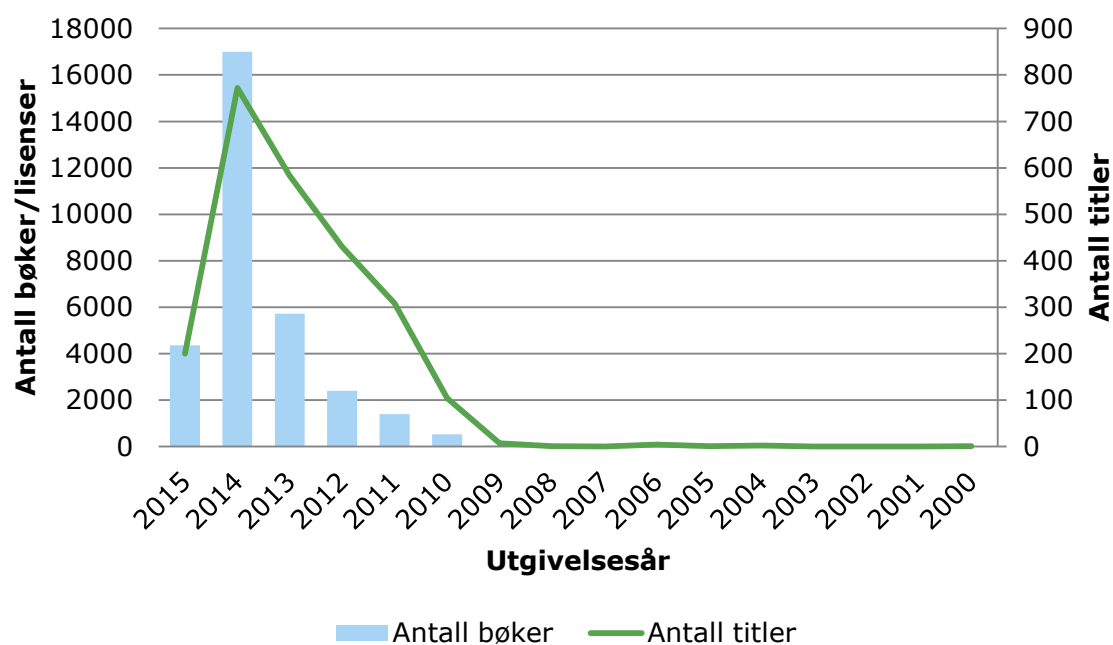

Kilde: Biblioteksentralen AS

³⁷ Biblioteksentralen som har lever disse dataene har ikke kart å skille ut samtlige kulturfondbøker kjøpt inn av Kulturrådet. Det er derfor noen fåtalls bøker i denne statistikken som ikke er kjøpt direkte av bibliotekene. Tallene må derfor ses i denne sammenheng og vil inneha noen feilkilder.

Figur 3 gir en oversikt over de totalt solgte e-bøkene/lisensene og titlene til bibliotekene etter hvilket år boken er gitt ut. Som vi kan lese av figuren er bøkene som kjøpes inn relativt nye. Av samtlige e-bøker som bibliotekene selv har kjøpt, er de aller fleste gitt ut de siste fem årene, og kun et fåtall av bøkene er gitt ut tidlig på 2000-tallet. Majoriteten av e-bøkene som er kjøpt inn i hele perioden er gitt ut i 2014. Av samtlige titler kjøpt inn (utenom Kulturrådets innkjøpsordning) så langt i 2015 er 28 prosent av titlene gitt ut i 2015 og 36 prosent gitt ut i 2014. Dette har angivelig sammenheng med hvilke bøker som tilgjengelige for kjøp i e-bokformat, og som i stor grad gjelder nye titler.

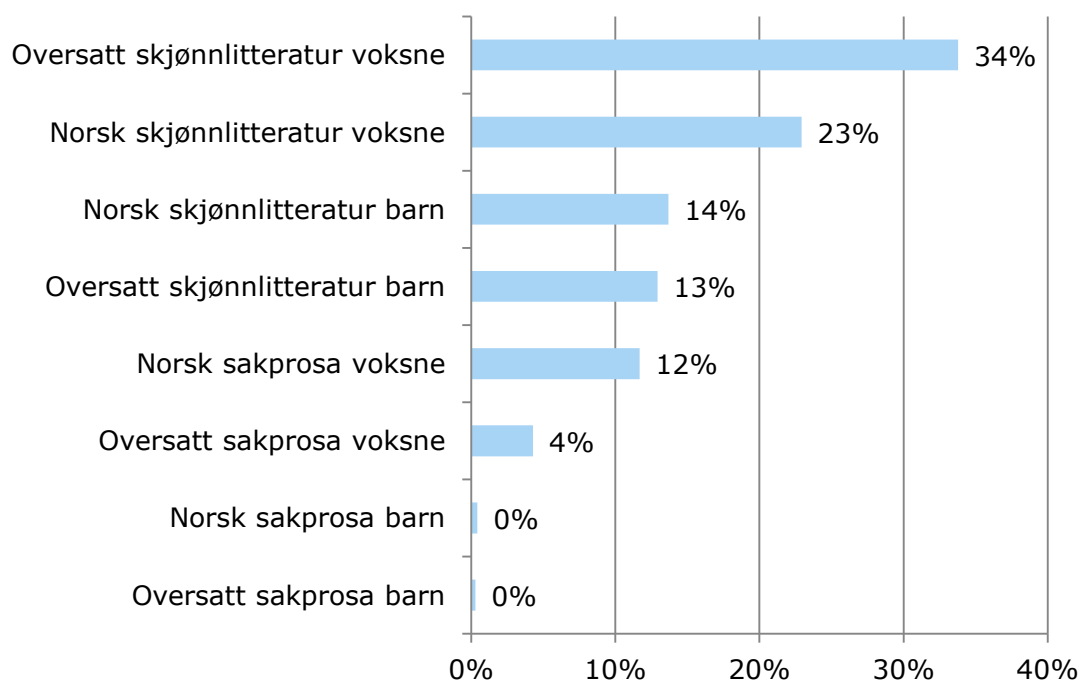
Figur 3 Antall kjøpte e-bøker/lisenser og titler i perioden 2013-2015 fordelt på utgivelsesår (2000-2015)

Kilde: Biblioteksentralen AS

Av samtlige e-bøker som bibliotekene selv har kjøpt, er majoriteten skjønnlitteratur. Fordelingen av bibliotekenes totalt innkjøpte e-bøker etter bokgruppe, fremkommer av Figur 4 under. Som vi kan lese av figuren har bibliotekene kjøpt mest *oversatt* skjønnlitteratur for voksne (34 prosent av de totale innkjøpene), etterfulgt av *norsk* skjønnlitteratur for voksne (23 prosent). Skjønnlitteratur for barn utgjør 27 prosent inkludert norsk (14 prosent) og oversatt (13 prosent) skjønnlitteratur. Sakprosaen utgjør totalt 16 prosent av de totale innkjøpte e-bøkene, hvor 12 prosent er norsk sakprosa for voksne.

Figur 4 Fordeling av solgte e-bøker til bibliotekene etter bokgruppe 8.5 (2013-2015)

Kilde: Biblioteksentralen AS

Tabell 1 på neste side gir oversikt over de 40 mest solgte titlene til bibliotekene i perioden 2013-2015.

Tabell 1 De 40 mest solgte titlene til bibliotekene i perioden 2013-2015. E-bøker utenom innkjøpsordningen

Forfatter	Tittel	Utgivelsesår	Antall bøker/ lisenser
Nesbø, Jo	Blod på snø	2015	107
Läckberg, Camilla	Løvetemmeren	2015	107
Ferrante, Elena	Mi briljante venninne	2015	102
Moyes, Jojo	Den ene pluss en	2014	101
Adler-Olsen, Jussi	Den grenseløse	2015	95
Moyes, Jojo	Et helt halvt år	2013	84
Lindell, Unni	Brudekisten	2014	81
Williams, John	Stoner	2014	78
Nesbø, Jo	Sønnen	2014	73
Mytting, Lars	Svøm med dem som drukner	2014	72
Backman, Fredrik	Mormor hilser og sier unnskyld	2014	69
Roth, Veronica	Divergent	2014	69
Holt, Anne	Sudden death	2014	67
Rohde, Hanne Kristin	Bare et barn	2015	67
Staalesen, Gunnar	Ingen er så trygg i fare	2014	66
Pettersen, Siri	Odinsbarn	2013	64
Roth, Veronica	Opprøreren	2014	63
Teige, Trude	Jenta som sluttet å snakke	2014	62
Kidd, Sue Monk	Bursdagsgaven	2014	61
Myskja, Audun	Helbred deg selv: styrk din egen motstandskraft	2014	61
Galbraith, Robert : psevd. for J.K. Rowling	Når gjøken galer	2014	59
Webb, Katherine	Det forbudte barnet	2014	59
Corporon, Yvette Manassis	Når sypressene hvisker	2014	58
Guillou, Jan	Ikke ville se	2014	58
Samartin, Cecilia	Los Peregrinos	2014	58
Fossum, Karin	Helvetesilden	2014	57
Michelet, Jon	En sjøens helt: Gullgutten	2014	57
Arnaldur Indriðason	Reykjaviknetter	2014	55
Ambjørnsen, Ingvar	Ut av ilden	2014	55
Webb, Katherine	Italienske netter	2015	55
Egeland, Tom	Den 13. disippel	2014	54
Moriarty, Liane	Ektemannens hemmelighet	2014	54
Hjorth, Michael	Den stumme jenta	2015	53
Coben, Harlan	Seks år	2014	52
Yousafzai, Malala	Jeg er Malala: jenta som kjempet for retten til skolegang, og ble skutt av Taliban	2013	51
Green, John	En overflod av Katheriner	2015	51
Fjell, Jan-Erik	Rovdyret	2014	51

Stridsberg, Sara	Beckomberga: ode til min familie	2015	50
Roth, Veronica	De lojale	2015	50
Lark, Sarah : psevd.	Maorienes sang	2014	50

Kilde: Biblioteksentralen AS

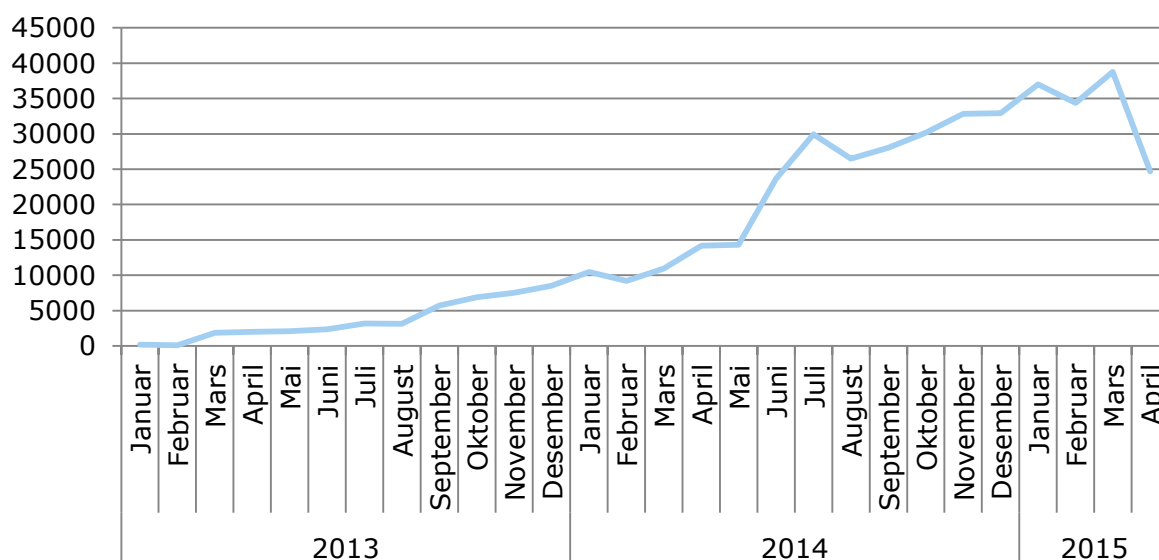
4.2 UTLÅN og bruk av e-bøker i bibliotekene

I det følgende ser vi nærmere på utvikling av utlån av e-bøker i bibliotekene, herunder utvikling av antall utlån, hvilke bøker som lånes ut, når bøkene lånes ut og hvem e-boklånerne er.

Foreløpig er lesing av e-bøker i Norge ikke spesielt stort sammenlignet med hva vi har sett andre land. I følge SSBs siste undersøkelse om digitalt mediebruk var andelen som hadde lest en elektronisk bok 2 prosent en gjennomsnittsdag i 2014.³⁸ Tilsvarende var andelen 25 prosent for trykte bøker, en andel som har forholdt seg stabil de siste årene. Det vil si at bruken av e-bøker fortsatt er veldig liten i nasjonal sammenheng.

Selv om andelen som brukte en e-bok i 2014 var relativt liten, viser utlånsstatistikk at antall utlån i bibliotekene har økt siden de ble tilgjengelig for lån i folkebibliotekene i 2013. Det fremkommer av figuren nedenfor. Figur 5 viser utviklingen av antall registrerte lån totalt sett og inkluderer reelle utlånstall samlet inn fra de tre utlånssystemene eBokBib, BS Weblån og eBib. Av disse er eBokBib klart det mest brukte utlånssystemet.

Figur 5 Utvikling av antall utlån totalt og gjennom de ulike utlånssystemene 2013 til april 2015

Kilder: eBokbib, eBib og BS Weblån

Som vi kan lese av grafen har antall utlån gjennom de tre utlånssystemene økt fra når bøkene først ble tilgjengelig og frem til april 2015. Aktiviteten har økt fra noen få hundre utlån de første månedene da e-bøkene ble tilgjengelig, til nesten 39 000 registrerte lån i mars 2015.

³⁸ Vaage (2015). Norsk mediebarometer 2014. SSB-publikasjon.

Det er her verdt å merke seg at det underveis i denne perioden har blitt flere bøker tilgjengelig for utlån og at salg av e-bøker til bibliotekene startet ikke opp før de siste dagene i september 2013. Før dette var det kun e-bøker innenfor Kulturrådets innkjøpsordning som kunne lånes ut, i et utvalg bibliotek.

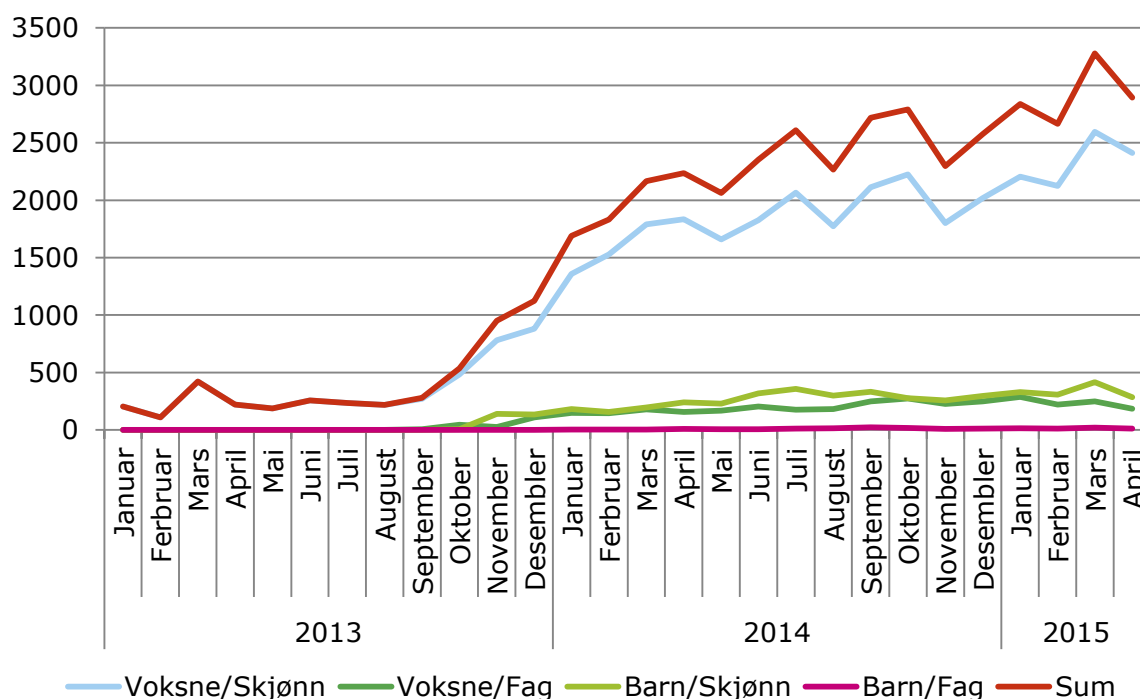
Grafen viser også et kraftig fall fra mars til april 2015. Det er et fall i antall lån i alle tre utlånssystemene fra mars til april. Vi har forsøkt å finne årsaken til denne nedgangen, men har ikke funnet en fullgod forklaring. Det *kan* ha sammenheng med at bibliotekene i første kvartal av 2015 kjøpte inn færre e-bøker enn i 2014 og at de nyeste kulturfondbøkene ikke ble tilgjengelige før i slutten av april 2015. Det er mulig å anta at når det er mindre tilbud av nye titler i bibliotekene, blir det også mindre aktivitet. I så fall er det grunn til å tro at utlånene vil øke igjen i mai.

I denne sammenhengen må ikke et lån forveksles med lesing av en bok. Et lån blir registrert i det samme øyeblikk en låntaker laster ned, eller åpner en e-bok på sin enhet. Som vi skal se senere i dette kapitlet er det en del av lånene som blir relativt raskt levert inn igjen, en aktivitet som snarere kan beskrives som «browsing» eller utforskning enn lesning.

4.2.1 Hvilke sjangere av e-bøker blir mest lånt?

Som vi kan lese av de to påfølgende figurene (Figur 6 og Figur 7), er skjønnlitteratur for voksne den **boktypen** som lånes mest. 81 prosent av alle e-bokutlån gjennom utlånssystemet BS Weblån i perioden 2013-april 2015 er skjønnlitteratur for voksne. I tillegg utgjør 11 prosent av de totale utlånene skjønnlitteratur for barn og unge, mens faglitteratur³⁹ for voksne utgjør 8 prosent. Det er få faglitterære e-bøker for barn tilgjengelig for utlån (i alt 12 titler), noe som også gjenspeiler den lave prosentandelen for denne kategorien. Fordelingen av utlånte e-bøker gjenspeiler i stor grad tilbudet av e-bøker i bibliotekene (se figur 8 for fordelingen av hvilke boktyper som er tilgjengelig for lån i bibliotekene).

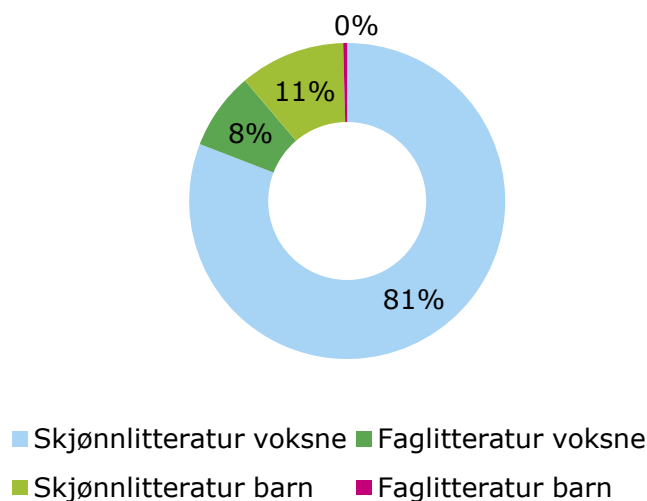
Figur 6 Utviklingen i utlån fordelt etter boktype (2013-2015)

³⁹ Faglitteratur er her definert etter Dewey-systemet for klassifisering. Kategorien er dermed ikke lik sakprosa slik bokbransjen ellers definerer dette.

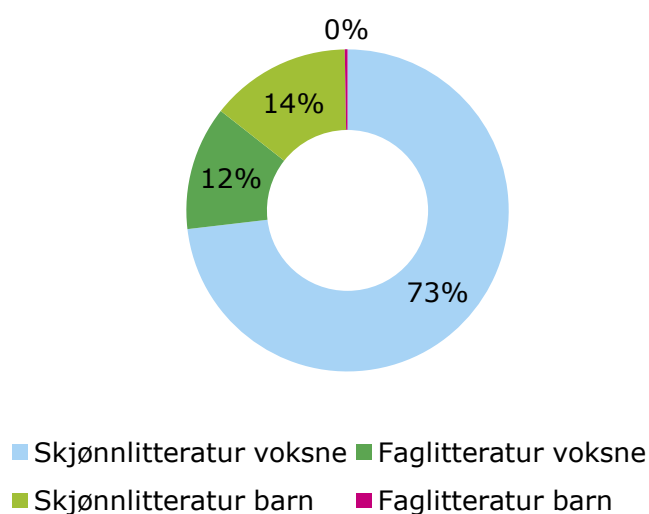
Kilde: Biblioteksentralen AS/BS Weblån

Figur 7 Fordeling av utlån etter skjønnlitteratur og faglitteratur for voksne og barn (2013-2015)

Kilde: Biblioteksentralen AS / BS Weblån

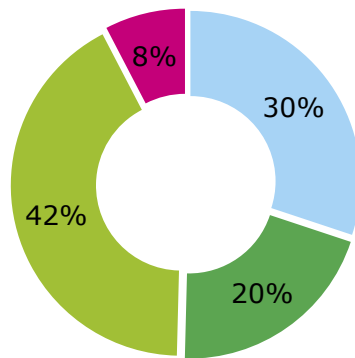
Figur 8 Fordeling av tilbud av e-bøker i bibliotekene etter boktype (2015)

Kilde: Biblioteksentralen AS

Sammenligner vi fordelingen av utlån av e-bøker etter boktyper med fordelingen av utlån av fysiske bøker, finner vi at andelen utlån av skjønnlitterære bøker for voksne er klart høyere for e-bøker enn for fysiske bøker. Mens utlån av skjønnlitterære bøker for voksne utgjør 81 prosent av utlånene av e-bøker, utgjør denne boktypen 30 prosent av utlånene av de fysiske bøkene i bibliotekene. For utlån av fysiske bøker utgjør boktypen skjønnlitteratur for barn og unge den klar største kategorien med 42 prosent. Figur 9 viser hvordan fordelingen etter skjønnlitteratur og faglitteratur for voksne og barn var i 2013 for utlån av fysiske bøker i norske bibliotek.

Figur 9 Fordeling av utlån etter skjønnlitteratur og faglitteratur for voksne og barn (2013)

■ Skjønnlitteratur voksne ■ Faglitteratur voksne
■ Skjønnlitteratur barn ■ Faglitteratur barn

Kilde: SSB/Nasjonallbiblioteket

4.2.2 Hvilke titler er de mest populære?

Følgende tabell gir en oversikt over de mest utlånte **e-boktitlene** gjennom de tre utlånssystemene eBokBib, BS Weblån og eBib. Tabellen gir også informasjon om antall utlån og om titlene tilhører krim-sjangeren (K), eller er regnet som roman (R).

Tabell 2 Oversikt over de mest utlånte titlene i eBokBib, BS Weblån og eBib (2014)

Forfatter	Tittel	Type*	Antall utlån
Nesbø, Jo	Sønnen	K	3249
Horst, Jørn Lier	Hulemannen	K	2545
Fossum, Karin	Helvetesilden	K	2524
Nesbø, Jo	Politi	K	2373
Egeland, Tom	Den 13. disippel	K	2158
Rohde, Hanne Kristin	Mørke hjerter	K	2115
Enger, Cecilie	Mors gaver	R	2045
Jacobsen, Roy	De usynlige	R	2025
Horst, Jørn Lier	Jakthundene	K	1996
Fossum, Karin	Carmen Zita og døden	R	1823
Ravathn, Agnes	Fugletribunalet	R	1808
Teige, Trude	Jenta som sluttet å snakke	K	1803
Michelet, Jon	En sjøens helt: [1]. Skogsmatrosen	R	1781
Lindell, Unni	Djevelkysset	K	1743
Tvedt, Chris	Den blinde guden	K	1701
Mytting, Lars	Svøm med dem som drukner	R	1645
Lindell, Unni	Brudekisten	K	1642
Rusten, Solveig Moen	Se min kjole	K	1613
Bjørk, Samuel	Det henger en engel alene i skogen	K	1608
Staalesen, Gunnar	Der hvor roser aldri dør	K	1594
Wassmo, Herbjørg	Disse øyeblikk:	R	1471
Sveen, Gard	Den siste pilegrimen	K	1457
Michelet, Jon	En sjøens helt: [2]. Skytteren	R	1455
Renberg, Tore	Vi ses i morgen	R	1451
Staalesen, Gunnar	Ingen er så trygg i fare	K	1441
Teige, Trude	Svik	K	1416
Tvedt, Chris	Av jord er du kommet	K	1405
Enger, Thomas	Blodtåke	K	1369
Lahlum, Hans Olav	Katalysatormordet	K	1339
Nygårdshaug, Gert	Pergamentet	K	1300
Brekke, Jørgen	Doktor Fredrikis kabinett	K	1296
Lahlum, Hans Olav	Kameleonmenneskene	K	1289
Ragde, Anne Birkefeldt	Jeg har et teppe i tusen farger	R	1253
Granhus, Frode	Djevelanger	K	1203
Reiersgård, Marit	Jenta uten hjerte	K	1196
Brekke, Jørgen	Drømmelås	K	1183
Brekke, Jørgen	Menneskets natur	K	1171
Tvedt, Chris	Djevelens barn	K	1156
Granhus, Frode	Stormen	K	1144
Mehlum, Jan	Lengsel etter penger	K	1108

Kilde: eBokbib, BS Weblån, eBib

Note: * K=Kriminalroman, R=roman

Colbjørnsen finner i sin studie⁴⁰ at topp-20 listen for utlånene i 2014 i stor grad befinner seg innen for et bestselger-segment. Ved å studere en utvidet topp-40 liste over utlånene (tabellen over) ser vi at dette i bred forstand fortsatt er gjeldende. Samtidig finner Colbjørnsen ved å se på fordelingen av samtlige utlånte titler at utlånene av e-bøker ikke utelukkende er bestselgerorientert. De 20 mest utlånte titlene stod for ca. 35 prosent av de samlede utlånene i samme tidsperiode, og at det kun var et fåtall e-boktitler som stod helt uten registrerte lån. Gjennom våre intervjuer forteller bibliotekene at e-boklånere i større grad er tilbøyelige å låne en annen e-bok dersom det er ventetid for den boken de i utgangspunktet ønsket å låne. På denne måten er venteliste-funksjonen med på å skape en bredde i lesningen, og at man på denne måten får flere utlån av ulike titler.

Sammenligner vi de 40 mest kjøpte titlene til bibliotekene (Tabell 1 under kap. 4.1) med de 40 mest utlånte titlene, varierer disse noe. 8 av titlene i disse listene er sammenfallende. Det vil si at 8 av de mest kjøpte titlene også er å finne blant de 40 mest populære titlene blant e-boklånerne (dette beskrives også nærmere under kapittel 5.1).

---

⁴⁰ Colbjørnsen (2014) «Rapport om prøveprosjekt med e-bøker i innkjøpsordningen».

4.3 Om de ulike utlånssystemene

E-bøkene som er kjøpt inn gjøres i dag tilgjengelig for utlån gjennom tre utlånssystemer. Per i dag er den mest brukte løsningen er **eBokBib**. Dette er en utlånstjeneste utviklet av *Bibliotek-Systemer AS* som er en kommersiell tilbyder av utlånssystemer. *Biblioteksentralen*, en annen kommersiell aktør, står bak den andre teknologiske løsningen som benyttes for utlån av e-bøker; **BS Weblån**. I tillegg til de to nevnte systemene to blir **eBib** brukt av Buskerud fylkesbibliotek. eBib er et samarbeidsprosjekt mellom Buskerud fylkesbibliotek og Deichmanske bibliotek.

Disse tre systemene er noe forskjellig utformet og har noen ulike tekniske funksjonaliteter (se vedlegg for oversikt over likheter og forskjeller mellom utlånssystemene). Nedenfor sammenligner vi disse tre systemene med hensyn til teknisk løsning, sikkerhet, muligheter og begrensninger for låntakere og kostnader for bibliotekene. I vedlegget har vi lagt ved en tabell som beskriver de ulike utlånssystemene etter disse hensynene.

4.3.1 Teknisk løsning og plattformer

Den tekniske utformingen av utlånssystemene er noe forskjellig. Mens noen er utformet som en app-løsning, er andre utformet som webapplikasjon. Dette påvirker hvordan brukerne må forholdet seg til applikasjonen – herunder om brukerne må laste ned et program for å få tilgang til e-bøker, eller om de får disse tilgjengelig gjennom en web-browser.

Det mest brukte utlånssystemet eBokBib er en nedlastbar app-løsning som fungerer på smarttelefoner og nettbrett. Appen er gratis tilgjengelig gjennom Apple Store eller Google Play og er kompatibel med hhv. iOS- og Android-baserte enheter. BS Weblån er også en nedlastningsløsning, men bygger på Adobe. Appen er utviklet til å fungere på smarttelefoner og nettbrett, og systemet takler alle plattformer, bortsett fra Kindle. I og med at systemet takler alle plattformer, er det også BS Weblån tilgjengelig som webløsning som fungerer på datamaskin.

eBib på den andre siden, er kun en webapplikasjon. Det betyr at lån og lesing av e-bøker gjøres direkte i nettleser på datamaskin (enten på PC eller Mac (iOS)), nettbrett eller smarttelefoner. I motsetning til eBokBib og BS Weblån er det ved bruk av eBib ikke behov for å laste ned eller installere en programvare på den enheten du ønsker å låne en e-bok.

4.3.2 Forutsetninger for å låne

For å låne e-bøker i utlånssystemene må du være registret låntaker ved et bibliotek. I eBokBib må du være registrert låntaker ved ett av bibliotekene i de konsortsiene som har kjøpt denne løsningen eller ved ett av de enkelte folkebibliotekene som benytter seg av denne løsningen. På samme måte må du være registrert låner med lånekort for å benytte BS Weblån. I dette systemet må låneren i tillegg registrere seg med låne nummer og pinkode for å låne e-bøker. I eBib trenger du også en pinkode som tildeles av ditt lokale bibliotek, i tillegg til lånekort.

Selv om en låner er begrenset til å låne bøker innenfor sitt tilhørende bibliotek eller fylke, har låntakerne mulighet til å registrere seg ved flere folkebibliotek og på den måten få tilgang til e-bøker i flere områder.

4.3.3 Muligheter og begrensninger for låntaker i de ulike systemene

De ulike utlånssystemene byr på ulike muligheter og begrensninger for låntakerne. Samtlige system gjør de mulig for registrerte lånere å lete frem og låne e-bøker, men dette er ulikt utformet i de tre systemene.

eBokBib er integrert løsning hvor vi kan låne, lese og levere e-bøker på samme system. I dette systemet er det tilgjengelig «smaksprøver» av bøkene. Disse smaksprøvene består av de første sidene i boka som du kan lese uavhengig om boka er ledig eller ikke. Tilsvarende har du mulighet til å *browse* de ti første sidene i BS Weblån før du bestemmer det for å låne boken. I eBib har man ikke en slik mulighet. Når du åpner en tilgjengelig bok her, blir dette registret som et lån.

Det er forskjeller i hvor mange bøker man har mulighet til å låne i de ulike utlånssystemene. I BS Weblån har du mulighet til å låne inntil 20 bøker (titler) av gangen, mens i eBib har man mulighet til å låne inntil 3 titler samtidig.

I motsetning til eBokBib og eBib har man i BS Weblån ikke mulighet til å levere boken før lånetiden er utløpt. BS Weblån opererer med fast lånetid som bibliotekene selv bestemmer. I eBokBib har du mulighet til å levere boken etter et kvarter at du er ferdig med den (før normal lånetid). I eBib har du også mulighet til å levere inn boken før utløpt lånetid. På denne måten blir bøkene raskere tilgjengelig for neste låner i eBokBib og eBib, gitt at denne funksjonen blir brukt. For samtlige utlånssystem forsvinner filen og blir utilgjengelig for låner når normal utlånstid er utløpt.

Bibliotekene bestemmer selv hvor lang lånetid og dermed hvor lenge du kan ha boka i de ulike systemene. Vanligvis er dette mellom tre eller fire uker. For eBokBib bestemmer bibliotekene lånetid selv og det er dermed opp til hvert enkelt konsortium å avgjøre dette. I BS Weblån og eBib er lånetiden normalt 21 dager.

Ut over dette er det følgende forskjeller mellom utlånssystemene når det gjelder muligheter og begrensninger for låntakerne.

- I eBokBib kan du stille deg i reservasjonskø dersom boken er utlånt. Du har også mulighet til å fornye lån dersom det ikke er reservasjonskø for boken. I eBokBib forsvinner boken fra appen når lånetid har utløpt.
- I BS Weblån har låntaker mulighet til å laste ned selve e-bokfilen og bruke denne på inntil 6 eksemplarer på andre registrerte enheter i ditt brukernavn.
- E-bøkene i eBib kan leses i frakoblet modus. Bøkene kan lastes ned lokalt til brukers leseenheter slik at de også kan lese uavhengig av tilkobling til Internett. Informasjonen blir imidlertid borte dersom man krysser ut fanen hvor e-boken er åpnet.

4.3.4 Sikkerhet

For rettighetshaverne er det helt sentralt at sikkerheten rundt verkene som gjøres tilgjengelig for utlån blir i varetatt, slik at åndsverkene ikke kommer på avveie. Stavanger Aftenblad skrev for en tid tilbake at Cappelen Damm holdt tilbake titler fra bibliotekenes e-bokutlån, fordi de fryktet at det hadde skjedd «hacking», noe både Biblioteksentralen og Bibliotekssystemer AS (utvikler av eBokBib) avviste.⁴¹ Det er vårt inntrykk at de tre systemutviklerne tar sikkerheten på største alvor, og strekker seg langt for å ivareta dette hensynet.

Gjennom BS Weblån får bibliotekene ikke tilgang til selve filen, men de får tilgang til metadata som viser en katalog over tilgjengelige titler. I dette systemet er e-bokfilen som tilgjengeliggjøres for låntaker en destruksjonsfil (DRM), som forsvinner etter 21 dager når lånetiden er utløpt. Låntaker har ikke mulighet til å sende filen på e-post, men har mulighet til å få tilgang til e-boken ved å kopiere inntil 6 eksemplarer til andre registrerte enheter eller plattformer.

Ebokbib har valgt en app-løsning fremfor en web-applikasjon. Deres argumentasjon bak dette valget er at det i en web-app er det mulig å se kildekoden til nettsiden som presenteres, mens i en app holdes denne informasjonen skjult. Utvikler for dette systemet vurderte dermed web-app til å være for usikker og uegnet for utlån av e-bøker. Videre har eBokBib en rekke tiltak som beskytter innholdet som sendes ut til den enkelte mobile enhetene via appene:

- E-bøkene hentes kryptert fra en sentral server hos Bibliotek-Systemer AS. Her er det både en kryptert forbindelse mellom sentralserver og den enkelte enhet som laster ned boken (via

⁴¹ <http://www.aftenbladet.no/kultur/Tar-e-boksak-til-Kulturradet-3546318.html>

appen) og for selve e-boka, som er kryptert til låntaker (registret med id) og nettenheten som mottar filen. På denne måten kan e-boken ikke leses av en annen låner eller på en annen nettenhet

eBib som er en web-applikasjon er testet og sertifisert av Encrypto. Systemet har således gjennomgått en komplett analyse av applikasjonen for å finne eventuelle svakheter, tekniske feil eller sårbarheter. Programvaren for denne applikasjonen er fri, dvs. med åpen kildekode som gjør det mulig for andre å utvikle programvaren.

Alle systemene har utviklet en form for sletting av boken når lånetiden er utløpt, slik at e-boken ikke er tilgjengelig for låntaker etter utløpt lånetid.

4.3.5 Pris

Overordnet sett er det fylkesbibliotekene som innhenter tilbud og betaler inngangsbillettene til utlånssystemene som brukes av de respektive konsortiene. Dette gjøres som et spleiselag hvor kommunene betaler i et spleiselag hvor driftsprisen fordeles etter en fordelingsnøkkel basert på folketall, på samme måte som fylkesbibliotekene fordeler innkjøpte bøker.

Hva de ulike systemene koster bibliotekene, har vi ikke fått tilgang med hensyn til vurdering av konkurransesensitiv informasjon. Gjennom intervju med enkelte fylkesbibliotek har vi fått vite at prisen på de ulike systemene ligger relativt likt, og at dette ikke har vært en avgjørende faktor for hvilken løsning de har valgt. Imidlertid vet vi at da det kom flere tilbydere på banen, senket Biblioteksentralen prisen for sin løsning (BS Weblån), som i utgangspunktet er blitt vurdert som et dyrere alternativ. eBib har vært gratis for alle kommuner i 2015 pga. prosjektmidler fra Nasjonalbiblioteket. Dette systemet må sette en betalingsløsning etterhvert som det blir slutt på disse prosjektmidlene.

4.3.6 Oppsummering

Som vi har sett varierer utlånssystemene noe når det gjelder teknisk utforming og de påfølgende muligheter og begrensinger dette medfører for e-boklånerne. De varierer i hvilken grad det må lastes ned en programvare på den enheten man ønsker å lese en e-bok på. Videre er det noen forskjeller når det gjelder muligheter og begrensninger for leserne, herunder hvor mange bøker du kan låne av gangen, om du kan levere inn boken før utløpstiden, og hvilke plattformer du kan lese e-boken på. Disse ulikhetene gjør at e-boklånerne ikke har helt de samme mulighetene, uavhengig av hvor de bor og hvilken løsning deres lokale bibliotek har valgt.

Tabellen nedenfor oppsummerer de mest sentrale likhetene og forskjellene i de tre utlånssystemene.

Tabell 3 Oppsummering av likheter og forskjeller mellom utlånssystemene

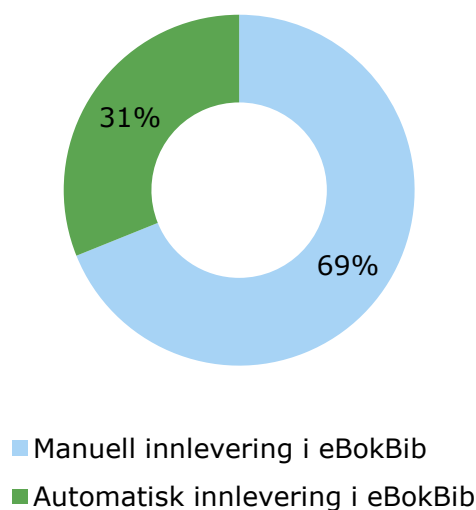
	Mulighet for innlevering	Mulighet for reservering	Mulighet for forlengelse	Mulige antall lån samtidig	Mulighet for «smaksprøver»
BS Weblån	Automatisk innlevering	Ja	Ja	Inntil 20 titler	Ja
eBokBib	Både fri innlevering og automatisk innlevering ved utløpt lånetid	Ja	Ja	Ja, men varierer fra mellom bibliotekene da de bestemmer dette selv. I snitt 5 titler per person	Ja
eBib	Både fri innlevering og automatisk innlevering ved utløpt lånetid	Nei	Nei	Inntil 3 titler	Nei

4.4 Hvordan blir e-bøker tilgjengeliggjort og brukt i de ulike utlånssystemene?

I eBokBib er det totalt 2854 forskjellige titler tilgjengelig for låntakere. Dette er titler enten kjøpt inn av bibliotekene selv eller innkjøpt og tilgjengeliggjort igjennom Kulturrådets innkjøp av e-bøker. Av samtlige titler tilgjengelig var det 99 titler som ikke hadde noen ledige eksemplarer tilgjengelig for låntakere per 20.04.2015. Det vil si at det var kø på omlag 3 prosent av de tilgjengelige titlene.

Utlånssystemet eBokBib har en funksjon som gjør det mulig for låntakere å levere e-boken straks de er ferdig med den. På denne måten blir bøkene raskere tilgjengelig til neste låntaker. Figur 10 under viser fordelingen mellom lån som er levert inn manuelt (før utløpt lånetid) og automatisk innlevering (ved utløpt lånetid). Av figuren kan vi i lese at 69 prosent av utlånene i eBokBib leveres inn manuelt, det vil si før utløpt lånetid.

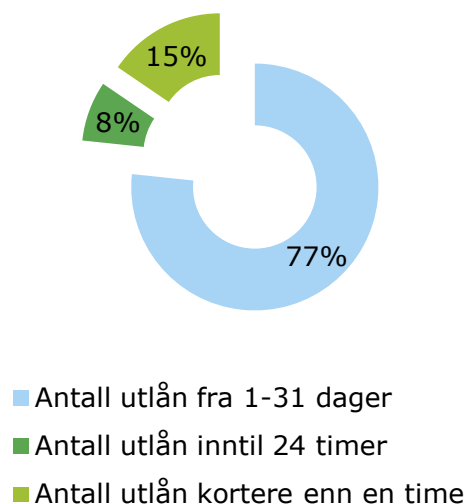
Figur 10 Fordeling av manuell innlevering og automatisk innlevering i utlånssystemet eBokBib.

Kilde: eBokBib

I eBib har lånerne mulighet til å «levere» boken før utløpt lånetid. Figur 11 nedenfor viser fordelingen av totale lån i eBib etter lånetid: Antall lån fra kortere enn en time, antall lån inntil 24 timer og antall lån mellom 1 og 31 dager.

Figur 11 Prosentfordeling av lånetid (eBib.no)

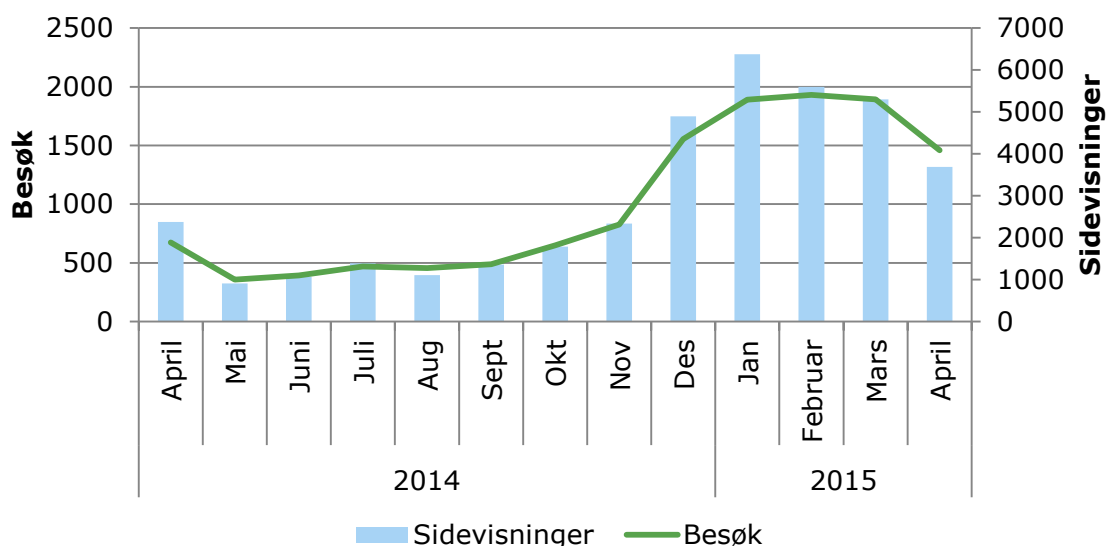

Kilde: eBib

Av figuren over kan vi lese at 15 prosent av utlånene gjennom eBib.no er kortere enn én time, 8 prosent av utlånene er inntil 24 timer. Selv om det er praktisk mulig å lese store deler av en bok på under 24 timer, tyder tallene på at inntil en fjerdedel av lånene som er registrert i dette systemet må anses som «browsing», eller titting av nysgjerrige lesere, heller enn utlån av boka. Dette blir også tydelig når vi ser på forholdet mellom antall besøk (aktiverte utlån) og antall sidevisninger.

Figur 12 viser forholdet mellom antall besøk⁴² og sidevisninger i eBib.no.

Figur 12 Besøk og sidevisninger i utlånssystemet eBok.no

Kilde: eBib.no

⁴² Her menes med antall «besøk» *brukeraktivitet* som registreres når en bruker får fremvist en eller flere sider. Dersom en bruker er inaktiv i mer enn 30 minutter, avsluttes besøket, og telles på nytt dersom brukeren på nytt blir aktiv. «Sidevisninger» her det totale antallet sider som har blitt fremvist til låntakere. Gjentatte visninger av én enkelt side telles med.

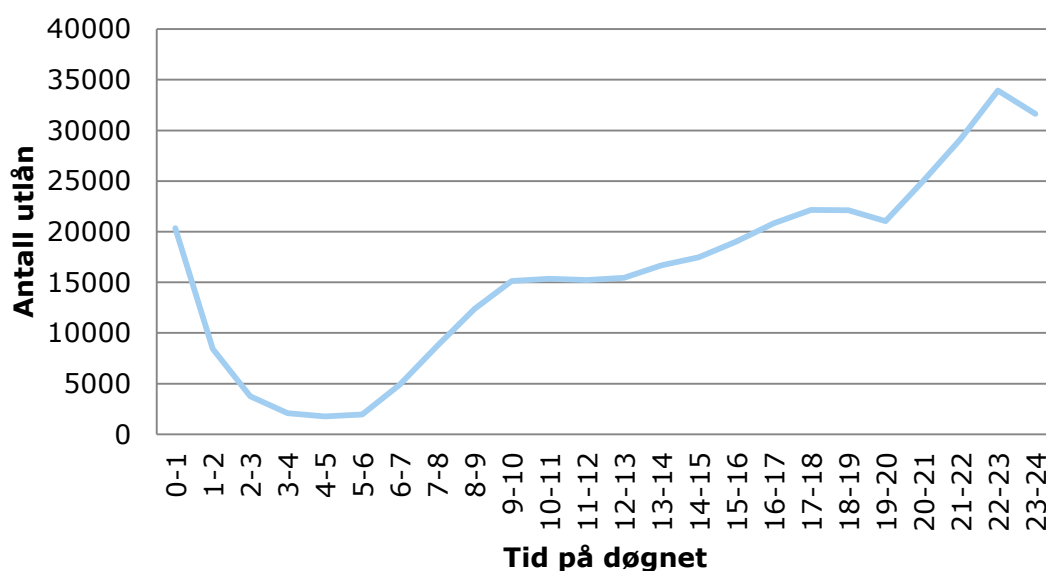
Ser vi nærmere på forholdet mellom antall sidevisninger og besøk i eBib, finner vi at gjennomsnittlig sidevisning per besøk er om lag 3 sider. Dette er lite. Vi vet ikke så mye om brukeratferden i utlånssystemene, men det kan virke som om e-bokbrukerne enten raskt finner frem til det de vil ha, eller gir opp tidlig.

4.5 Når blir e-bøker lånt?

I det følgende beskriver vi med tilgjengelig statistikk når på døgnet og hvilke dager e-bøkene blir lånt ut. Som vi skal se, er det stor aktivitet for utlån av e-bøker utenfor bibliotekenes åpningstider.

Figur 13 viser fordelingen av samtlige utlån gjennom eBokBib fra mars 2013 til april 2015 fordelt på tid på døgnet. Av figuren kan vi lese at e-bøker i større grad blir lånt ut utenfor bibliotekenes åpningstid. De fleste lånene blir gjort etter kl. 19.00 med mest aktivitet mellom kl. 22.00 og 23.00.

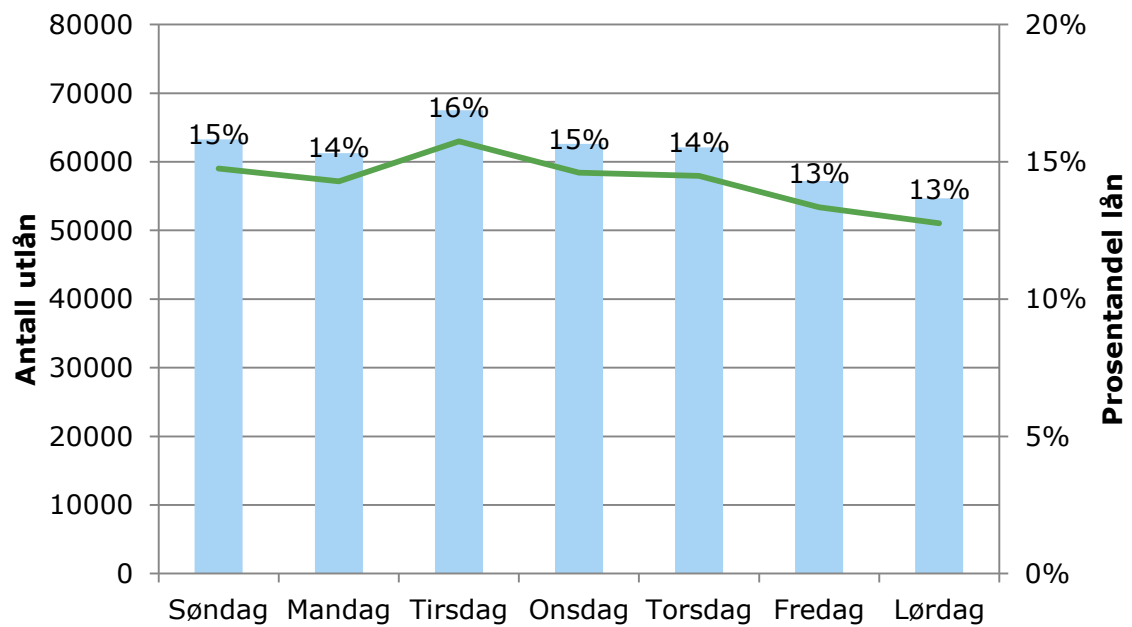
Figur 13 Antall utlån for delt på tid på døgnet (mars 2013-april 2015)

Kilde: eBokBib

Figur 14 gir en oversikt over hvilke ukedager hvor det lånes ut mest e-bøker gjennom eBokBib og BS Weblån. Datagrunnlaget er fra denne utlånstjenesten oppstart til april 2015. Av figuren kan vi se at det er jevn aktivitet gjennom hele uken, skjønt det er noe mindre aktivitet på utlån fredag og lørdag.

Figur 14 Antall utlån fordelt på ukedager (2013–2015)

Kilde: eBokBib, BS Weblån

4.6 Hvem låner e-bøker?

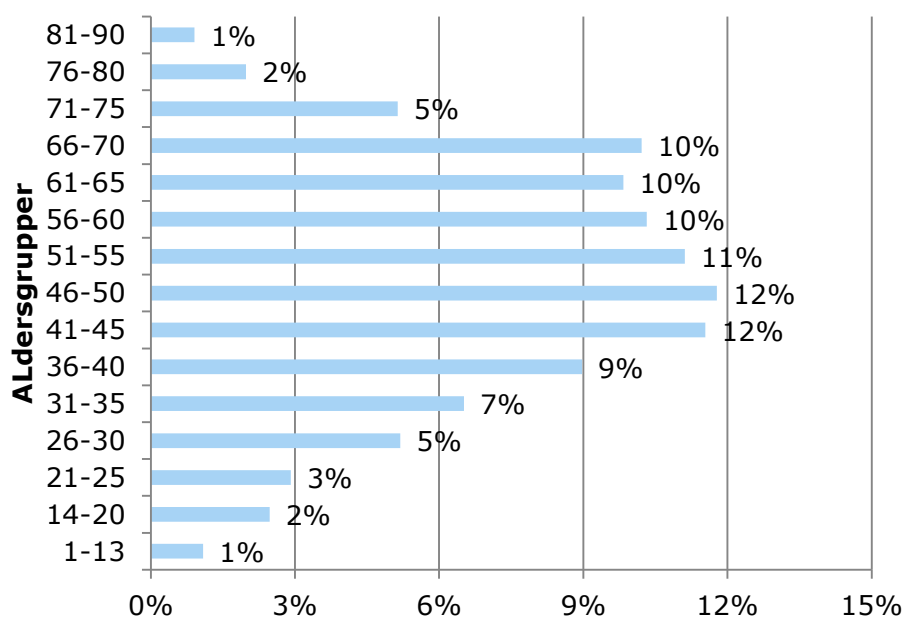
Med en stereotypisk forventning om at menn er opptatt av teknologi og at unge personer er mer oppdatert på ny teknologi, kan man anta at e-bøker i større grad vil appellere til disse gruppene. Ser vi nærmere på demografien av e-boklånerne, viser denne hypotesen ikke å stemme.

Utlånssystemens egen statistikk over utlån gir nemlig informasjon over hvem som låner e-bøker i bibliotekene. I det følgende beskriver vi aldersfordeling og kjønnsfordeling for bruk av e-bøker gjennom utlånssystemet eBokBib. Ettersom eBokBib er det klart mest brukte utlånssystemet, kan man forvente at beskrivelsene er representative for e-boklånerne generelt.

Som vi kan lese av Figur 15, blir e-bøker hyppigst lånt ut til låntakere i aldersgruppene mellom 40 og 70 år, med et lite toppunkt blant låntakere i aldersgruppen 46-50 år. Sammenlignet med denne aldersgruppen er det langt færre lån som er registret fra brukere under 30 år. Til sammen er 12 prosent av lånene er tilknyttet låntakere under 30 år (merk: e-versjoner av barne- og ungdomstlitteratur kom først med i innkjøpsordningen fra desember 2014). Halvparten av e-boklånerne har rundet 50 år.

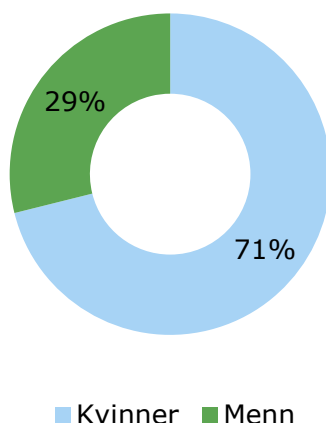
Ett av bibliotekene vi har snakket med forteller at de ofte formidler e-bøker både til eldre og til skoleelever. Særlig er opplæring i bruk av e-bøker blant eldre en del av dette bibliotekets formidlingsaktivitet. At eldre over 70 år benytter e-bøker er et tegn på at dette arbeidet har gitt resultater.

Figur 15 Aldersfordeling av låntakere etter total antall utlån fra mars 2013 til april 2015. eBokBib

Kilde: eBokBib

Videre når vi ser på fordelingen av kjønn, er majoriteten av e-boklånerne kvinner. Det kan vi lese av Figur 16. 71 prosent av e-bøkene som ble utlånt i perioden mars 2013 til april 2015 var kvinner, mens 29 prosent av e-boklånerne var menn.

Figur 16 Fordeling av kjønn etter totalt antall utlån fra mars 2013 til april 2015. eBokBib.

Kilde: eBokBib

Aldersfordelingen og kjønnsfordelingen er noenlunde i tråd med den Perceptor/Bokbasen tidligere har funnet i sin utvalgsundersøkelse blant brukere av eBokBib (låntakere).⁴³ Forskjellen er at Rambøll her har benyttet registerdata direkte fra systemet, og slik sett er dataene mer detaljerte og nøyaktige (ikke beheftet med feilmarginer). Kjønnsfordelingen blant e-boklånerne er altså enda sjevere enn det som har vært antatt på bakgrunn av Perceptors utvalgsundersøkelser. Aldersprofilen er også noe eldre; nær 1 av 5 e-boklånerne (18 prosent) er i pensjonsalderen (66 år+).

Det er vanskelig å finne tilsvarende detaljerte demografiske data for «kjøpere» av e-bøker, blant annet fordi bruken er så lav og utvalgsundersøkelser dermed gir svært små baser å bryte ned resultatene på. I følge SSB/Norsk Mediebarometer var det i 2014 flere menn enn kvinner som leste e-bøker en gjennomsnittsdag, noe som antyder at menn (heller enn kvinner) trekker kjøpet av e-bøker opp. Mediebarometeret viser også en klar tyngde av e-bokleserne i de yngre aldersgrupper en gjennomsnittsdag.⁴⁴ Dette antyder at yngre (heller enn eldre) trekker kjøpet av e-bøker opp.

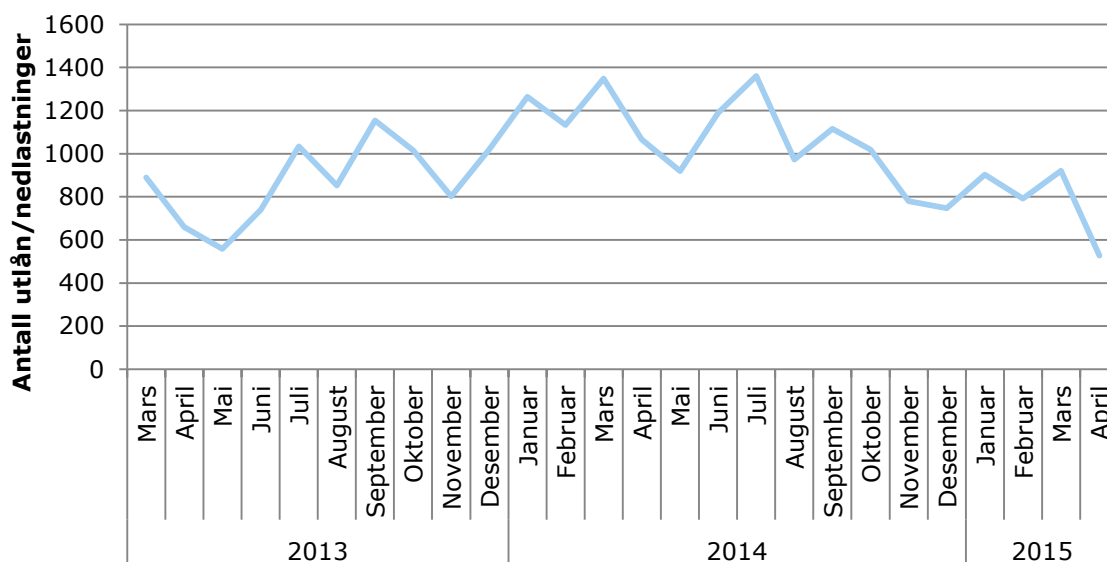
⁴³ Perceptor / Bokbasen (2014/2015): «Ebokbib-brukere»

⁴⁴ <http://www.medienorge.uib.no/statistikk/medium/boker/384>

4.7 Utlån/nedlastning av digitale bøker som ikke lenger er opphavsrettslig vernet

Verk som er falt det fri, eller med andre ord ikke lenger er bundet av opphavsrettigheter, gjøres også tilgjengelig for bibliotekbrukere. Gjennom utlånssystemet eBokBib har lånerne per i dag tilgang til 264 frie titler. Følgene figur illustrerer bruken av fire titler de siste to årene.

Figur 17 Oversikt over antall utlån/nedlastninger av frie titler (mars 2013- april 2015)

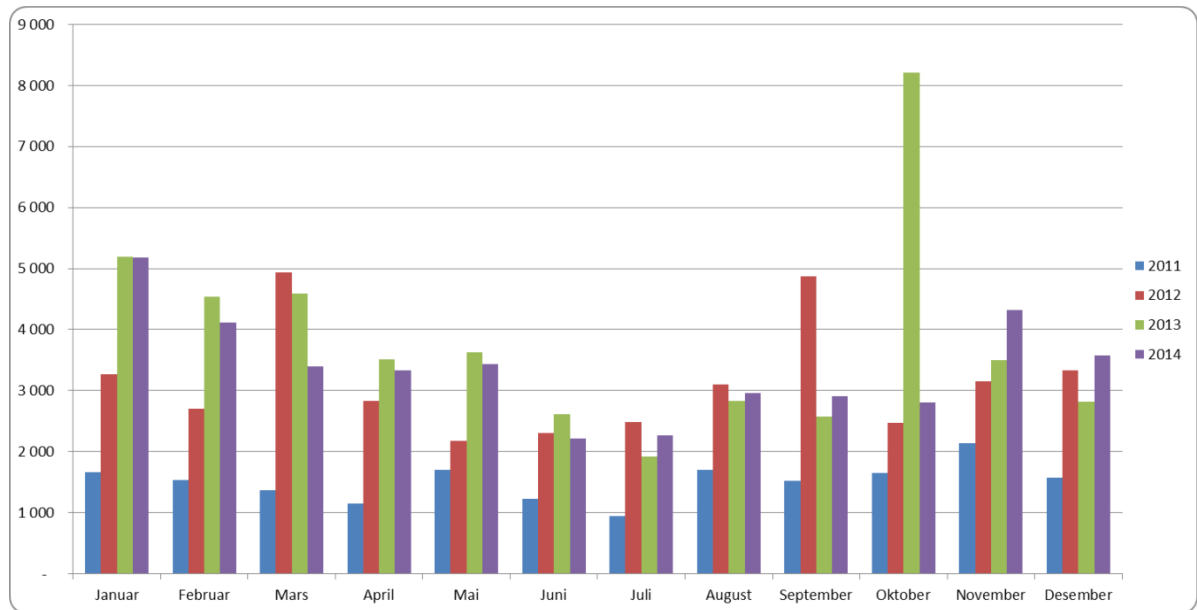
Kilde: eBokBib

I det tidsrommet vi har statistikk, kan vi se et lite toppunkt for utlån/nedlastninger av frie titler i 2014. Samlet ble de i 2013 lastet ned 8723 frie titler gjennom eBokBib, mens det i 2014 ble lastet ned 12913 frie titler. I første kvartal av 2015 ble de lastet ned 2615 frie titler. Dette er mindre enn første kvartal i 2013 (2106 nedlastninger) og 2014 (3746 nedlastninger).

4.7.1 Bruken av Nasjonalbibliotekets tilgjengeliggjøring av e-bøker som er falt i det fri

Både rettighetsbelagte bøker og bøker falt i det fri. Nasjonalbiblioteket (NB) samarbeider med e-bokportalen Bokselskap.no, som publiserer tekster som har falt i det fri og tilbyr dem som nedlastbare e-bøker i NBs digitale bibliotek. Ved slutten av 2014 hadde NBs digitale bibliotek en total beholdning av digitale bøker tilsvarende 169 066 eksemplarer. Bøkene i NBs digitale bibliotek er gratis tilgjengelig for å leses på nett av alle med norsk IP-adresse. Bøker som ikke lenger er opphavsrettslig beskyttet kan også lastes ned og skrives ut.

Figur 18 viser fordelingen av antall nedlastninger av bøker falt i det fri i perioden 2011-2014.

Figur 18 Antall nedlastninger av bøker falt i det fri (PDF-format) (2011-2014)

Kilde: Nasjonalbiblioteket

Av figuren kan vi lese at de fleste nedlastinger av frie titler er gjort i første kvartal de siste årene. Videre kan vi se at det var stor aktivitet oktober 2013 som vi mener skyldes at det i denne måneden ble tilgjengeliggjort en rekke nye bøker og at det var internasjonal blest om digitaliseringen, noe som medførte mange utenlandske besøk på hjemmesiden.

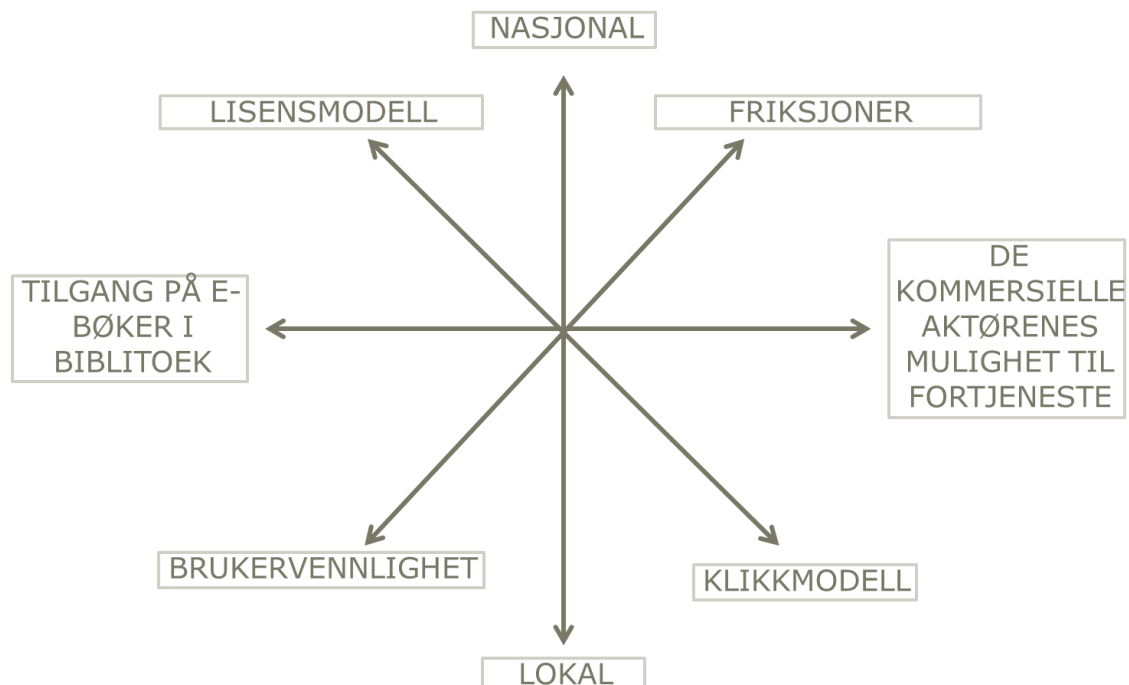
5. VURDERING AV KRYSSENDE HENSYN

I dette kapitlet beskriver vi de ulike kryssende hensyn som vi har avdekket gjennom vår undersøkelse med påfølgende vurderinger. Integrert i kapitlet fremkommer også de ulike aktørenes vurderinger av utlånsmodellene, med utgangspunkt i vurdering av *sine* hensyn.

Gjennom vår undersøkelse har vi avdekket følgende kryssende hensyn, som kan tegnes opp langs noen dimensjoner, illustrert med Figur 19:

- Tilgang på e-bøker i bibliotek – De kommersielle aktørenes mulighet til fortjeneste
- Lisensmodell - Klikkmodell
- Nasjonal – Lokal
- Brukervennlighet – nødvendige/konstruerte friksjoner

Figur 19 Kryssende hensyn

Drøftingen i resten av kapitlet er strukturert etter disse kryssende hensynene eller dimensjonene.

5.1 Tilgang på e-bøker i bibliotek og de kommersielle aktørenes mulighet til fortjeneste

GRATISPRINSIPPET

Biblioteker som institusjoner forholder seg til noen kjerneprinsipper, hvorav fri tilgang på informasjon for alle er ett av dem. I Norge har vi gratisprinsippet, som i sin helhet sier at folkebibliotekene skal «fremme opplysning, utdanning og annen kulturell virksomhet gjennom informasjonsformidling og ved å stille bøker og annet egnet materiale gratis til disposisjon for alle som bor i landet». Spørsmålet om gratisprinsippet bør bevares og i hvor stor grad folkebibliotekene skal statsfinansieres har vært gjenstand for debatt flere ganger de siste tiårene. Debatten kommer opp både på grunn av folkebibliotekenes dårlige økonomi, og som en del av den politiske debatten som et prinsipielt spørsmål rundt privatisering og omlegging, som ikke bare gjelder for bibliotek, men en rekke kollektive samfunnsgoder.

Bibliotekene mener at bibliotekene er en viktig arena for at leserne skal oppdage bøker og forfattere og at dette nødvendigvis vil resultere i flere kjøp. E-bokdistributørene er på sin side bekymret for at bibliotekene tar lesere bort fra deres tjenester. Det vil være sentralt å få på plass en avtale/modell som *både* sikrer bibliotekene behov for/ønske om å kunne tilby aktuelle og ferske titler, samtidig som dette tilbudet ikke i for stor grad skader forlagenes inntektsgrunnlag.

Det er fra flere hold foreslått å integrere kommersielle og offentlige tjenester ved å åpne for en kjøp-knapp ved siden av e-bøkene bibliotekenes utlånssystem, slik at lesere har muligheten til å klikke seg direkte inn til en tredjepart som selger en digital kopi av boka. Dette er kontroversielt for mange, blant annet fordi det maner til direkte konkurranse mellom offentlig og privat sektor. Det gjør også at bibliotekene favoriserer én bestemt distributør, og kan medvirke til at det blir vanskeligere å forhandle fram gode avtaler med andre forlag og distributører. Denne ordningen er forsøkt innført i New York Public Library, og tall derfra viser at salget ikke har vært imponerende⁴⁵. Av 1,1 millioner lånte kopier var det kun 1,200 bøker som ble kjøpt av leserne gjennom denne ordningen. En av våre informanter introduserte begrepet «embargo» for ferskvare. Det vil si at e-bokutgivelsen blir synliggjort, men holdes utilgjengelig for lånere i en begrenset tidsperiode. Man kan vise tiden den vil bli tilgjengelig, og samtidig foreslå at man kan kjøpe utgivelsen. Det minner om samme type kjøpsknapper man har innført i andre land, der bibliotekene får deler av overskuddet fra salg. Det kan imidlertid diskuteres hvorvidt en ordning der bibliotekene tjener på salg til brukerne strider mot gratisprinsippet i bibliotekloven.

Bibliotekene forstår forlagenes bekymring over å miste markedsandeler særlig på bestselgere, og er enige om viktigheten av å ha et fungerende kommersielt marked for e-bøker. Informantene påpeker likevel at tallene kan tyde på noe annet; utlånet av e-bøker er på ca. 1-2 prosent av det totale utlånet.⁴⁶ I andre land som USA og Tyskland har man sett at e-bokutlånet har stagnert, og informantene mener det burde være indikasjon på hva som også vil skje i Norge. Informantene viser gjentatte ganger til at argumentene *mot* utlån av e-bøker er de samme som argumentene som kom med inntoget av film, musikk og lyd-bøker i bibliotekene; altså at folk ville slutte å kjøpe når man fikk noe gratis. Flere informanter påpeker at det er viktig at vi ikke blir historieløse og mister de lengre linjene av syne i diskusjonen om utlån vs. kjøp av e-bøker.

Vi har fått høre at bibliotekenes samlinger av film og musikk nesten er døde grunnet strømmetjenester, og noen informanter mener det derfor er grunn til å anta at også e-bøker kommer til å endre strukturene. Bibliotekene er likevel opptatt av at man må se digitaliseringen som et felles løft for det norske skriftspråket – form er underordnet innhold.

Formidlingsoppdraget til bibliotekene er det samme, enten det er e-bok eller p-bok. Bibliotekene skal stå for bredden, for motvekten til det kommersielle, og de mener det er viktig at alle aktørene forstår hvordan de utfyller hverandre. Bibliotekene tror likevel ikke at e-bøker kommer

⁴⁵ <http://fortune.com/2013/07/22/amazon-vs-your-public-library/>

⁴⁶ SSB kulturstatistikk 2013, samt egne beregninger

til å ta over for papirboka i bibliotekene. Et bibliotek nevner at på de nyeste og mest populære e-bøkene er det lang venteliste, og at da vil nok leserne foretrekke å kjøpe e-boka fremfor å vente. Slik er det plass til begge i markedet. Bibliotekene mener at utlån av e-bøker i folkebibliotekene og kjøp av e-bøker i det kommersielle markedet vil kunne eksistere utmerket parallelt, og at man må være forsiktig med å polarisere debatten. Et annet argument her er at bibliotekene driver opplæring av e-boklesere. Gjennom tilbudet i bibliotekene får låntakere mulighet til å prøve ut e-bøker, og med hjelp av bibliotekarer finne ut hvordan man får tilgang til e-bøker og hvordan de fungerer.

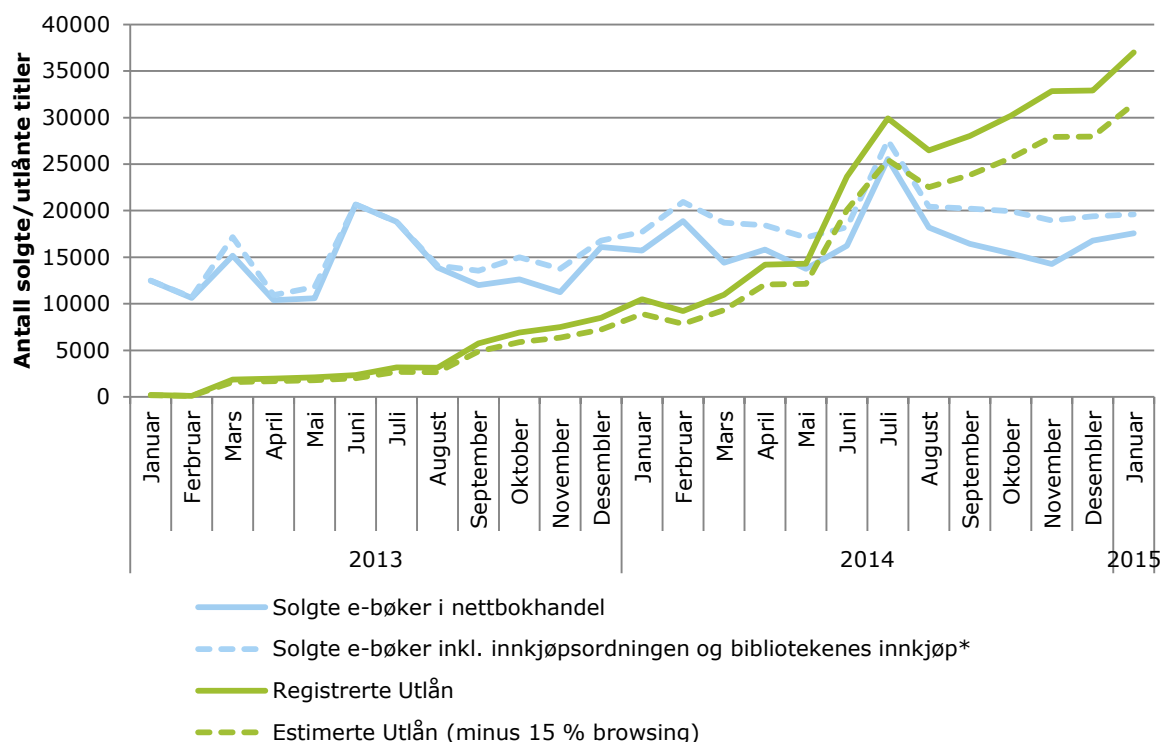
I Perceptors brukerundersøkelse i 2015 ble brukere av eBookBib spurt om hva de ville ha gjort dersom det er venteliste på 3 måneder på e-boken de i utgangspunktet ønsker å låne. Her svarer flest (45 prosent) at de ville lånt papirutgaven isteden, mens 27 prosent ville stått på vente til boken er ledig. Videre ville 8 prosent av lånerne kjøpt e-boka i nettbokhandel, og 7 prosent ville kjøpt papirboka i bokhandel. 8 prosent ville lånt en annen e-bok.

Kommersielle aktører er på sin side tydelige på at det er en klar konkurranse mellom det kommersielle og gratismarkedet for e-bøker i Norge. De begrunner dette med det rasjonelle og naturlige i heller å ville få tak i en vare gratis enn å måtte betale for den. Forlagene jobber med å etablere et marked for e-bøker og en lønnsom forretningsmodell, samtidig som bibliotekene etablerer løsninger for gratis utlån av e-bøker. Den kommersielle delen av bokbransjen rapporterer om en frykt for at utlånsordningene skal bli for vellykkede. Forlagene og kommersielle aktører mener riktignok at er det legitimt at det skal være utlån av e-bøker i bibliotekene. Utfordringen, slik de ser det, er at leserne vil gå til det tilbudet som er gratis og hvor løsningen er enklere. Blant annet blir det trukket frem at eBookBib ligger foran Storytel på topplisten i App Store, noe informantene mener illustrerer at det er vanskelig å konkurrere mot en gratis tjeneste. De mener likevel at leservennligheten er bedre i de kommersielle tilbudene, og at dette foreløpig er en fordel for dem.

Med henvisning til faren for «kannibalisering» av e-boksalget, er informantene tydelige på at ulike friksjoner i utlånsmodellen for e-bøker er nødvendig for at aktørene i det kommersielle markedet skal kunne slutte seg til en fremtidig avtale. Vi kommer nærmere inn på mulige friksjoner under avsnitt 5.2 om lisensmodell vs. klikkmodell.

De kommersielle aktørene viser gjerne til den faktiske utviklingen av e-bokutlånet vs. e-boksalget, når de begrunner sin mistanke om at utlånet går ut over salget. I denne sammenheng er Bokbasens sammenstilling av salgstill og utlåntall for e-bøker (også gjengitt i Colbjørnsen sin rapport om prøveordningen) mye brukt. Vi viser her denne sammenstillingen (Figur 20) med oppdaterte data og med reelle utlåntall og salgstill for den perioden data er tilgjengelig (t.o.m januar 2015), og for samtlige kategorier. De heltrukne linjene i figuren er reelle data slik de framkommer i leverandørenes registre. Den *grønne stiplede linjen* i figuren anskueliggjør et estimat for faktiske utlån, etter at en andel som vi må anta er «browsing» heller enn utlån er trukket fra. I den *blå stiplede linjen* er salgstillene for e-bøker gjennom innkjøpsordningen og til fylkeskonsortsiene pluss enkeltstående bibliotek lagt til salgstillene fra bokhandlerne. Det er verdt å nevne at e-bøkene som er tilgjengelige for låntakere i stor grad er ny norsk skjønnlitteratur. Det er også verdt å nevne at de største enkeltstående bibliotekene ikke kjøper egne e-bøker utenom innkjøpsordningen.

Figur 20 Utvikling i salg og utlån av e-bøker

Kilde: Bokbasen AS, Biblioteksentralen AS, eBokBib og eBib.

* Tall fra innkjøpsordningen er lagt til den måneden e-boka er levert til biblioteket. Tall for bibliotekenes øvrige innkjøp er basert på totaltall som er fordelt likt over de enkelte måneder, og finnes bare fra oktober 2013.

Som vi har sett tidligere i kapittel 4, har bibliotekutlån av e-bøker økt de siste årene. Av Figur 20 kan vi også se at salget av e-bøker ikke har økt fullt så mye, og at salget har falt eller stagnert etter en topp i 2014. Denne utviklingen har naturligvis bekymret de kommersielle aktørene. De mener at veksten i utlån av e-bøker har «spist av» det kommersielle e-bokmarkedet, gitt at stagningen av salget av norske skjønnlitterære e-bøker faller sammen med veksten i utlånet.

Når man ser på disse tallene er det viktig å presisere hva som registreres som et lån og hva som registres som et salg. Salgstallene i den heltrukne blå linjen inkluderer ikke kjøp av e-boklisenser under innkjøpsordningen eller bibliotekenes eget innkjøp. Som vist i kapittel 4, tyder tallene på at en nokså stor andel av e-bøkene som registreres som utlån blir levert inn relativt raskt. Det er derfor rimelig å anta at deler av utlånstallene egentlig registrerer en adferd hvor låneren er nysgjerrig og «blar litt i boken», uten å lese den (15 prosent av lånene eBib registrerer er levert tilbake innen en time, ytterligere 8 prosent innen et døgn). Også når bibliotekene viser og lærer opp lånere til å bruke e-bøker, blir dette registrert som et lån. I tillegg har vi bragt på det rene at i ett av utlåssystemene registreres e-boklånere som har vært inaktive i mer enn 30 minutter, og som senere blir aktive igjen i utlåssystemet, som et nytt lån. Med andre ord «lyver» de heltrukne linjene i figuren over litt; antall utlån er for høyt, og salgstallet er for lavt. De stiplede linjene er sannsynligvis mer i tråd med virkeligheten, men er samtidig stipulert av oss ut fra tilgjengelige data. Avstanden mellom salg og utlån av e-bøker er altså ikke like stor, dersom vi legger tallene som de stiplede linjene illustrerer til grunn. Likevel må utviklingen som illustreres i figuren kunne sies å støtte de kommersielle aktørenes syn; siden sommeren 2014 har salget av e-bøker falt eller stagnert, samtidig som utlånet av e-bøker har økt.

Det er – for forfatterne – mindre viktig om pengene kommer fra biblioteksalg eller nettsalg i en bokhandel, så lenge pengestrømmen tilbake til forfatterne ikke svikter. De kommersielle aktørene mener noe av det viktigste er å honorere rettighetshaverne tilstrekkelig for innholdet som blir kjøpt av bibliotekene. En forfatter får mindre betalt for en e-bok enn en p-bok, og det vil være

negativt for forfatterne om p-boksalget ble påvirket, enten det er fra e-boksalg eller e-bokutlån. Dette grunner også i at e-bøker foreløpig ikke er omfattet av, eller «telles med» som grunnlag for bibliotekvederlaget. Dersom det vedvarer vil det få negative konsekvenser for forfatterøkonomien, i takt med e-bokas vekst i bibliotekene på bekostning av p-bøkene.

Dersom vi flytter perspektivet over på **e-boklånerne** (som vi ikke har intervjuet) antyder den demografiske profilen på disse, sett opp mot det vi har klart å finne ut om den demografiske profilen på e-bokkjøperne, at vi har å gjøre med to ganske ulike målgrupper (se kapittel 4). Man kan altså ikke uten videre slutte at et fravær av e-bøker i bibliotekene ville ha skjovet brukerne over i en salgskanal, og vesentlig fremmet e-boksalget. I Bokbasens/Perceptors brukerundersøkelse svarer en klar overvekt av e-boklånerne at de aldri hadde kjøpt en e-bok før. Samtidig viser e-bokundersøkelsen til Forbrukerrådet at et flertall av e-boklesere har kjøpt e-boka. Lånere er altså ikke nødvendigvis kjøpere, og kjøpere er ikke nødvendigvis lånere av e-boka. I den grad dette er tilfelle, er bibliotekene og salgskanalene komplementære og bidrar på hver sin måte til økt bruk av e-boka som medium.

Fra Bokbasens/Perceptors brukerundersøkelse, vet vi at e-boklånerne stort sett er besøkere av bibliotekene (nær 2 av 3 e-boklånerne besøker biblioteket hyppig). Det er med andre ord antakelig ikke bekvemmelighet (det å slippe fysisk oppmøte og å forholde seg til åpningstider) som har drevet e-bokutlånet til nå, siden de fleste e-boklånerne likevel oppsøker bibliotekene fysisk. En rimelig tolkning er at det er bibliotekene og bibliotekarenes formidling, heller enn muligheten til gratis utlån, som forklarer det meste av veksten i e-bokutlånet til nå. Representanter for bibliotekene forteller at de har nedlagt mye tid og ressurser, både i å sette seg inn i utlånssystemene og mulighetene selv, og til å formidle e-boka som en mulighet og «lære opp» brukerne. Perceptor skriver at de med utgangspunkt i profilen til e-boklånerne ikke ser det som usannsynlig at det er «low-tech bokormer» som er den gruppen som i størst grad låner e-bøker. I undersøkelsen konkluderes det med at eBokBib rekrutterer nye e-boklesere, med henvisning til at 44 prosent av e-boklånerne aldri hadde kjøpt en e-bok tidligere.⁴⁷

På den annen side oppgir de samme e-boklånerne enkelheten og; det at det er gratis og at man slipper å kjøpe boken, som de viktigste årsaker til å låne e-bøker. På spørsmålet om e-boklånerne kjøper flere eller færre e-bøker etter at de begynte å låne dem, er de to største svarkategoriene «kjøpte ikke e-bøker før» (44 prosent) og «like mange som før» (30 prosent). En mulig tolkning av dette er at størsteparten av e-bokutlånet ikke har noen innvirkning på det kommersielle markedet i det hele tatt: det er enten helt nye e-boklesere som bibliotekene har rekruttert, eller e-boklesere som låner og kjøper om hverandre som før. Samtidig viser undersøkelsen en overvekt av de som sier de kjøper færre (18 prosent) mot de som sier de kjøper flere e-bøker (8 prosent) nå enn før de ble e-boklånerne. Dette tyder på at det tross alt er en viss negativ effekt av e-bokutlån på det kommersielle markedet for e-bøker – se figuren under.

På spørsmål om fremtidig atferd, svarer ca. 80 prosent av e-boklånerne at de sannsynligvis vil låne e-bøker framover. Det er ikke overraskende at bibliotekene altså først og fremst rekrutterer til bruk av sine egne tjenester, men i den grad e-boklånerne er lojale biblioteksbrukere kan de i det minste sies å være med på å redusere antallet som ville vært tilbøyelig til å kjøpe en e-bok. Samtidig svarer ca. 1/4 av e-boklånerne i Bokbasen/Perceptors undersøkelse at de sannsynligvis vil kjøpe en e-bok på engelsk/fremmedspråk, og ca. 1/5 svarer at de sannsynligvis vil kjøpe en norsk e-bok i løpet av de neste 12 månedene. Det er altså heller ikke slik at e-bokutlån helt utelukker e-boksalg.

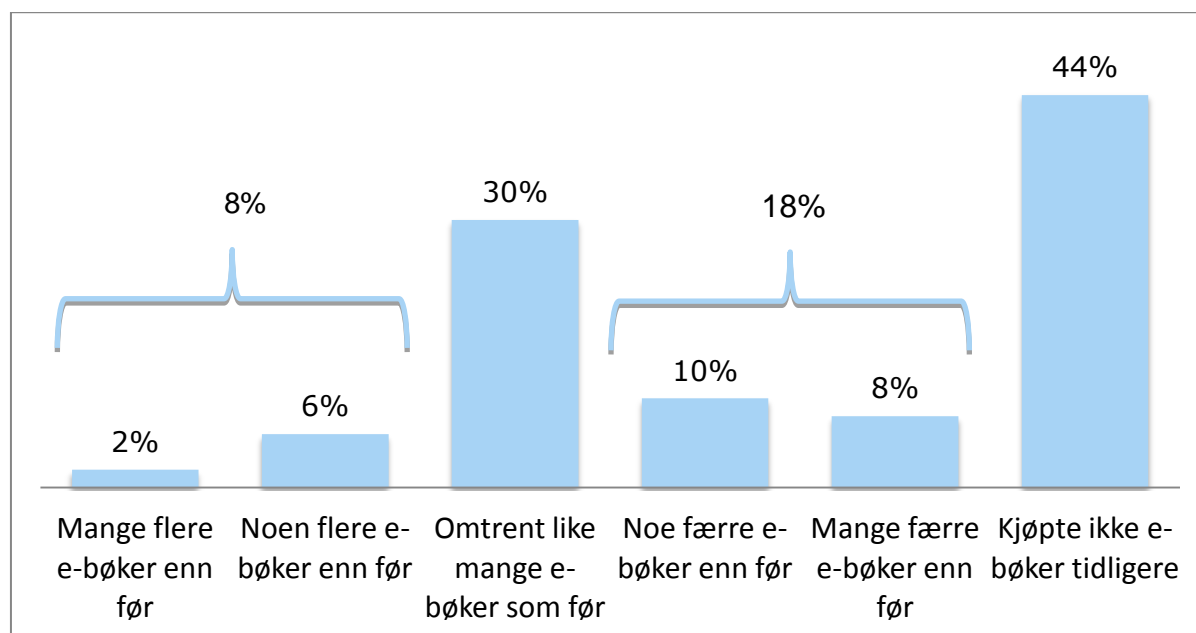
---

⁴⁷ Bokbasen AS / Perceptor AS (2015): «E-utlånere: Bruk av bibliotek og kjøp av ebøker»

I forbindelse med Forbrukerrådets rapport om det norske e-bokmarkedet⁴⁸ ble det gjennomført en spørreundersøkelse hvor respondentene blant annet ble spurt om hvordan de har skaffet seg en e-bok (flere alternativer mulig). Av de som svarte på dette spørsmålet oppgir flest (57 prosent) at de har kjøpt en e-bok, mens litt under (48 prosent) har lastet ned en gratis tilgjengelig e-bok og 20 prosent har lånt en e-bok på biblioteket.

Vår tolkning av disse funnene er at bildet ikke er svart-hvitt: Gjennom sin formidlingsarbeid rekrutterer bibliotekene åpenbart nye brukere av e-bøker / e-boklesere, og en del av disse kan også tenkes å kjøpe e-bøker i fremtiden. Samtidig, i den grad e-bokutlånet innvirker på salg, er det mer i negativ retning (færre e-bøker solgt) enn positiv retning (flere e-bøker solgt). Selv om markedet er lite og bevegelsene er små, er begge «markedseffekter» til stede, noe som illustreres i figuren nedenfor.

Figur 21 «Etter at du startet å låne e-bøker fra biblioteket, kjøper du...» Base: Brukere av eBokBib

Kilde: Bokbasen AS / Perceptor AS 2014

⁴⁸ Forbrukerrådet (2015) «Har vi det e-bokmarkedet vi kan forvente?» Rapport om det norske e-bokmarkedet, mai 2015.

BREDDE VS. «BESTSELGERE»

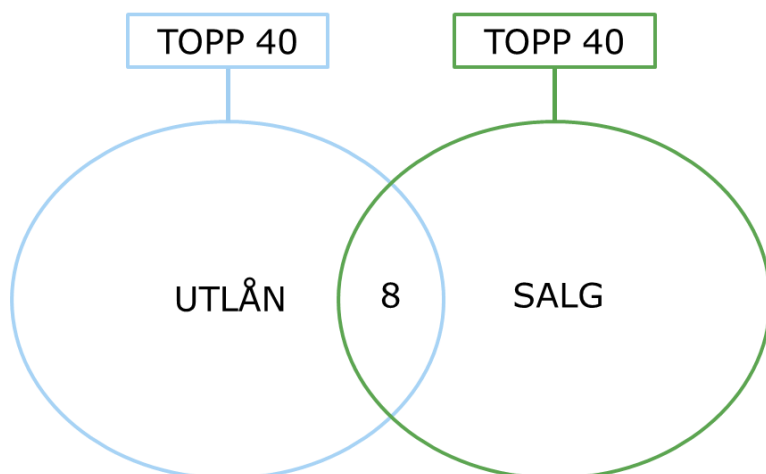
Et annet relevant spørsmål er hvorvidt bibliotekene bør konsentrere seg mer om mindre populære titler. Flere av bibliotekene vi intervjuet mener man ikke må undervurdere det lokale folkebibliotekets makt til å promotere smalere titler gjennom redaksjonelt arbeid⁴⁹, og det er noe både bibliotekene, forlagene, og ikke minst forfatterne, vil tjene på.. Bestselgerne «selger seg selv», og det kan muligens være lite hensiktsmessig at store deler av budsjettet skal gå til å finansiere utlån av noen få titler. I rapporten om PEI, foreslår bibliotekene som er intervjuet selv at bredde i utvalget versus bestselgerfokus er en mulighet som bør undersøkes nærmere.⁵⁰ På den andre siden er det viktig for bibliotekene å være en relevant og oppdatert samfunnsaktør. Bibliotekene har i sitt samfunnsmandat krav om både allsidighet og aktualitet. Denne balansen må også finnes for e-bøkene.

For bibliotekene er det viktig å ha tilgang til ferske titler som de vet det er stor etterspørsel etter. I lisensmodellen blir bibliotekenes mulighet til å tilby ferske titler noe begrenset. Med en klikkmodell fra dag 1 vil dette ikke begrenses. Samtidig vil det kunne bli svært dyrt for bibliotekene. For forlagene er det viktig å kunne tjene penger på de ferske bøkene som selger mye. Dersom bibliotekene skulle få færre begrensninger på innkjøp/utlån av disse titlene, er det naturlig nok en bekymring for at dette vil få konsekvenser for forlagenes salg.

Noen forlag ønsker ikke at bibliotekene skal profilere de aller nyeste bøkene, fordi de er redde for at det fører til at forlagene taper i markedet. Dette reiser interessante spørsmål om bibliotekenes rolle som litteraturformidler – og fra bibliotekhold vil man sette spørsmålstegn ved om ny litteratur blir «vernet» fra formidling i bibliotekene.

Sammenligner vi de 40 mest solgte titlene⁵¹ i det kommersielle markedet med de 40 mest utlånte titlene i bibliotekene, er det 8 titler som er med i begge topplistene (illustrert med figuren under). Det vil si at 20 prosent av de mest populære titlene i det kommersielle markedet også er blant de mest populære titlene i bibliotekene.

Figur 22 Oversikt over overlappende titler i topp 40-lister for utlån og salg

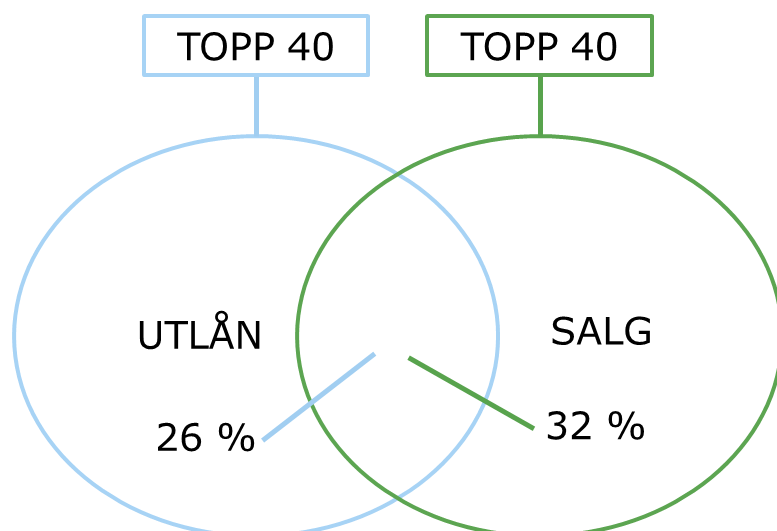
⁴⁹ <http://www.kulturradet.no/documents/10157/6308f25c-77dd-45a4-8835-d94b66f10ce2>

⁵⁰ http://www.kb.se/Dokument/Bibliotek/utredn_rapporter/2013/forstudie_sammenhallet_system.pdf: side 16 og 19.

⁵¹ Listen over de mest solgte titlene har vi ikke fått tillatelse til å publisere i denne rapporten. Tidsrommet vi har fått data fra er i stor grad overlappende, men ikke fullstendig.

Regner vi prosentandelen med utgangspunkt i *antall utlån* av de 8 overlappende titlene, utgjør disse lånene om lag en fjerdedel av alt utlån blant de 40 mest utlånte titlene, illustrert med figuren nedenfor. Tilsvarende når vi ser på de samme titlene i salg, utgjør disse 32 prosent av alle solgte bøkene i topplisten for salg.

Figur 23 Oversikt over prosentandel av antall utlån av overlappende titler i topp 40-listene

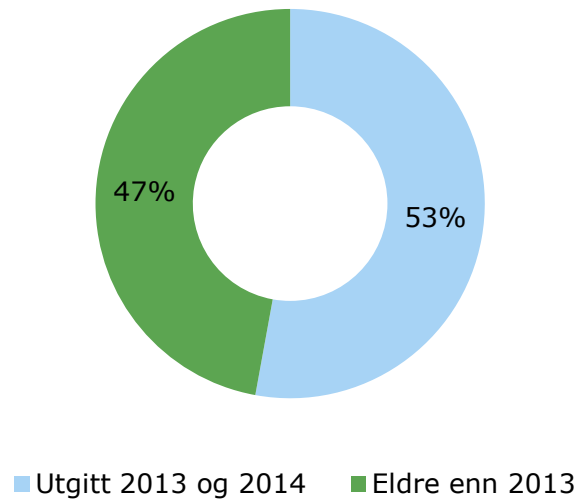
Statistikken over de to «top 40-listene» viser altså at det er et visst sammenfall mellom de mest populære e-bøkene i salg og i utlån. Når over $\frac{1}{4}$ av de mest populære titlene i utlån, også finnes blant de mest populære titlene i salg, forstår vi at det kan gi de kommersielle aktørene grunn til bekymring for at utlånet går ut over salget. På den annen side er $\frac{3}{4}$ av de mest utlånte e-boktitlene *ikke* på listen over de mest solgte e-bøkene. I biblioteksektoren argumenteres det for at ventelistene på de mest populære titlene som eksemplarmodellen genererer, gjør at låntakere (i større grad enn for p-bøker) velger å låne alternative titler – dersom en e-bok er utlånt. Terskelen for å velge en annen e-bok «mens en venter» virker lavere enn hva den gjør for p-bøker. I biblioteksektoren mener man at dette er med på å skape en bredde i lesningen av e-bøker, og det bidrar til forklaringen om at $\frac{3}{4}$ av de mest populære titlene tross alt ikke overlapper.

Som tidligere nevnt argumenterer biblioteksektoren på sin side for at e-bokutlån skaper e-bokkjøp.⁵² Logikken i denne argumentasjonen er at bibliotekene gjør lånerne kjent med nye formater og tjenester, og at veien til å kjøpe en e-bok blir kortere med denne erfaringen. Brukerundersøkelsen blant e-boklånerne støtter til en viss grad dette argumentet, men er ikke entydig (se over).

⁵²⁵² Colbjørnsen (2014). «Rapport om prøveprosjekt med e-bøker i innkjøpsordningen (PEI).»

Et annet diskusjonstema er bøkernes aktualitet. Ser vi på de totale utlånene i eBokBib hittil i 2015, er 10 prosent av utlånene nye titler som er gitt dette.⁵³ Dessverre har vi ikke sammenlignbare tall fra det kommersielle markedet. Vi har her fått tilgang på salgstallene i 2014 etter utgivelsesår før eller etter 2013. Figuren under viser fordelingen av solgte bøker i 2014 etter denne inndelingen. Som vi kan lese av figuren var 53 prosent av de solgte bøkene i 2014 titler utgitt i 2013 eller 2014, mens de resterende (47 prosent) var bøker gitt ut før 2013.

Figur 24 Fordeling av solgte titler etter utgivelse (2014)

Kilde: Bokbasen

⁵³ Prosentandelen er regnet fra de samlede utlånene de fire første mnd. i 2015 gjennom eBokBib og antall lån av titler utgitt i 2015 i samme system.

EIE VS. LEIE

Det er flere kilder til diskusjon rundt vilkårene for og prinsippene bak avtalene for utlån av e-bøker i bibliotekene. Det har blant annet vært uenighet om hvorvidt bibliotekene skal *eie* e-boken på samme måte som med papirbøker, eller om de skal *leie* en lisens for en periode. Jurist Espen Søyland Bakjord fra Nasjonalbiblioteket forklarer som nevnt innledningsvis i rapporten den rettighetsmessige forskjellen på nedlastede e-bøker og kjøpte p-bøker med at e-bøker og bøker er plassert i forskjellige opphavsrettslige kategorier⁵⁴. Papirboken er en fysisk vare, mens e-boken blir regnet som en tjeneste og en digital rettighet. Papirboken lånes ut etter åndsverkloven § 19 om spredningsrettens konsumpsjon, som innebærer at opphavsmannens rett til å bestemme over videre bruk, som videresalg, utleie og utlån forsvinner med idet det fysiske eksemplaret blir kjøpt med opphavsmannens samtykke.

Digitale e-bøker opptrer derimot ikke på samme måte som fysiske eksemplarer. Dette er fordi en overføring i praksis vil si at eksemplarene blir kopiert; det er ikke ett og samme eksemplar som bytter hånd. I tillegg oppfattes all nettverksoverføring som «fremføring» og ikke «spredning». Unntaket er e-bøker som er innkjøpt på en fysisk bærer, som digikort eller CD. E-bøker som kjøpes inn og lagres på nettbrett er ikke det samme som en fysisk bærer fordi e-bøkene ikke var på bæreren da den ble kjøpt inn.⁵⁵

De kommersielle aktørene mener e-bøkene har brakt med seg genuint nye problemstillinger blant annet knyttet til bokens levetid. Man har valgt å tenke artslikhet og brukt papirverdenen som utgangspunkt for i det hele tatt å komme noen vei i diskusjonene. Det har vært et helt grunnleggende prinsipp, som kanskje har ført til litt konservative løsninger. Fra et rettighetsståsted, for forfatter og forlag, mener de det er umulig å si ja til en digital verden om man ikke har en viss eksemplartenkning.

Forlagene lever av å forvalte rettigheter, noe som også er sentralt for forfatterne. Det var viktig for forlagene at det ble innført en eksemplarmodell/lisensordning for å bevare bokøkologien. Forlagene er også opptatt av å bevare tidsavgrensningen som ligger i lisensen, som er en motsetning til bibliotekenes tanke om at en e-bok er «for evig». Man har funnet en balanse for papirbøker, og må finne en tilsvarende balanse for e-bøker. Vi har hørt uttalelser om at bibliotekene antakelig må gjennom en «sorgprosess» om at bøker ikke eies men leies. Nasjonalbibliotekets samling, som eies, er viktig – og i følge enkelte kanskje tilstrekkelig – for å sikre nasjonal hukommelse.

Folkebibliotekene har ikke på samme måter som Nasjonalbiblioteket et ansvar for å «bygge samling». Bibliotekene – slik lisensmodellen praktiseres i Norge nå – eier ikke e-bøkene. Bibliotekene betaler for en lisens som varer i 3 år på egeninnkjøpte e-bøker. Kulturrådet har en femårsgrense på e-bøkene som med papirbøkene; de forplikter seg til å ivareta dem i fem år. Tidsaspektet kan likevel oppleves som kunstig, i og med at e-bøker i utgangspunktet ikke har begrenset levealder; filer ikke blir slitt på samme måte som papirbøker.

Tidsaspektet i lisensavtalen gjør at det blir vanskelig for bibliotekene å planlegge og opprettholde samlinger. Samlingen vil ikke vokse, men de må likevel hele tiden kjøpe nye titler. Flere bibliotek synes det er problematisk at bibliotekene ikke eier, men bare leier bøkene/rettighetene. De mener at bibliotekene skal kunne vekke og spisse samlingene til sine låntakere, og sørge for en «hukommelse» som bokbransjen ikke har. Det er derimot ikke alle biblioteker som er enige i premisene om å bygge en fast samling. Noen mener samlingen like gjerne kan være fleksibel og i endring, og peker på at det er minst like viktig at titlene som tilbys alltid er oppdaterte og tilgjengelig. Også papirbøker har en begrenset omløpstid, og kasseres. En del representanter for bibliotekene påpeker at et folkebibliotek ikke skal være et museum – det skal være et

⁵⁴ <http://www.nb.no/Bibliotekutvikling/Tall-og-fakta/Ofte-stilte-spoersmaal/Hvorfor-er-det-forskjell-paa-utlaan-av-papirboeker-og-e-boeker-i-bibliotek>

⁵⁵ <http://www.ifla.org/files/assets/clm/publications/ifla-background-paper-e-lending-en.pdf>, side 5

formidlingsledd. De største bibliotekene mener samling er Nasjonalbibliotekets oppgave, og at bibliotekene skal ha en brukssamling som appellerer til brukerne. Flere poengterer at bibliotekene også må tenke kassering for e-bøker, og fokusere mer på å formidle og kuratere innholdet enn å ha flest mulig bøker. Det blir bare uoversiktlig. Et av de største folkebibliotekene poengterer også at de ikke så opptatt av å eie bøkene eller av samlingsperspektivet – det viktigste er at filen skal være tilgjengelig for brukerne. De er opptatt av tilgangen, og det spiller således ingen rolle for dem hvor filen ligger.

Blant våre informanter i biblioteksektoren finner vi således to ulike perspektiver på samlingsoppbygging; det ene er opptatt av å bevare, lagre og bygge en bred «backlist» slik at mest mulig informasjon når ut til flest mulig, mens det andre er opptatt av at samlingen skal være relevant, dynamisk, lokaltilpasset og kuratert.

Bibliotekenes utvikling av egne samlinger blir påvirket av innføringen av e-bøker på mange måter, særlig når det gjelder eierskap til og utvelgelse av bøker. Bibliotekene ønsker ikke ordninger der karenstid på nye titler blir brukt som begrensning, fordi det hindrer bibliotekenes aktualitet som leverandør av litteratur og er uforutsigbart å forholde seg til. Det diskuteres i tillegg om forlagene skal kunne trekke tilbake titler som oppnår plutselig popularitet. Bibliotekene er opptatt av egen råderett, at samlingene deres skal være relevante, og at lovverk og avtaler skal legge til rette for dette.

Utfordringen for bibliotekene blir derfor å finne nye måter å utvikle samlingene sine på, samtidig som tilgjengelighetsprinsippet blir ivaretatt. For tiden er det bare Nasjonalbiblioteket som driver med langtidsoppbevaring. Eksempelet med Bokhylla viser at det er mulig å tenke nytt rundt oppbevaring, lisensordninger og eierskap, så lenge det blir benyttet gode avtaler og modeller som utnytter mulighetene teknologien gir, heller enn å begrense tilbudet.

Bibliotekene uttaler for øvrig at de er svært fornøyd med innkjøpsordningen som gir dem tilgang til en grunnstamme med bøker som stadig skiftes ut. Samtidig påpekes det at innkjøpsavtalen kan være problematisk; enkelte større offentlige bibliotek kjøper for eksempel ikke e-bøker selv på grunn av avtalen som er gjort, og mener avtalen hindrer råderetten over egen samlingsutvikling. Vi har fått høre at økonomiske prioriteringer gjør at det er bestselgerne som i størst grad kjøpes inn under lisensmodellen, og at det hindrer muligheten til bredde i samlingen.

FJERNLÅN

Det har også vært diskusjoner rundt prinsippet med *videre lån* eller *fjernlån*, for eksempel mellom biblioteker i ulike fylker. Tilgangen til e-bøker er jo i utgangspunktet ikke begrenset av geografisk plassering. Dersom utlån på tvers av geografiske og lisensmessige skiller var mulig, ville en liten andel e-bøker holdt for en relativt stor befolkning. Enkelte mener de geografiske skillene er litt kunstige, og mange av bibliotekene ønsker å kunne tilby fjernlån. Begrensningen på fjernlån kan også sies å være i strid med informasjonsretten i Folkebibliotekloven, uten at vi tar stilling til spørsmålet her. Noen biblioteker mener at det viktigste ikke er hvor man bor i landet, men å få formidlet e-bøkene så fort som mulig til dem som er interessert i å lese dem. Derfor er det noen som mener at en nasjonal brønn med lik tilgang for alle lånere uansett bosted vil være riktig bibliotekpolitikk.

De kommersielle aktørene mener imidlertid at frislipp av disse grensene vil undergrave markedet for kjøp av e-bøker. Flere informanter anser det at det ikke er lov til å fjernlåne mellom regioner som en viktig friksjon i den norske avtalen. I tillegg er det en viss redsel for at fattige kommuner bare ville lånt på tvers av fylkesgrenser.

Enkelte informanter poengterer at hvis man får flere lisenser og kan låne fra alle biblioteker i hele Norge, så nærmer man det friksjonsløse systemet. Det er imidlertid bred enighet om at det bør være noen friksjoner til stede ved utlån av e-bøker; verken biblioteker, forlagene, forfattere eller brukere er tjent med at e-bokmarkedet svekkes.

5.1.1 Oppsummering

Vi mener drøftingene og vurderingene ovenfor omkring tilgangen på e-bøker i folkebibliotekene vs. de kommersielle aktørenes mulighet til fortjeneste, gir begge parter støtte for sine ståsted. Det er på den ene side gode grunner til å anta at utlån av e-bøker i bibliotekene til en viss grad går ut over salget av e-bøker, og dette gir grunner til å vurdere ulike former for friksjon når en ny modell for utlån av e-bøker skal avtales. På den andre siden finner vi også støtte for påstanden om at utlånet av e-bøker rekrutterer nye brukere av mediet og genererer (mer-) salg av e-bøker. Videre finner vi at det ikke bare er «bestselgerne» blant e-bøkene som lånes ut, men at bibliotekenes samfunnsmandat om allsidighet og bredde også er mulig å ivareta når det gjelder e-bokformatet: Målgruppene «e-boklånere» og «e-bokkjøpere» er bare delvis overlappende, og det samme gjelder de mest populære e-boktitlene i utlån vs. salg.

Det er videre en viktig forskjell mellom e-bøkene og p-bøkene når det gjelder salg til bibliotekene. Bibliotekenes betaling for / kjøp av tidsavgrensede e-boklisenser heller enn fysiske p-bokeksemplarer, trekker fram nye diskusjoner rundt eierskap og mulighet for samlingsoppbygging, hvor det virker som ulike representanter for biblioteksektoren har noe ulikt ståsted. Felles for alle er imidlertid holdningen om at det er formidlingen som har forrang framfor formatet.

Friksjonen som er lagt i dagens eksemplarmodell om fylkesgrenser for utlån av e-bøker, utfordres fra enkelte i biblioteksektoren, og gir næring til argumenter om en nasjonal ordning om lik tilgang for alle uansett bosted (se også avsnitt 5.4). En slik holdning utfordres tydelig av de kommersielle aktørene, med henvisning til at denne type friksjon i utlånet av e-bøker er nødvendig for at fortjeneste skal være mulig og utviklingen av det kommersielle markedet for e-bøker kan fortsette.

5.2 Lisensmodell vs. klikkmodell

Colbjørnsens rapport⁵⁶ gir noen konkrete forslag for hvordan den norske ordningen for e-bøker i bibliotek kan utvikles og forbedres framover. Et av forslagene er at bibliotekenes muligheter til selv å sette utlånsvilkårene for e-bøker begrenses, og at dette heller koordineres på overordnet nivå fra Kulturrådet eller Nasjonalbiblioteket. Årsaken er at begrensninger på utlån, slik som antall dager og antall bøker, har innvirkning på avpassingen av forholdet mot kommersiell bransje.

Et annet forslag er at fordelingen av antall lisenser bør revurderes, og i høyere grad gjenspeile befolkningstallet og eventuelt forventet bruk med utgangspunkt i bibliotekstatistikken. Fordeler med å ta utgangspunkt i bibliotekstatistikken er økte muligheter for å trekke ut tydelig utlånsstatistikk i ulike områder, samt gi bibliotekene bedre mulighet til å utvikle et e-utlånstilbud som samsvarer med brukernes ønsker.

Lisensmodellen (eksemplarmodell)

Nåværende lisensmodell ble innført for at ordningen skulle ligne mest mulig på bokøkologien; det var lettest å forholde seg til for alle parter. Lisensmodellen fungerer godt på mange måter. Den er økonomisk forutsigbar for både bibliotek og forlag, fordi lisensene forhåndsbetales. I tillegg er modellen gjenkjennelig og forståelig, kan bidra til å fremme smalere litteratur, og gir friksjon i forhold til det kommersielle salget av e-bøker. Viktige parametere ved en utlånsmodell er antall lisenser, tid og varighet og samtidighet.

På den andre siden skaper modellen en falsk mangel på tilbud; en fil finnes jo i realiteten i ubegrenset antall og varer evig. Det blir derfor vanskelig å ta hensyn både mediets digitale natur og aktørenes interesser samtidig. Dette har vært en vanlig innvending mot lisensmodellen. Bibliotekene oppgir imidlertid at de ikke har fått mange negative tilbakemeldinger på ventelistene. De opplever at leserne forstår at det må være slik, selv om listene til tider blir lange. Forleggerforeningen opplever at denne diskusjonen nok er å anse som over i norsk kontekst: Både brukerne av bibliotekene og partene har forstått at dette handler om økonomi, ikke teknologi. Bibliotekene mener på sin side at det vil være lettere å forklare lånerne hvorfor det bare finnes noen få eksemplarer av en populær forfatters nyeste tittel i noen måneder, enn hvorfor forlagene evt. skulle kunne trekke tilbake titler.

Bibliotekene ser på lisensmodellen er et slags «minste felles multiplum». Samtidig mener de at i den nåværende avtalen er det en litt rar fordelingsnøkkel på hvor mange eksemplarer hvert bibliotek har. Bibliotekene vil ha bredde i tilbudet. Innkjøpsordningene sørger i stor grad for dette, men også bibliotekenes egne innkjøp av e-bøker satser på bredde i tillegg til aktualitet. Bibliotekene mener altså også at lisensmodellen bidrar til større spredning i utlånene fordi lånerne låner en annen e-bok mens de venter i kø i større grad enn ved p-bøker. En effekt bibliotekene mener de ser, er at folk lesere «bredere»: nynorsk, smalere og oversatt litteratur. Vårt inntrykk er at bibliotekene er aktive i å formidle alternativer for brukerne.

De kommersielle aktørene er forholdsvis positive til lisensmodellen blant annet fordi de mener den i det minste har viktige friksjoner som gjør at utlånet ikke går unødvendig ut over salget. Forleggerforeningen ser på lisensmodellens viktigste friksjonselement og sitt fremste kjennetegn i at den ikke tillater simultane lån, og tenker seg at en del av lånerne heller vil kjøpe boken i en nettbutikk enn å vente på at e-boken blir tilgjengelig for utlån. Brukerundersøkelsen til Bokbasen/Perceptor støtter til en viss grad dette, men egen «kjøpsknapp» i utlånssystemene i Storbritannia har erfaringsvis ikke generert mye salg.⁵⁷ Dersom man skal låne en ny bestselger i e-bokformatet, må man stå på venteliste, og en del vil da heller velge å kjøpe den samme e-boken. Andre vil nok heller, som vi har sett, låne en annen e-bok i mellomtiden.

⁵⁶ Colbjørnsen, Terje (2014): Rapport om prøveprosjekt med e-bøker i innkjøpsordningen (PEI).

⁵⁷ http://www.publishers.org.uk/index.php?option=com_content&view=article&id=2823:public-library-e-lending-pilot-six-month-update&catid=503:pa-press-releases-and-comments&Itemid=1618

De kommersielle aktørene mener likevel at lisensmodellen driver bibliotekene til kortsiktig tenkning og unødig bestselgerfokus. Også fra bibliotekshold har vi hørt dette argumentet. En av hovedinnvendingene fra bibliotekene mot dagens ordning har nettopp vært at det er vanskelig for bibliotekene å prioritere bredde i titlene de kjøper. Det virker krevende i lisensmodellen å finne en god balanse mellom et tilfredsstillende utlånsstilbud og risiko for høy pris per utlån. Det er verdt å merke seg at både de kommersielle aktørene og bibliotekene er like negative til bestselgerfokuset som de mener drives fram av lisensmodellen. For å tilpasse tilbudet til etterspørselen fra lånerne, og unngå for lange ventelister, vil bibliotekene kjøpe mange lisenser på populære titler slik at de kan låne ut til mange samtidig. Men siden hver lisens inneholder et tak på antall utlån får bibliotekene problemer med å «bruke opp» alle utlånene før tittelen mister popularitet eller før lisensen løper ut. Prisen per brukte utlån blir dermed for høy. Forleggerforeningen har beskrevet det slik for oss:

Eksempel: En lisens som inneholder 50 utlån og har en utlånsperiode på 21 dager. Ved stor etterspørsel, vil et bibliotek kanskje kjøpe fire lisenser, og kunne låne ut til fire personer samtidig. Dette gir et totalt tak på 200 utlån. Etter et år med fire samtidige lånere, vil det være omtrent 130 utlån igjen til sammen i disse lisensene. Dersom tittelen da har mistet popularitet, vil det kunne gå lang tid før alle disse 130 utlånene er oppbrukt.

De kommersielle aktørene ønsker derfor en modell hvor bibliotekene styres mot tilgjengeliggjøring av bredde og «backlisting». Biblioteksektoren er naturlig nok i tillegg opptatt av aktualitetskravet i samfunnsmandatet. Kommerielle aktører mener oppbyggingen av en «backlist» har vært vanskelig å få til for bibliotekene blant annet fordi de mangler et sentralt forhandlingsorgan som kan sikre dem gode avtaler. En annen ulempe for de kommersielle aktørene er at de mister kontrollen over antall og distribusjon av titlene når det er Kulturrådet som tar avgjørelsene. De opplever også at mange biblioteker har sluttet å kjøpe inn så mange e-bøker på grunn av krav om antall lisenser, og håper på mer fleksibilitet i en fremtidig modell.

For forfatterne er lisensmodellen en fordel fordi den er gjenkjennelig. Forfatterne ønsker en modell som er forutsigbar på kontroll, tidsbegrensning og penger, og som reflekterer den økonomien de kjenner.

Men som nevnt er det utfordringer knyttet til lisensmodellen. Fra forleggersiden, mener man disse utfordringene vil kunne løses dersom man kan finne en riktig balanse mellom parameterne lisensens størrelse (antall lån per lisens + lisensens varighet) og pris.

Store lisenser (altså med mange lån, lang utløpstid eller krav om pakkekjøp) gir friksjon mot det kommersielle markedet. Men blir de for store, kan det samtidig gjøre at bibliotekene prioriterer populære titler mer enn bredde, fordi de ikke vil løpe risikoen investeringen i smalere titler innebærer. Følgen kan bli at størstedelen av mediebudsjettet investeres i store frontlist-lisenser som kan gi store restlån. *Små lisenser* gir bibliotekene bedre mulighet til å holde ventelistene korte og ha mange simultane utlån av samme tittel, uten å risikere å sitte igjen med ubrukte lån. Men blir de for små, kan det gi en tilnærmet fri flyt av gratis e-bøker som vil spise av det kommersielle markedet.

Dagens prøvemodell i Norge har ingen føringer på *pris*. Prisdifferensiering for bibliotekenes kjøp av ulike typer e-bøker vil i seg selv kunne gi et friksjonselement i balansen mot det kommersielle markedet. En eller annen form for prisdifferensiering virker vanlig i andre land (se VEDLEGG 6.2). I flere markeder prises «frontlist» og «backlist» ulikt. I noen land prises også bestselgere høyere enn smalere litteratur. Det kan også være en mulighet å avtale betaling først etter et antall leste sider, rabatt for kortere utlånstid, eller mengderabatt ved pakkekjøp. Fra forleggerhold i Norge ser man det som mest aktuelt med en prisdifferensiering etter bokas alder (dvs. at nye titler prises høyere enn «backlist»), uten at det er tatt endelig stilling til dette spørsmålet.

Klikkmodellen

De kommersielle aktørene mener at erfaringer fra tidligere modeller i Sverige og Danmark har vist at den rendyrkede klikkmodellen ikke fungerer. Her viser man gjerne til det såkalte «Zlatan-eksemplet» i Sverige (se egen boks). De kommersielle aktørene ønsker ikke å gå glipp av inntekter, særlig fra bestselgere, og ser derfor en klikkmodell uten begrensninger som lite aktuelt. Med henvisning til erfaringen i Sverige, er det grunn til å tro at en ren klikkmodell uten friksjoner vil føre til for stort press på det kommersielle markedet, og at forlag vil velge å stå utenfor. De peker til nåværende modeller i Danmark og Tyskland for forslag til hvordan det kan fungere i praksis.

Utfordringene ved klikkmodellen vil være størst på titler det er stor etterspørsel etter (frontlist, bestselgere). Sett fra de kommersielle aktørenes ståsted er det grunn til å tro at en klikkmodell vil fungere bedre for «backlist».

Boks 4 - Zlatan-eksemplet

Svenske bibliotek hadde tidligere en modell der alle som ønsket det kunne låne boken samtidig, og bibliotekene betalte distributøren Elib om lag 20 kroner per e-bokutlån.⁵⁸ Det viste seg imidlertid at utlån av e-bøker ble *for* populært blant lånerne. Høsten 2011 ble det sluppet flere e-boktitler som skulle bli mer populære enn systemet kunne tåle; blant annet biografien om Steve Jobs, diktsamlingene til Nobelprisvinneren Tranströmer og selvbiografien til Zlatan.⁵⁹

I november 2011 alene førte dette til at 50 000 e-bokutlån kostet bibliotekene rundt en million svenske kroner.⁶⁰ Utlånsordningen hadde ingen tak eller begrensninger, og regningen fortsatte derfor å stige. Zlatans selvbiografi ble alene lastet ned 13 000 ganger fra bibliotek, samtidig som den ikke ble solgt i mer enn 5000 eksemplarer til sammen. Svenske forlag uttalte at selvbiografien til Zlatan bare innbrakte en tiendedel så mye som utlånsbok på biblioteket som ved salg i butikk. Forlagene mente derfor at det friksjonsløse utlånssystemet i praksis gjorde bibliotekene til forselger av e-bøker⁶¹.

De plutselige store utgiftene gjorde at mange bibliotek av budsjett hensyn måtte begrense antall utlån eller slutte å tilby e-bøker til utlån i det hele tatt. Flere forlag innførte også tre måneders karantenetid på nye titler for å forhindre lignende hendelser som dette, noe bibliotekene ikke var særlig fornøyde med. Alle aktørene led under dette, og Zlatans selvbiografi sies derfor å være boken som betød slutten for den daværende låneordningen.

⁵⁸ <http://www.nrk.no/kultur/bok/e-boksuksess-kveler-bibliotekene-1.7907008>

⁵⁹ <http://www.di.se/artiklar/2011/12/6/zlatan-boken-tuff-small-for-biblioteken/>

⁶⁰ <http://www.svt.se/kultur/e-boksucce-drabbar-biblioteken>

⁶¹ *ibid*

En fordel ved klikkmodellen sett fra bibliotekenes side, er at de unngår «overkjøpsrisikoen» som de tar når de kjøper mange lisenser på populære titler i lisensmodellen. I klikkmodellen betaler ikke bibliotekene for lån de ikke benytter seg av, noe som dermed kan frigjøre midler fra mediebudsjettet, f.eks. til kjøp av «breddelitteratur». En annen åpenbar fordel med klikkmodellen, sett fra bibliotekenes ståsted, er tilgangen til simultane utlån for brukerne og at ventelistene i praksis fjernes.

Bibliotekene mener likevel at den rene klikkmodellen er svært uforutsigbar og ikke vil fungere godt, og referer også til Zlatan-eksemplet. Ulempen er at bibliotekene fort kan miste kontroll over utgiftene. Klikkmodellen er i tillegg mye dyrere, fordi betaling per nedlastning og tilgang til nye bøker koster mer enn utlån av gamle bøker. Kostnadene for bibliotekene kan fort bli høye hvis etterspørselen er stor og det ikke legges begrensninger på antall klikk. En klikkmodell forutsetter dermed at biblioteket selv setter et tak på antall samtidige lån, eller at utlånssystemene gir bibliotekene mulighet til å stoppe utlån av enkelt-titler enten permanent eller for en periode.

Dersom man skulle benyttet klikkmodellen, måtte det altså vært et tak eller et stopp; forutsigbarhet for utgifter er viktig for bibliotekene.

Verken de kommersielle aktørene eller bibliotekene liker altså uforutsigbarheten i den rene klikkmodellen. Det er en bred forståelse blant informantene for at man er nødt til å ha en ordning med friksjoner for å opprettholde produksjonen av e-bøker. Bibliotekene ser nytten av å kunne tilby leserne færre friksjoner i en klikkmodell, samtidig som de ser verdien i at begrenset tilgang til de nyeste titlene kan føre til mer lesing av breddelitteratur.

Flere informanter er negative til en ren klikkmodell der brukeren kan låne når som helst og så mye han/hun vil, både fordi dette går utover bibliotekenes økonomi, og fordi det er «døden for forlagene» - brukerne ville ikke ha noe incitament for å kjøpe e-bøker. En ren klikkmodell virker således uaktuelt for de fleste. Også bibliotekene har interesse av at markedet for e-bøker er bærekraftig slik at produksjonen holdes oppe.

Forfatterne stiller seg på sin side tvilende til om klikkmodellen ville økonomisk veiet opp for bibliotekvederlaget.

Blandingsmodell

Nærmest samtlige av våre informanter mener en blandingsmodell kan være en god idé. En form for blandingsmodell (eller «hybridmodell») er det man som regel har endt opp med etter utprøving i andre land. Hovedgrunnen til dette virker å være at behovet for å innføre friksjoner er ulikt mellom «frontlist» (titler som fortsatt har et liv i det kommersielle markedet og som man ikke ønsker å drepe gjennom gratis utlån i bibliotekene) og «backlist» (mindre salgbare titler, med mindre behov for begrensninger).

Bibliotekene mener at en blandingsmodell (lisens+klikk) vil kunne være med å bygge opp e-bokmarkedet i Norge. En del bibliotek ønsker derfor en blanding, for eksempel med utgangspunkt i fastprissystemet. Det vil si at man må finne ut hva en e-bok i fastprisperioden skal koste. Flere av bibliotekene virker positive til en ordning der man betaler ut fra hvor gammel boken er. Man har forsøkt flere kombinasjoner og kompromisser i andre land, og i dette arbeidet er det en oppfatning at den danske modellen har kommet lengst og er den som foreløpig fungerer best. Som beskrevet i kapittel 3, legger den danske modellen opp til større begrensninger for nye titler (bare en samtidig bruker, høyere pris per utlån) enn for «backlist» (ingen begrensning på samtidige brukere, lavere pris per utlån) – med sikte på å dirigere presset vekk fra nytgivelsene. De første seks månedene er det en lisensmodell hvor prisen er høyere. Etter seks måneder går man over til en klikkmodell hvor prisen for det første er lavere enn i lisensmodellen og for det andre reduseres med bokens alder.

Mange informanter trekker frem den danske modellen som et eksempel på noe som vil være mulig (med tilpasninger) å få til i Norge – med forbehold om at Danmark har svært store både administrative og økonomiske ressurser bevilget til ordningen, og at det kreves mye for å håndtere et slikt system. Medlemsbibliotekene i Danmark har blant annet blitt pålagt å øke mediebudsjettet sitt tilstrekkelig til å møte de nye prisene. Se vedlegg 6.4 for utfyllende informasjon.

Bibliotekene fremfører at det viktigste er en modell som fungerer for å ivareta bibliotekenes formål om aktualitet og bredde, og samtidig gir forlagene og forfatterne rimelig kompensasjon, så får *utlånsystemene* tilpasses etter det. Bibliotekene påpeker videre at selv om det kan være administrative kostnader å spare på e-bok utlån, så krever e-bokutlån mer av dem på formidlingssiden.

Kulturrådets innkjøpsordning kan praktisk sett kobles på ulike modeller. Et eksempel er ved en klikkmodell, der man kunne forestilt seg at Kulturrådet betalte for de 10 første klikkene. De statlige aktørene ønsker å se hvordan det kommersielle markedet utvikler seg, før de ser de ulike ordningene opp mot markedet. Det handler også om hvilke begrensninger som er best egnet rent praktisk.

Finansieringsordning og styringsform blir dermed viktige spørsmål. Et nasjonalt forhandlingsorgan trekkes fram som sentralt for å få på plass en ordning som inkluderer alle, og nærmest alle mener det vil være naturlig og hensiktsmessig at Nasjonalbiblioteket tar denne rollen. KS nevnes også som et alternativ.

Folkebibliotekene har ikke god økonomi, men per i dag er det likevel lite av mediebudsjettene til bibliotekene som blir brukt på e-bøker. Folkebibliotekene mener de ikke har økonomi til å drive stortilt e-bokkjøp, men poengterer at de gjerne kan bidra med litteraturformidling. Av økonomiske hensyn er uansett forutsigbarhet i utgifter viktig, samt at bibliotekene vet hva, og hvor lenge, de eier eller forvalter noe. Bibliotekene melder om en usikkerhet knyttet til at bibliotekene ikke vet hvor lenge de har tilgang til boka/lisensen; dette fordi det bryter med papirverdenen og tanken om bokas levetid. I det nasjonale systemet som brukes i Danmark, er det lagt stor vekt på å utvikle en god oversikt over avtaler, pris og levetid for hver enkelt lisens, slik at det skal være forutsigbart for bibliotekene. Det er en tanke det er verdt å ha med seg inn i videre utvikling i Norge også – oversikt gir økonomisk forutsigbarhet. Det er imidlertid ikke alle bibliotekene som er like opptatt av å eie filene, som tidligere nevnt. Alle bibliotekene vi snakket med er likevel enige om at de ønsker klarhet i hva som skjer etter at lisensene løper ut.

Noen kommersielle aktører ytrer ønske om å få vite mer om strømmeløsninger / abonnementsløsninger som en kompromissmulighet. Disse løsningene gir imidlertid mindre inntekter både til forfatterne og forlagene, som begge vil få bedre inntekter med en klikkløsning enn en abonnementsløsning. Det finnes likevel muligheter, som for eksempel pakkeløsninger (abonnementsordning) der man kjøper et antall utlån for en fastpris, som i utgangspunktet har ubegrenset levetid, og med begrensning heller i antall enn tid. De peker til Quebec for inspirasjon. Det er likevel viktig, påpeker noen, at alle forlagene ikke trenger å ha den samme modellen. De viser til at Frankrike har en modell med ulike avtaler for de ulike forlagene. Man kunne for eksempel testet ut ulike løsninger i ulike regioner til man fant den som fungerte best.

5.2.1 Oppsummering

Avveiningene rundt hvilken modell som er best for de e-bøkene som blir kjøpt inn direkte fra forlagene av bibliotekene selv, dreier seg om å kartlegge hvordan brukerne opptrer på e-bokmarkedet og slik finne balansen mellom salg og utlån. I Norge tilbyr altså bibliotekene utlån etter ren lisensmodell, mens, som vi har sett, gjøres det i andre land forsøk med ulike modeller ut fra ulike betingelser. Eksempler er ordninger der det blir tatt høyere pris for nyere bøker, ny betaling etter mange utlån, betaling først når et visst antall sider er blitt lest, rabatter for kort utlånstid eller utlån som varer lenge, mengderabatt ved pakkekjøp, karenstid, også videre. Det er fortsatt uklart hvilken løsning som gir best resultater for alle parter, men basert på våre intervjuer med aktørene på det norske markedet virker en form for blandingsmodell mest sannsynlig i fremtiden i Norge.

5.3 Nasjonal vs. lokal

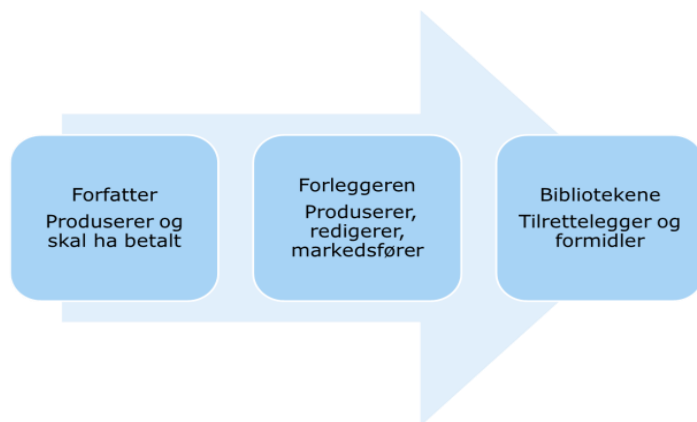
En tredje form for kryssende hensyn som vi har avdekket i denne undersøkelsen, er nasjonal vs. lokal-dimensjonen. I denne dimensjonen ligger det diskusjoner omkring hensyn knyttet til hvilket nivå i det offentlige man skal plassere ansvaret for forhandlinger av avtaler med den kommersielle delen av bokbransjen, for innkjøp av e-bøker og for ansvar for infrastruktur og distribusjonskanaler – om dette er mest hensiktsmessig å legge til nasjonalt, regionalt eller lokalt nivå.

FORHANDLINGER OG INNKJØP

Kulturutredningen foreslo at Nasjonalbiblioteket og KS i samarbeid med aktører på bibliotek- og litteraturfeltet skulle ta ansvar for å gjennomføre nødvendige forhandlinger og rettighetsavklaringer om e-bøkene. Videre har enkelte av fylkesbibliotekene i Norge ønsket et nasjonalt samarbeid om å fremforhandle avtaler om distribusjon av e-bøker⁶², og håper at dette til sist kan føre til nasjonale lisensavtaler og et felles grensesnitt. Videre har de kommersielle aktørene bemerket at de ikke har én avtalepart fra biblioteksektoren, noe de savner og ville sett på som en fordel for alle parter. Ser vi til Danmark har de allerede et nasjonalt forhandlingssamarbeid, og ordningen er også foreslått i Sverige.⁶³ I deler av den norske universitets- og høyskolebiblioteksektoren har forskningsinformasjonssystemet Cristin en lignende rolle i å forhandle avtaler på vegne av forskningskonsortier, dog ikke på nasjonal basis. Samtidig har staten langt på vei lagt rammer for de avtaler som er gjort gjennom innkjøpsordningene for e-bøker gjennom Kulturrådet.

Både bibliotekene, forlagene og forfatterne er på sine måter involvert i e-bokutlånet, og alle perspektivene må høres under utarbeidelse av avtaler (se figur nedenfor). Det er derfor sentralt at disse partene blir representert når avtaler blir gjort.

Figur 25 Involverte aktører

I våre intervjuer er det flere informanter som foreslår at Nasjonalbiblioteket burde hatt en mer sentral rolle i å fremforhandle avtaler på nasjonalt plan enn det har i dag. Et annet alternativ som nevnes er et forhandlingsutvalg med representanter for de største folkebibliotekene.

Lokale forhandlinger gjør at det kan oppstå forskjeller i deler av landet på pris, antall lisenser, lånebetingelser og/eller tilgjengelighet. For bibliotekene er det også en fordel å slippe å bruke ressurser på forhandlinger, dersom disse gjøres nasjonalt. Resultatet av nasjonale forhandlinger ville være gjensidig bindende for både offentlig sektor og forlagene/forfatterne, noe som tenkes å forenkle arbeidet med innkjøp av e-bøker.

⁶² Notat ved Nasjonalbiblioteket og Norsk kulturråds fagadministrasjon (05.02.2014). Utlån av e-bøker i folkebibliotek – utfordringer og muligheter, s 7

⁶³ http://www.kb.se/Dokument/Bibliotek/utredn_rapporter/2013/forstudie_sammanhallet_system.pdf, side 25

Samtidig er en sentral forhandlingsordning ikke nødvendigvis udelt positivt. Bibliotekene er for eksempel engstelige for at nasjonale føringer vil overstyre lokale ønsker og behov. Bibliotekene understreker viktigheten av lokal variasjon og særpreg i de enkelte samlinger, i tillegg til å kunne ta i mot innspill og tilpasse tilbudet etter hva de lokale lånerne er interessert i. Dette gjelder også e-bøkene. Det påpekes imidlertid at en nasjonal avtale kan innebære to ting; Man kan 1) ha nasjonal forhandling og nasjonale innkjøp av e-bøker på vegne av bibliotekene eller 2) ha nasjonal forhandling og *lokale* innkjøp av e-bøker fra bibliotekene selv. En løsning kan med andre ord være at man enes om modellen og avtaler nasjonalt, og så kan bibliotekene selv velge sortiment og foreta innkjøp. Ved den første løsningen, vil man i tilfelle måtte komme fram til en ordning hvor det lokale nivået kompenserer det sentrale nivået for innkjøpet av e-bøker. Den andre løsningen vil i mindre grad rokke ved dagens økonomiske system for bibliotekene.

Rene nasjonale innkjøp er det flere som er negative til, både med hensyn til bredde og lokal variasjon og med hensyn til mulig prisøkning. Sentrale innkjøp kan muligens føre til at den kommersielle delen av bokbransjen er garantert inntekter, hevder noen. Uten insentiv for konkurranse kan prisene bli drevet opp. Her ser det altså ut til å være en motsetning mellom behovet for forutsigbarhet og kontroll, og behovet for konkurranse som i seg selv kan virke regulerende på markedet. Erfaringer fra eReolen i Danmark viser derimot at bibliotekene har greid å fremforhandle en svært god prisordning nettopp på grunn sentrale forhandlinger, så det er ingen selvfølge hvilket resultat en eventuell forhandling ville fått i Norge.

Gitt de erfaringene som er i dag, er det mange av informantene våre som stiller seg skeptiske til at Biblioteksentralen skal ha en rolle som forhandler av avtaler på vegne av bibliotekene, all den tid de selv selger e-bøker. Samtidig er informantene tydelige på at dette ikke er en rolle Biblioteksentralen har påtatt seg, men som den er blitt tildelt. Det er likevel bred enighet om at det kan finnes mer hensiktsmessige måter å organisere dette på, og flere av våre informanter mener Nasjonalbibliotekets rolle som nasjonalt organ nettopp er å være med på å legge føringer for nasjonale strategier for bedre bibliotek. Samtidig påpeker andre informanter at det kan være problematisk at et statlig organ dikterer avtaler for kommunalt og fylkeskommunalt eide bibliotek.

Balansegangen mellom offentlige og private hensyn er en av utlånsordningenes største utfordringer, men historien viser at det er mulig å komme fram til avtaler som fungerer, slik som avtalen mellom Kopinor og Nasjonalbiblioteket, og Kulturrådet og Forleggerforeningen er gode eksempler på. Det kan imidlertid være nødvendig med en prinsipiell diskusjon om det er staten som skal ta en koordinerende rolle, eller om staten skal fortsette å bidra via Kulturrådets innkjøpsordninger, bibliotekvederlaget og dagens tjenester fra Nasjonalbiblioteket.

INFRASTRUKTUR

Et annet moment i nasjonal vs. lokal-dimensjonen er hvem som skal ha ansvar for den tekniske infrastrukturen for utlån av e-bøker. Kulturutredningen anser at digitaliseringen av litteratordistribusjon og -opplevelse både gir store muligheter for og setter store krav til en innovativ bibliotekvirksomhet. Når det gjelder utviklingen av en digital infrastruktur og e-bokutlånstilbud ved folkebibliotekene, mener utvalget at ambisjonsnivået er for lavt og at Kulturdepartementet må ta større ansvar for å sikre fortløpende og bidra til utvikling av tekniske løsninger for hele bibliotekfeltet inkludert forhandlinger om rettighetsavklaringer.⁶⁴ Samtidig er investeringer knyttet til digitalisering av e-bøker og nye forretningsmodeller både kostnads- og tidkrevende, og krever stor teknologisk kompetanse og langsiktig arbeid.

I dag finnes det tre ulike systemer for utlån av e-bøker ved bibliotekene i Norge (se kapittel 4.2 og vedlegg 6.3). Systemene tilbyr ulike muligheter for å reservere og forlenge lånetid; funksjoner som er bestemt av systemene. Detaljer rundt hvor mange dager man kan låne og antall eksemplarer man kan ha samtidig er bestemt av bibliotekene selv. Systemene «snakker» ikke på tvers av hverandre, og det er det flere som gir uttrykk for at det er upraktisk. De fleste aktørene virker å være enig med hva Colbjørnsen skriver i sin rapport; «at det er lite hensiktsmessig med så stor variasjon i lånesystemene». Forskjellene kan skape forvirring hos brukeren og en uforutsigbar situasjon for involverte aktører. På den annen side kan det argumenteres med at konkurranse mellom ulike utlånssystemer er en sunn pådriver for videreutvikling av disse, og at forvirringen for den enkelte bruker først oppstår dersom 1) man bytter bibliotek og 2) dersom dette byttet innebærer at biblioteket man kommer til har en annen løsning for e-bokutlån enn biblioteket man kom fra.

På sikt virker likevel flere å være tilhengere av ett nasjonalt utlånssystem for e-bøker i folkebibliotekene. De tar til orde for overordnede systemkrav som gjør lånemulighetene mer like for innbyggere i ulike fylker. Utfordringen med dagens infrastruktur for e-bøker er at folkebibliotekloven om at alle skal ha lik tilgang til det som finnes i folkebibliotekene, ikke oppfylles. Den eneste måten en låntaker i dag kan få tilgang til alt på, er å registrere seg og få lånekort ved flere folkebibliotek.

Informantene mener videre at dersom det skulle eksistert et nasjonalt utlånssystem, så måtte det være svært profesjonelt, brukervennlig og lekkert – «like flott som Kindle og Amazon». Man måtte videre hatt et rettighetsstyringsverktøy, med krav om norsk IP-adresse eller tilsvarende friksjoner for brukerne. Danmark blir igjen trukket fram som et eksempel, fordi de har et felles system. Det nasjonale systemet i Danmark tilbyr blant annet oversikt over avtaler, prisutvikling og bruk av samtlige lisenser, hvorav det igjen skilles mellom gamle og nye, noe som kan gjøre forhandling lettere. Noen nevner også muligheten for å bruke Bokhylla som en samlende plattform, men at dette krever en samlet finansiering og stor varsomhet rundt behandlingen av opphavsrettigheter. I tillegg kreves en villighet blant folkebibliotekene til å betale for tilgang til Bokhylla. En informant sier det ville være svært effektivt om Nasjonalbiblioteket administrerte alt e-bok utlån, men samtidig er vedkommende redd for at det ville hatt konsekvenser for folkebibliotekenes rolle som litteraturformidler.

Vi er i tvil om ett nasjonalt utlånssystem for e-bøker vil være det beste alternativet. Utviklingen har vist at det er rom for flere systemer, og konkurransen mellom systemene gir vilje hos leverandørene til å utvikle disse til beste for både bibliotek og brukere. Det har heller ikke vært en uttalt målsetting fra nasjonalt hold at bibliotekene skal være helt like i utformingen av sine tilbud til brukerne. For eksempel står bibliotekene fritt til å bestemme lånetider selv. Samtidig vil en eventuell enighet om overordnede systemkrav ikke nødvendigvis utelukke flere leverandører av utlånssystemer for e-bøker, og det kan dermed fortsatt vurderes om det er ønskelig å fastsette slike.

⁶⁴ NOU (2013: 4). *Kulturutredningen 2014*

Videre er **sikkerhet** et sentralt moment i utviklingen av infrastrukturen for e-bøker. Samtlige utlånssystemer oppfyller sikkerhetskravene fra forlagene, slik disse er formulert i Forleggerforeningens anbefalte lisensmodell for e-utlån. For kommersiell sektor er sikkerhetsløsning særdeles viktig, og frykten for piratkopiering er stor. Noen av våre informanter er usikre på hvor stort problem dette egentlig er, og sier at det kan fungere på samme måte som i musikkbransjen; pirataktiviteten faller når gode løsninger kommer på plass.

Kopibeskyttelse handler ikke om modeller, men om systemene som anvendes. Kopibeskyttelse kan sikres uansett modell. Det er benyttet ulike former for kopibeskyttelse i de ulike systemene. BS Weblån bruker for eksempel et system med kopibeskyttelse gjennom Adobe og DRM. Digital Rights Management (DRM) sørger for at den enkelte tittel bare kan lånes av en bruker av gangen – med andre ord gjelder den samme regelen som for fysiske titler. DRM sikrer altså filene mot ulovlig kopiering. Hvis biblioteket ønsker å gjøre en tittel tilgjengelig for flere brukere samtidig, er det mulig å kjøpe flere lisenser. Noen mener Adobe sin sikkerhetsløsning er gammeldags og at det finnes bedre løsninger. «Apper» er for eksempel ansett som sikrere, men stenger samtidig ute noen av brukerne. De aller fleste er opptatt av opphavsrettigheter, og at disse skal beskyttes. Det er også viktig at rettighetshaverne blir honorert godt nok, også når de selger til bibliotekene.

Ulikhetene i utlånssystemene gjør at e-boklånerne ikke har helt de samme lånemulighetene, uavhengig av hvor de bor og hvilken løsning deres lokale bibliotek har valgt. I tillegg har utlånssystemene altså ulikheter når det gjelder deres sikkerhetsløsning. Dette reiser spørsmålet om at disse parameterne burde vært mer samkjørte, og om en nasjonal standard med kravspesifikasjoner for utlånssystemer ville gjort mulighetene og begrensningene for e-bokutlån likere enn hva tilfellet er i dag. En eventuell samkjøring av muligheter og begrensninger i utlånssystemene bør i så fall ta hensyn til blant annet følgende parametere:

- Nedlastning av applikasjon vs. web-applikasjon
- Krav til innlogging og bruk av passord
- Krav til sikkerhet
- Tilgang gjennom ulike plattformer
- Standard for lånetid
- Mulighet til å levere før lånet utløper
- Mulighet for reservering
- Mulighet for forlengelse av lån
- Hvor mange simultane lån som skal være mulig
- Muligheter for fjernlån
- Muligheter for smaksprøver/browsing
- Mulighet til overføring av e-bøker mellom enheter og applikasjoner

5.3.1 Oppsummering

Dersom dagens ordning for forhandlinger og innkjøp av e-bøker gjennom fylkeskonsortier (og direkte fra enkeltbibliotek) skal fravikes, peker de fleste av våre informanter på Nasjonalbiblioteket som en forhandlingspart for bibliotekene. Alternativet som pekes på er et forhandlingsutvalg med bredere representasjon fra biblioteksektoren.

De viktigste fordelene med sentrale forhandlinger synes å være likere betingelser for innkjøp av e-bøker på tvers av fylkesbibliotekene, og samlet sett mindre ressursbruk på forhandlinger, både fra bibliotekenes og forlagenes side. De viktigste ulempene trekkes fram fra bibliotekshold, hvor noen frykter for det lokale handlingsrommet og at «garantert salg» for forlagene vil gå ut over prisene.

Det går også an å se for seg at Nasjonalbiblioteket og Forleggerforeningen innleder samtaler - med den hensikt å komme fram til en *anbefalt modell* for utlån av e-bøker i fremtiden - og at Bibliotekssentralen, fylkeskonsortiene og enkeltbibliotekene, med utgangspunkt i den anbefalte modellen, beholder sine nåværende roller i forhandling og innkjøp av e-bøker i folkebibliotekene.

I og med ulikhetene i utlånssystemene er det ikke helt lik tilgang på e-bøker i folkebibliotekene uavhengig av hvor du bor. Dette gir noen grunn til å hevde at et felles utlånssystem for e-bøker, eller i det minste en bedre samkjøring av betingelsene, er ønskelig på sikt. Andre mener konkurranse mellom ulike systemer er en fordel for videre utvikling av disse.

5.4 Brukervennlighet vs. «friksjoner»

Friksjonene (konstruerte begrensinger) som i dag er ilagt e-bøkene er kunstige og er i første omgang ment å ivareta blant annet rettighetshavernes kontroll over tilgang til- og fortjeneste på åndsverk. Disse friksjonene er kunstige i den forstand at de ikke er naturlige i den digitale verdenen. En e-bok har ingen «fysiske» begrensninger og kan i prinsippet være tilgjengelig for alle til en hver tid ved å eksistere i et ubegrenset antall eksemplarer i lang tid. Friksjonene legger i første omgang begrensninger på tilgang til e-bøker i bibliotekene og for lånerne, men søker å skape en balanse mellom gratistilbudet i bibliotekene vs. kostnadene det er ved å kjøpe en bok i butikken. Hvor det i det fysiske biblioteket er noen naturlige begrensninger for papirboken – som gjør papirboken mer som en *sekundærvare* sammenlignet med å kjøpe en «ny» bok i bokhandlene - er det i den digitale verdenen minimal forskjell på e-bøkene man låner i bibliotekene og de man kjøper i en nettbokhandel (jf. kapittel 2.2). Derfor har det fra den kommersielle delen av bokbransjen verdt nødvendig å konstruere noen friksjoner som medfører noen ulemper ved å låne en e-bok i bibliotekene vs. det å kjøpe en e-bok, slik at begge tilbudene kan eksistere i samme marked. I dagens utlånsmodell (lisensmodellen) er det konstruert følgende friksjoner:

- 1) **Ventelister**, jf. eksemplarmodellen med at én e-boklisens kun er tilgjengelig til én leser om gangen. Når alle «eksemplarene» av en e-boktittel er utlånt, oppstår ventelister
- 2) **Fjernlån** kun innenfor fylkesgrensene: Den geografiske begrensningen ved at e-bøker innenfor konsortiene som har kjøpt tilgang til e-bøker kun er tilgjengelig for låntakere med lånekort i ett av bibliotekene innen konsortiet
- 3) **E-bokens levetid/tidsbegrensing**, herunder e-boklispens varighet på tre år.

Biblioteksektoren, og særlig fylkesbibliotekene, har kritisert friksjonene for *fjernlån* og *tidsbegrensinger*.⁶⁵ Tidsbegrensningen på lisensene skaper en uforutsigbarhet for bibliotekene ved at de kjøper en lisens der varigheten er relativt ukjent og hvor kostnadene for evt. fornyelse av en lisens også er ukjent. Avtaler om fornying av lisenser er i dag ikke på plass. På den andre siden argumenterer de kommersielle aktørene for at bibliotekene får mulighet til mange utlån innenfor tidsbegrensningen på 3 år (som er gjeldende i dagens modell) for dagens pris av én e-boklisens, og at dette er en nødvendig begrensning for å ha kontroll over tilgang til og bruk av åndsverkene. De kommersielle aktørenes frykt er å ha solgt en langvarig lisens til en «billig» penge, og at e-bokmarkedet skal «ta av», slik at de kommersielle aktørene taper potensielle inntekter.

I tillegg til tidsbegrensningen har bibliotekene kritisert de begrensede mulighetene for fjernlån som i dag ligger i avtalen - at fjernlån kun er mulig innenfor fylkesgrensene. Fylkesbibliotekene mener at dette er i konflikt med biblioteklovens formulering om bibliotekene som ledd i et nasjonalt biblioteksystem. For brukerne og bibliotekarene ville tilgang til e-bøker på tvers av fylkesgrensene gitt en åpenbar fordel ved at bibliotekene hadde hatt et mer fleksibelt bibliotektilbud til sine lånere. Samtidig kan en ubegrenset tilgang til et stort antall gratis e-bøker fra hvor som helst i landet, nødvendigvis påvirke e-boksalget gjennom bokhandlere.

Friksjonene varierer også noe innad i biblioteksektoren. Mens vi for skjønnlitteratur i folkebiblioteket i dag er begrenset av det geografiske området (fylket) vi tilhører, har brukere av fagbibliotekene gjerne kun tilgang til e-bøkene (og gjerne e-tidsskrifter) dersom man er online og sitter på en IP-adresse tilknyttet den høgskolen eller det universitetet man tilhører. I et slikt perspektiv, virker kanskje ikke fylkesgrensene for utlån av e-bøker i folkebibliotekene (eller begrensning på antall bøker som kan leses «offline») like strenge.

⁶⁵ Nasjonalbiblioteket og Kulturrådets notat om «Utlån av e-bøker i folkebiblioteket – utfordringer og muligheter» (05.02.2014)

Vi kan også se friksjonselementene opp mot valgt modell: I *lisensmodellen* er det i hovedsak forlagene som setter begrensningene i lisensens vilkår, mens i *klikkmodellen* er det i stor grad bibliotekenes økonomi som utgjør friksjonen. Mens man i lisensmodellen vil få ventelister, vil man i en klikkmodell ikke få ventelister. Lisensmodellens fremste kjennetegn er at den ikke tillater simultane lån. I praksis fører dette til en venteliste på de mest populære titlene, noe som kan bidra til at lånerne enten låner en annen bok, eller kjøper den aktuelle tittelen i bokhandel. For å forhindre lange ventelister på populære bøker, må bibliotekene kjøpe flere lisenser av samme tittel og på den måten bruke mest penger på de mest populære titlene. I en klikkmodell løper bibliotekene en risiko for å få store utgifter knyttet til de mest populære titlene (jf. Zlatan-eksemplet), til gjengjeld vil ikke bibliotekene måtte betale for tilgangen til øvrige titler i katalogen.

Som vi allerede har vært inne på, er det er mange ulike måter å legge inn friksjoner i for fremtidige avtaler. Friksjonselementer kan være begrensninger i simultane utlån, prisstrategier med høyere prising av «frontlist» enn «backlist», karantenetid for nye titler, freding av nye titler, utløpstid for lisenser og begrensninger i antall utlån per låntaker. Prisdifferensiering kan også som nevnt utøves etter andre parametere enn bokas levealder. Man kan blant annet praktisere ordninger der det først betales etter et visst antall leste sider, eller der biblioteket får rabatt ved kortere utlånsstid eller mengderabatt ved kjøp av et stort antall titler. Det er imidlertid viktig å ta hensyn til hva som vil fungere best på det norske markedet, og de kommersielle aktørene og bibliotekene må enes om hvilke friksjoner, samt friksjonenes form, som er mest hensiktsmessig gitt hensynet til aktørenes ståsted og samfunnsoppdrag.

I tillegg til de friksjonene som er konstruert gjennom dagens **modell** for utlån av e-bøker (lisensmodellen), innehar **utlånssystemene** noen muligheter og begrensninger som påvirker hvordan låntakere får tilgang til e-bøker.

Som vi så under kapittel 4.3 er utlånssystemene basert på ulike tekniske plattformer og har videre noen forskjeller i funksjonaliteter som medfører ulike muligheter og begrensninger for utlån av e-bøker. Disse forskjellene oppsummeres i tabellen nedenfor:

Tabell 4 Utlånsvilkår i utlånssystemene

	Mulighet for innlevering	Mulighet for reservering	Mulighet for forlengelse	Mulige antall lån samtidig	Mulighet for «smaksprøver»
BS Weblån	Automatisk innlevering	Ja	Ja	Inntil 20 titler	Ja
eBokBib	Både fri innlevering og automatisk innlevering ved utløpt lånetid	Ja	Ja	Ja, men varierer fra mellom bibliotekene da de bestemmer dette selv. I snitt 5 titler per person	Ja
eBib	Både fri innlevering og automatisk innlevering ved utløpt lånetid	Nei	Nei	Inntil 3 titler	Nei

I tillegg er det variasjoner i lånetid, som bibliotekene selv bestemmer, og det er ulikheter knyttet til hvordan låntakerne får tilgang til e-bøkene gjennom systemene – om de må laste ned og installere en applikasjon eller logge seg inn i en web-applikasjon. Disse ulikhetene gjør at e-boklånerne ikke har helt de samme mulighetene hva gjelder utlån, avhengig av hvor de bor og hvilken løsning deres lokale bibliotek har valgt. Dette reiser spørsmålet om at disse parameterne burde vært mer samkjørte, og om en nasjonal standard med kravspesifikasjoner for utlånssystemer ville gjort mulighetene for e-bokutlån likere enn hva det er i dag (jf. avsnitt 5.3).

Til tross for de nevnte friksjonene og de begrensingene som ligger i de ulike systemene, opplever e-boklånerne åpenbart at e-bøker er enkelt, tilgjengelig og gratis gjennom tilbudet i bibliotekene. I Bokbasens/Perceptors brukerundersøkelse fra 2014 ble respondentene spurt om hva de viktigste årsakene er til at de låner e-bøker fra bibliotek. De tre mest brukte årsakene var at «tjenesten er enkel å bruke» (79 prosent svarte dette), at «det er billigere enn å kjøpe e-bøker/ sparer penger» (60 prosent) og at de «slipper å kjøpe boken» (58 prosent). Av andre årsaker som nevnes er tilgjengelig, lett og praktisk av de mest fremtredende. Figur 26 gir en oversikt over de mest brukte ordene i en form av en ordsky fra den tilsvarende undersøkelsen i 2015.

Figur 26 Ordsky med viktigste årsaker til at man låner e-bøker i biblioteket

Kilde: Bokbasen AS / Perceptor AS «Brukerundersøkelse av eBokBib-brukere» (2015).

5.4.1 Oppsummering

Friksjonene som er lagt inn i modellen for utlån av e-bøker, kan sies å gå ut over brukervennligheten, men ses på som nødvendige i balansen mot det kommersielle markedet av e-bøker. Som tidligere nevnt, møter bibliotekene forståelse hos brukerne når det er ventelister også på e-bøker. De fylkesvise grensene for fjernlån utfordres i større grad av biblioteksektoren, og gir mindre fleksibilitet i forhold til brukerne. Enkelte bibliotek formidler også usikkerhet rundt tidsbegrensningen som er satt for lisensene, men det er ikke sikkert denne får videre konsekvenser for brukerne. Videre har utlånssystemene noe ulik funksjonalitet, noe som gjør at brukeropplevelsen vil variere avhengig av hvor du bor. Likevel oppgir altså brukerne av e-bøker i bibliotekene høy tilfredshet med e-bøkene, og peker særlig på tilgjengeligheten og enkelheten som grunn til e-boklånet.

5.5 Avsluttende betraktninger

Rüdiger Wischenbart mener at det i utgangspunktet er tre hovedfaktorer som vil være bestemmende for utbredelsen av e-bøker og mer generelt digital litteratur framover;

- 1) utviklingen avhenger av det lokale bokmarkedets omfang og hvordan det er organisert, samt lokale skikker og tradisjoner knyttet til bøker og litteratur
- 2) utviklingen avhenger av rammeverket for digital litteratur; støtteordninger, avgifter, distribusjon etc.
- 3) utviklingen vil i stor grad påvirkes av de store, globale aktørene på markedet og hvordan deres digitalisering blir gjennomført i årene framover.⁶⁶

For Norges del, og for e-bokutlån spesielt, finner vi at det er behov for en avklaring omkring hvilken rolle de ulike nivåene i offentlig sektor skal ha når det gjelder forhandlinger, innkjøp og utvikling av infrastruktur for tilgjengeliggjøring av e-bøker i folkebibliotekene - om dette skal legges til nasjonalt, regionalt eller lokalt nivå. Det kan som nevnt over være nødvendig med en prinsipiell diskusjon om det er staten som skal ta en mer aktiv koordinerende rolle, eller om staten skal fortsette å bidra gjennom Kulturrådets innkjøpsordninger, bibliotekvederlaget og dagens mandat for Nasjonalbiblioteket.

Videre blir det etterspurt overordnede, nasjonale systemkrav som gjør tilgangen til e-bøker mer lik gjennom utlånssystemene. Den største utfordringen med dagens infrastruktur er at folkebibliotekloven om at alle skal ha tilgang til det som finnes i folkebibliotekene, ikke oppfylles. Ulike parametere styrer lånernes muligheter og begrensinger i utlånssystemene, og det kan gi grunn til å vurdere om det er behov for å samkjøre disse parametrene i større grad.

I og med at dagens ordning og modell for utlån av e-bøker i norske folkebibliotek i utgangspunktet kun gjelder ut året (2015), vil det snart være behov for samtaler og forhandlinger mellom partene med tanke på å få en fremtidig avtale på plass. Det virker noe uklart for aktørene hvem som enten blir gitt, eller skal ta på seg, initiativet til å starte disse nødvendige samtalene og forhandlingene. Her vil departementet kunne legge til rette for at møteplassene etableres, og (som en del har foreslått) eventuelt også, gjennom sin etatsstyring, peke på Nasjonalbiblioteket som initiativtaker.

Gjennom løsningen av dette oppdraget funnet fram til en del hensyn som må tas i betraktning i de videre diskusjoner om e-bokutlånets framtid i Norge. Det er mulig listen ikke er komplett, men slik det framstår for oss er dette en del viktige punkter som bør avklares i de videre samtaler og forhandlinger. Det dreier seg om å finne et nivå for friksjoner i utlånet av e-bøker som på best mulig måte balanserer bibliotekenes mulighet til å utøve sitt samfunnsmandat med de kommersielle aktørenes mulighet til fortjeneste.

Ut fra våre samtaler med representanter fra både biblioteksektoren og den kommersielle delen av bransjen, framstår en blandingsmodell som det mest sannsynlige scenario for framtiden. Men også i en eventuell blandingsmodell vil det være viktig å konkludere om følgende:

---

⁶⁶ Civic Agenda (2013). Matrix: Models of Accessing Digital Content. Til Civic Agenda (2012:a) Oversiktsmatrise. <http://www.ifla.org/files/assets/hq/topics/e-lending/thinkpiece-matrix.pdf>

Modellbestemmelser

- Overgangen mellom lisens og klikk
- Begrensninger i antall samtidige lånere
- Begrensninger i utlån pr. låntaker
- Varighet for lisenser, rammer for fornyelse
- Begrensninger i antall klikk
- Geografiske begrensninger på fjernlån

Differensiering

- Prisdifferensiering
- Forholdet mellom «frontlist» og «backlist» i utlånsmarkedet
- Evt. forsinkelsestid for nye titler
- Evt. mulighet for å trekke titler fra utlånsmarkedet

Krav til utlånssystemene

- Automatisk innlevering og/eller fri innlevering av e-bøkene
- Muligheten for smaksprøve/«browsing»/forhåndsvisning før krav om betaling
- Om man skal kunne reservere e-bøker som er utlånt
- Om utlånssystemet/systemene skal ha en «kjøpsknapp»
- Om låntaker selv skal kunne forlenge lånetiden

FIGURER

Figur 1 Illustrasjon av distribusjonen av norske e-bøker i Norge.....	10
Figur 2 Antall kjøpte e-bøker/lisenser og antall kjøpte titler (2013 - april 2015)	25
Figur 3 Antall kjøpte e-bøker/lisenser og titler i perioden 2013-2015 fordelt på utgivelsesår (2000-2015).....	26
Figur 4 Fordeling av solgte e-bøker til bibliotekene etter bokgruppe 8.5 (2013-2015)	27
Figur 5 Utvikling av antall utlån totalt og gjennom de ulike utlånssystemene 2013 til april 2015	29
Figur 6 Utviklingen i utlån fordelt etter boktype (2013-2015).....	30
Figur 7 Fordeling av utlån etter skjønnlitteratur og faglitteratur for voksne og barn (2013-2015)	31
Figur 8 Fordeling av tilbud av e-bøker i bibliotekene etter boktype (2015).....	31
Figur 9 Fordeling av utlån etter skjønnlitteratur og faglitteratur for voksne og barn (2013).....	32
Figur 10 Fordeling av manuell innlevering og automatisk innlevering i utlånssystemet eBokBib.	40
Figur 11 Prosentfordeling av lånetid (eBib.no).....	41
Figur 12 Besøk og sidevisninger i utlånssystemet eBok.no	41
Figur 13 Antall utlån for delt på tid på døgnet (mars 2013-april 2015)	42
Figur 14 Antall utlån fordelt på ukedager (2013-2015)	43
Figur 15 Aldersfordeling av låntakere etter total antall utlån fra mars 2013 til april 2015. eBokBib	44
Figur 16 Fordeling av kjønn etter totalt antall utlån fra mars 2013 til april 2015. eBokBib.....	45
Figur 17 Oversikt over antall utlån/nedlastninger av frie titler (mars 2013- april 2015)	46
Figur 18 Antall nedlastninger av bøker falt i det fri (PDF-format) (2011-2014)	47
Figur 19 Kryssende hensyn.....	48
Figur 20 Utvikling i salg og utlån av e-bøker	51
Figur 21 «Etter at du startet å låne e-bøker fra biblioteket, kjøper du...» Base: Brukere av eBokBib	53
Figur 22 Oversikt over overlappende titler i topp 40-lister for utlån og salg	54
Figur 23 Oversikt over prosentandel av antall utlån av overlappende titler i topp 40-listene.....	55
Figur 24 Fordeling av solgte titler etter utgivelse (2014)	56
Figur 25 Involverte aktører.....	66
Figur 26 Ordsky med viktigste årsaker til at man låner e-bøker i biblioteket	73

TABELLER

Tabell 1 De 40 mest solgte titlene til bibliotekene i perioden 2013-2015. E-bøker utenom innkjøpsordningen.....	28
Tabell 2 Oversikt over de mest utlånte titlene i eBokBib, BS Weblån og eBib (2014)	33
Tabell 3 Oppsummering av likheter og forskjeller mellom utlånssystemene	39
Tabell 4 Utlånsvilkår i utlånssystemene	72

6. VEDLEGG

6.1 VEDLEGG 1. Metodisk tilnærming

Datagrunnlaget i denne utredningen bygger på tre ulike kildetyper:

1. eksisterende dokumenter og rapporter
2. kvalitative intervjuer
3. statistikk

For å bygge videre på den eksisterende kunnskapen om de ulike modellene for utlån av e-bøker i bibliotekene, har vi gjennomført **dokumentstudier** av foreliggende artikler, rapporter og utredninger om e-bøker i bibliotekene. De mest sentrale dokumentene har vært som følger:

- Mount, Dan (2014) *A Review of Public Library E-Lending Models*
Nasjonalbiblioteket (2014) *Utlån av e-bøker i folkebibliotek – utfordringer og muligheter*
Terje Colbjørnsen (2014) *Rapport om prøveprosjekt med e-bøker i innkjøpsordningen (PEI)*
Øyvind Prytz (2013) *Litteratur i digitale omgivelser – et forstudie*
Faglig utvalg for litteratur (2014) *Utfyllende notat om endringer i de automatiske innkjøpsordningene*
ABM Utvikling (2010) *Indikatorer for norske folkebibliotek*
Rønning, Helge et al. (2012) *Til bokas pris: Utredning av litteraturpolitiske virkemidler i Europa.*
Espen Søyland Bakjord (2013) *Rettigheter til utlån av e-bøker*
NOU 2013 (2): *Hindre for digital verdiskaping*
NOU 2013 (4): *Kulturutredningen 2014*
Kungliga biblioteket (2013) *Sammanhållet nationellt system for distribution av e-böcker til bibliotek*
UH-nett Vest (2011) *E-bøker i norske universiteter og høyskoler: status og utfordringer*
Forbrukerrådet (2015) *Har vi det e-bokmarkedet vi kan forvente? Rapport om det norske e-bokmarkedet, mai 2015*

Videre har det vært innhentet ulike perspektiver vedrørende utlånsmodellene og tilgang til e-bøker i bibliotekene gjennom **kvalitative intervjuer** med sentrale aktører i bokbransjen. Vi har gjennomført intervjuer med representanter fra følgende aktører:

- Aschehaug forlag
- Aurskog-Høland bibliotek
- Bergen offentlige bibliotek
- Bibliotekarforbundet
- Biblioteksentralen AS (BS Weblån)
- Bibliotek-systemer AS (eBokBib)
- Bokbasen AS
- Buskerud fylkesbibliotek (eBib)
- Cappelen Damm (Digitalbok.no)
- Deichmanske bibliotek
- Den norske Forfatterforening
- Den norske Forleggerforening
- eBok.no (Schibsted)
- Fylkesbiblioteksjefkollegiet
- Gyldendal Norsk Forlag AS
- Nasjonalbiblioteket
- Norsk Bibliotekforening
- Norsk kulturråd
- Universitets- og høyskolerådets bibliotekutvalg

Det er hentet inn **statistikk** for å beskrive utviklingen i tilgang og bruk av e-bøker i bibliotekene. Statistikkgrunnet for *utlån* er hentet fra systemutviklerne til de tre utlånssystemene BS Weblån, eBokBib og eBib. Statistikk om *innkjøp* av bøker til bibliotekene er tilgjengeliggjort av Biblioteksentralen AS. Statistikk om *salg* til private aktører gjennom nettbokhandel er hentet inn fra Bokbasen AS som er e-bokdistributør for norske forlag.

6.2 VEDLEGG 2: Eksempler fra andre land⁶⁷

Følgende tabell gir et overblikk over eksempler på utlånsmodeller fra et utvalg land. Tabellen gir i korte trekk en beskrivelse av omfang og tilgjengelighet, prismodell, organisering og tekniske spesifikasjoner.

---

⁶⁷ Data i denne tabellen er der annet ikke er oppgitt, hentet fra:

Mount, D. (Red.). (2014. desember). A review of public library e-lending models. Civic Agenda EU.

<http://stichting.bibliotheek.nl/content/dam/landelijk/stichting/bestanden/RapportenPublic-Library-e-Lending-Models.pdf>

	Tjeneste	Lansert	Omfang og tilgjengelighet	Prismodell	Organisering	Tekniske spesifikasjoner
Danmark	eReolen (eShelf)	2011	9000 titler fra januar 2015. ⁶⁸ De største forlagene trakk seg ut av avtalen på grunn av lavt salg til individer. Forlagene opprettet et kommersielt alternativ, eBib. Bibliotekene og forlagene forhandlet seg frem til en avtale igjen, og fra januar 2015 kunne eReolen tilby innhold fra de største danske forlagene igjen. ⁶⁹ Ordningen skal evalueres igjen etter et halvt år. ⁷⁰	Tidligere klikkmodellen, betaling per utlån (gjennomsnittlig kostnad per utlån var €1.72). Etter reforhandlinger benyttes en kombinasjonsløsning, der de nyeste titlene blir lisensbegrenset de første seks månedene – en variant av lisensmodellen – og går over til klikkmodellen etter at seks måneder har gått. Lokalbibliotekene kan selv sette restriksjoner på antall utlån per tittel.	Styrt av organisasjon som består av alle offentlige biblioteker som er en del av ordningen. Bibliotekarer rapporterer direkte til et styre bestående av medlemmer valgt av bibliotekene. Nasjonalt samarbeid om forhandlinger på vegne av bibliotekene. Avtaler om lisenser inngått med hvert enkelt forlag. Innholdet på eReolen blir levert av en tredjepart – plattformen Publizon – som er eis av et konsortium bestående av de største forlagene.	Ereolen har spesifikke tekniske krav til brukerne. Støtten til nedlasting for PDF ble avvirket, og brukerne kan få tilgang til innholdet enten gjennom å strøme det i en nettleser, eller gjennom tjenestens egen app. Appen finnes imidlertid bare for iOS foreløpig. Via appen trenger brukeren imidlertid ikke konstant internettforbindelse, fordi innholdet kan lastes ned. Reservasjonsknapp er en ny funksjon – man kan reservere opp til 3 bøker samtidig. De 1000 nyeste titlene har fått en slik reservasjonsknapp. Ingen kjøpeknapp planlagt foreløpig.
Sverige	Elib er den største	2000	11 750 titler etter ny avtale, tidligere 11 300.	Tidligere ubegrenset klikkmodell, der bibliotekene har betalt Elib 20 kr per utlån. Det har ikke vært noen begrensninger på utlånet. Etter hvert som forespørselen økte ble dette for dyrt for bibliotekene, som i mange tilfeller sluttet å tilby utlån av e-bøker, i tillegg til at forlagene mente de tapte penger og trakk seg ut av avtalen. Bibliotekene står nå friere til å utvikle egen samling, og velge bort titler de ikke ønsker. Tidligere ble e-bøkene tilbudt automatisk i en pakke med alle titlene, men nå kan bibliotekene	Privat selskap. Sentrale forhandlinger på nasjonalt plan med de store distributørene. Elib krever ikke monopol, men åpner for å kunne fungere parallelt med andre tjenester. Bibliotekene får mulighet til å kjøpe en webtjeneste for utlån av Elib, eller de kan integrere tjenesten med sine egne webkataloger. Nå har partene, Svensk Biblioteksforening, Sveriges Kommuner og Landsting og	Både strømming (krever ingen teknologi) og nedlasting er mulig. Ingen kjøpeknapp planlagt foreløpig.

⁶⁸ <https://bibliotek.kk.dk/node/7193>

⁶⁹ <http://politiken.dk/kultur/boger/ECE2464073/de-store-forlag-vender-tilbage-til-ereolen/>

⁷⁰ <http://politiken.dk/kultur/boger/ECE2464073/de-store-forlag-vender-tilbage-til-ereolen/>

			velge hvilke e-bøker de ønsker å ta inn; enten manuelt eller via automatiske løsninger som for eksempel alle bøker i en viss sjanger eller under en viss prisklasse, eller en kombinasjon av disse. ⁷¹	Elib, forhandlet fram en ny avtale. Den nye løsningen er en klikkmodell som baserer seg på en fleksibel prismodell, der de nyeste titlene koster 30 kr per lån og de eldre titlene koster helt ned til 2 kr; som resultat har den gjennomsnittlige kostnaden per utlån minsket betraktelig allerede. ⁷²	
Finland	Ebib (E-Books for Public Libraries)	1,485 titler, 13,764 lån I perioden oktober 2012 – september 2013.	Gjennomsnittlig kostnad per lisens er omtrent €15-€20 (spenner seg fra €7 til €40 avhengig av antall samtidige utlån) Finland benytter to ulike varianter av lisensmodellen. 1: 12 måneders lisens for enkeltbruker med ubegrenset antall utlån. 2: 12 måneders lisens, 20 samtidige brukere, ubegrenset antall utlån.	Forskning- og utvikling av plattformen ble initiert av bibliotekene i Helsinki. Prosjektet ble finansiert av de finske myndighetene gjennom satsningsområdet Next Media Research Programme, som igjen er delfinansiert av TEKES, the Finnish Funding Agency for Technology and Innovation.	Ebib har blitt enige om å innføre en kjøpeknapp.
Nederland ⁷³	Dutch Digital Library Program	2014 5500 titler, 162 offentlige biblioteker. 100 000 registrerte brukere og 400 000 nedlastninger siden januar 2014.	Klikkmodellen. Lånetakeren betaler selv per utlån av nyere titler, men skal etter planen ha fri tilgang på eldre titler når digitaliseringen er fullført. Låntakere betaler mellom 0.36-0.60 euro per lån for titler som	På grunn av stort låneomfang har bibliotekene presset prisene per utlån lavt. Det er sentralisert budsjett for innkjøp av e-bøker til offentlige	E-boken forsvinner automatisk etter at lånetiden har utløpt ved bruk av DRM. Det foreligger forslag om å innføre en kjøpeknapp.

⁷¹ <http://www2.elib.se/elibs-blogg/arkiv/2335>

⁷² <http://www2.elib.se/elibs-blogg/arkiv/2493>

⁷³ <http://www.ifla.org/files/assets/hq/topics/e-lending/documents/ifla-elending-background-paper-aug-2014-rev.pdf>

				er nyere enn 3 år. For titler eldre enn 3 år betaler de 0,24 euro for det første året og 0,12 per lån etter det. ⁷⁴ Låntakerne betaler også en årlig avgift for å bruke bibliotekets tjenester – ikke gratisprinsipp.	biblioteker, og bibliotekene står for 23 % av markedsandelen for e-bokkjøp. Nasjonalbiblioteket driver omfattende digitalisering av gamle verker i samarbeid med Google.
USA, Douglas County			35 000 titler. 800 forleggere. Tjenesten er foreløpig tilgjengelig i 6 biblioteker i Colorado, men mange andre biblioteker ser på muligheten for å gjøre noe lignende.	Tjenesten bruker lisensmodellen, samt en ekstra finansieringsløsning via en integrert kjøpeknapp.	Douglas County-initiativet er unikt i amerikansk sammenheng fordi de er de første som går direkte til forleggere og ikke via en distributør/forhandler.
USA, Califa	ENKI	2004	20 000 titler. 220 medlemsbiblioteker, for det meste i California.	Prisen tilsvarer utsalgspris for e-bøker. Enkelte forlag gir prisavslag på opptil 40 %. Bibliotekene kan abonnere på bokpakker, altså abonnementsmodellen. Califa krever fullt eierskap av titlene de låner ut. Califa lar ulike distributører og produsenter tilby tjenester gjennom nettverket sitt, som for eksempel integrert kjøpeknapp, der deler av fortjenesten både går tilbake til organisasjonen og til det lokale biblioteket selv.	ENKI er en plattform eid av biblioteknettverket Califa. Eierskap av filene. Fleksibilitet ift små forlag og egenpubliseringer.
Tyskland	Onleihe2 2 (eLibrary)	2007	160 000 titler. 2256 biblioteker og 1200 forlag i Tyskland, Østerrike og Sveits er med i ordningen. 8 million utlån i 2013, og 12-16 millioner utlån forventet i 2014.	Gjennomsnittlig lisenskostnad per tittel er €8-€10. Tjenesten benytter lisensmodellen, der brukerne må vente på at det produkt skal bli ledig før de kan låne det. De lokale bibliotekene avgjør eventuell tilleggs-prismodell for låntakerne sine.	Bibliotekene leier tjenesten av det private selskapet DiViBib GmbH (Digital Virtual Libraries). Bibliotekene avgjør hvor mange eksemplarer de kjøper inn av hver tittel. Tjenesten tilbys gjennom bibliotekenes lokale nettportaler. Apper til Mac iOS og Android tillater e-bøker i ePub- og PDF.-format også på mobile enheter. E-boken forsvinner automatisk etter at lånetiden har utløpt ved bruk av DRM. Divibib er i prosessen med å innføre en kjøpeknapp.

⁷⁴ http://news.xinhuanet.com/english/europe/europe/2014-12/24/c_133874609.htm

				<p>Tjenesten benytter seg av flere ulike lisensmodeller som kan tilpasses etter titlenes relevans og popularitet. M-Lisens: enkeltbrukerlisens med ubegrensede antall lån. L-Licens: samme som M-lisens, som etter to år automatisk går over til å bli flerbrukerlisens (flere utlån samtidig), mens prinsippet om ubegrensede antall utlån bevarer. XL-Lisens: (for bestselgere) multibrukerlisens for 20-25 utlån (lisenskostnad=300% av utsalgspris), som automatisk går over til M-lisens etter at de 20-25 utlånene er brukt opp.</p>	<p>Avtalene med forleggerne ble forhandlet frem gjennom EKZ, som har tatt seg av forhandlinger med forleggere på vegne av bibliotekene i over 60 år.</p>	
Quebec	PRETNUMERIQUE.CA	2011	<p>15 000 franskspråklige titler. 100 offentlige biblioteker i Quebec har blitt medlemmer av PRETNUMERIQUE.CA. Plattformen har nå 150,000 unike brukere, og låner gjennomsnittlig ut 65,000 e-bøker per måned.</p>	<p>Gjennomsnittlig kostnad for en lisens som gir 55 utlån er €12.72, dvs. omtrent €0.23 per utlån.</p> <p>Variant av lisensmodellen. Bibliotekforeningen og forleggerforeningen har kommet til enighet om én lisensavtale som gjelder alle tilgjengelige titler, og som går ut på at hver e-bok kan bli utlånt 55 ganger, men ikke av flere låntakere samtidig. Lesing på bibliotekets områder er unntatt denne ordningen og har ingen restriksjoner.</p> <p>Bibliotekene kan kjøpe e-bøker fra forlagene til 75 % av utsalgspris, og får 55 utlån for hver kjøpte e-bok. Slik kan bibliotekene velge hvilke bøker de ønsker å tilby låntakerne. Innenfor disse rammene, kan bibliotekene selv definere grensene for utlån; hvor mange ganger hver låntaker kan låne e-bøker, hvor mange som kan lånes samtidig og for hvor lenge etc.</p>	<p>Plattformen drives av BIBLIOPRESTO.CA, en not-for-profit Organisasjon, som i oktober 2012 tok over driften av tjenesten fra CAREQ. CAREQ er et konsortium som siden 2003 har jobbet med å forhandle fram avtaler med rettighetsholdere på vegne av de offentlige bibliotekene.</p> <p>Styret i BIBLIOPRESTO.CA består av representanter fra medlemsbibliotekene. Medlemsbibliotekene betaler en avgift for å få tilgang til plattformen. Denne avgiften er beregnet ut fra antall låntakere som tilhører deres bibliotek.</p> <p>Det at forleggerne og bibliotekene har blitt enige om én enkelt lisensordning for alle titler bidrar til at samarbeidet og</p>	<p>PRETNUMERIQUE.CA fungerer som en webbasert plattform som linker bibliotekene direkte opp mot forlagene. plattformen har altså ikke eget innhold, eller eget budsjett, men fungerer som bindeledd mellom bibliotek og forlag.</p> <p>E-bøker kan bli lastet ned i PDF og ePUB-format, kodet med DRM. Strømmet innhold er ikke støttet, men det foreligger planer om å utvikle det. Plattformen har ingen dedikert app, men er designet for å kunne brukes også fra mobile enheter. plattformen støtter vanlige e-lesningsapplikasjoner som Bluefire Reader, Aldiko og Mantano. website.</p> <p>BIBLIOPRESTO.CA utreder i år muligheten for å implementere en kjøpeknapp,</p>

				<p>De fleste offentlige bibliotekene i Quebec er gratis, og reglementet til BIBLIOPRESTO.CA forhindrer bibliotekene fra å ta ekstra betalt fra låntakerne for utlån av e-bøker. Canadisk lov påbyr bibliotekene å kjøpe nye bøker hvert år, og selv om dette i utgangspunktet ikke gjelder for digitalt innhold, ble det ved utviklingen av plattformen avgjort at denne loven skulle utvides til også å omfatte e-bøker.</p>	<p>administrasjonen blir enkel, og kan være årsaken til at PRETUNMERIQUE.CA har den laveste gjennomsnittsprisen per utlån av alle slike ordninger.</p> <p>Utviklingen av plattformen ble delfinansiert av et tilskudd fra myndighetene i Quebec (\$150 000 CAD). Årlige driftsutgifter regnes å være rundt \$100 000</p> <p>Forleggerne kan selv bestemme hvilke titler de vil gjøre tilgjengelige for bibliotekene, men med noen få unntak blir titlene tilgjengelige samtidig som de blir utgitt på det kommersielle markedet.</p>	<p>der bibliotekene får 5 % av inntektene fra salgene som foretas gjennom knappen. Bibliotekene vil kunne velge å skru av denne funksjonen om de ønsker.</p>
Belgia	Pilotprosjekt E-boeken in de Bib	2015	412 titler (50% er mellom 1-3 år gamle), 2,000 brukere 4,000 utlån og 14,000 appnedlastinger de første 2,5 månedene etter oppstart.	<p>Klikkmodellen, med forhåndsbetalte 50 utlån per titler, ubegrenset antall samtidige utlån.</p> <p>Grunnbeløp på mellom 2 og 10 ganger utsalgspris per tittel, deretter betal per utlån. De fleste titlene koster €0.37, de nyeste titlene (1-2 år gamle) koster €0.50.</p>	<p>Pilotprosjekt som blir avsluttet i påvente av ny evaluering den 6. mai 2015. Biblioteket ønsker å kunne tilby e-bøker til utlån, men må drøfte drift- og betalingsmodell nærmere.</p>	<p>Kjøpsknapp eksisterer. Knappen tar brukere til den forsiden på Boek.be, der de kan velge hvilken forhandler de ønsker å benytte seg av.</p>
Frankrike	PNB/Biblook/BiblioAccess	2014/2013/(2005)	<p>PNB: 9,000 titler fra 50 ulike forleggere.</p> <p>BiblioAccess: 500 registrerte brukere.</p> <p>Bibook: 1000 titler (300 fra PNB og 800 fra BiblioAccess), 3,000 registrerte brukere under prøveperioden. Potensielle brukere (registrerte låntakere ved bibliotekene)</p>	<p>Gjennomsnittlig kostnad per lisens er omtrent \$20.</p> <p>Lisensene varierer fra 3-6 år i varighet, lånegrenser på 2-40 utlån per lisens, og åpner for 1-10 samtidige utlån. Forleggerne avgjør spesifikasjonene for hver enkelt lisens.</p>	<p>Utviklingen av plattformen ble delvis støttet av den nasjonale bibliotekforeningen, og ble i all hovedsak finansiert av en tildeling fra kulturministeren.</p> <p>Grenoble Municipal Libraries (BMG) har tilbudt utlån av e-bøker siden 2005. Bibliotekene brukte Numilog, den største</p>	<p>PNB: Låntakerne får tilgang på Dilicom's database for nedlasting. Bibliotekene kjøper inn lisenser fra distributørens nettsider, og disse ordnere sendes igjen tilbake til forleggerne.</p> <p>BiblioAccess: Tilbyr en plattform der bokhandler kan lage en konto og sin egen "samling", samt et brukergrensesnitt der</p>

er 38 000.

franske e-bokdistributøren, for å tilby innhold. 800 titler var tilgjengelige. De mente imidlertid at Numilog ikke tilbød et bredt og variert nok innhold fra ulike forleggere, og de ønsket å styre sin egen plattform der titlene lå i bibliotekets eget system og der bibliotekene selv kunne velge hvilke forleggere de samarbeidet med.

I 2011 gikk et konsortium av e-bokselgere og forleggere, med støtte fra det franske Kulturdepartement, sammen om å utvikle en ny plattform - Prêt Numérique en Bibliothèque (PNB). PNB ble først utprøvd av flere biblioteker, blant annet BMG, og ble lansert nasjonalt i februar 2014.

Basert på erfaringene fra pilotprosjektet med PNB, begynte BMG i slutten av 2013 å utvikle sin egen plattform, Bibook. Bibook er basert på samme programvare som er brukt av bibliotekene i Quebec, og ble lansert i 14 medlemsbiblioteker i september 2014.

I mars 2014 videreutviklet Numilog også plattformen sin, og relanserte den som BiblioAccess. Plattformen tilbyr nå bibliotekene tilgang på titler fra et bredere

låntakerne kan «kjøpe» bøker som bibliotekene har kjøpt lisenser til, og så blir utlånene belastet bibliotekenes konto.

Bibook: Designet for å integrere flere plattformer og distributører inn under én tjeneste. Det foreligger planer om å integrere tjenesten med Alkido, slik at den blir tilgjengelig på telefoner og nettbrett som bruker Android. E-bokfiler kan bli lastet ned i PDF og ePUB format, med DRM-beskyttelse.

utvalg forlag.

6.3 VEDLEGG 3: Om de ulike utlånssystemene

BS Weblån	eBokBib.no	eBib.no
Systemet er utviklet i Tyskland (DiViBib GmbH) og tilgjengeliggjøres til norske bibliotek av Biblioteksentralen AS.	Systemer er utviklet av og tilgjengeliggjøres til norske bibliotek av Bibliotek-systemer AS.	Den teknisk løsning er utviklet av Librotech og MuPublishing. eBib er et samarbeidsprosjekt mellom Buskerud fylkesbibliotek og Deichmanske bibliotek. eBib.no er utviklet som fri programvare med åpen kildekode basert på Monocle.
Teknisk løsning		
<ul style="list-style-type: none"> • En nedlastingsløsning som bygger på Adobe • Har laget apper som funker på smarttelefon og nettbrett • Biblioteket får ikke selve filen, de får «metadata» - en katalogpost • Systemet takler alle plattformer, bortsett fra Kindle (ikke lov av Amazon) 	<ul style="list-style-type: none"> • En nedlastbar app-løsning som fungerer på smarttelefoner og nettbrett • Appen er gratis tilgjengelig gjennom Apple Store eller Google Play og tilgjengelig for iOS- og Android-baserte enheter • Appen er integrert løsning hvor vi kan låne, lese og levere e-bøker på samme system. 	<ul style="list-style-type: none"> • eBib er en webapplikasjon • Muliggjør lån og lesing av e-bøker direkte i nettleser (på PC/Mac), nettbrett og smarttelefon • Ikke behov for å laste ned eller installere en programvare • E-bøkene kan leses i frakoblet modus • Fri programvare, åpen kildekode • Bøkene kan lastes ned lokalt til brukers leseenheter slik at de også kan lese uavhengig av tilkobling til Internett.
Sikkerhet/kopibeskyttelse		
<ul style="list-style-type: none"> • Filen er en destruksjonsfil, som forsvinner etter 21 dager (DRM) • Du kan ikke sende filen på e-post, men alle som har tilgang til dine enheter kan lese den • Kan kopiere inntil 6 eksemplarer til andre plattformer. 	<ul style="list-style-type: none"> • Har valgt en app-løsning fremfor en web-app. I en web-app er det mulig å se kildekode til nettsiden som presenteres. I en app holdes denne informasjonen skjult (utviklers egen vurdering). Vurderte dermed web-app til å være for usikker og uegnet for utlån av e-bøker. • Har en rekke tiltak som beskytter innholdet som sendes ut til den enkelte mobile enhetene via appene: 	<ul style="list-style-type: none"> • eBib.no er testet og sertifisert av Encrypto, og har således gjennomgått en komplett analyse av applikasjonen for å finne eventuelle svakheter, tekniske feil eller sårbarheter.

	<ul style="list-style-type: none"> • Ebøkene hentes kryptert fra en sentral server (i Larvik). Det er både en kryptert forbindelse mellom sentralserver og den enkelte enhet som laster ned boken (via appen) og for selve e-boka som er kryptert til låntaker og nettenheten. • E-boken kan ikke leses av en annen låner eller på en annen nettenhet • Boken forsvinner fra appen når lånetid har utløpt. 	
Forutsetninger for å låne		
<ul style="list-style-type: none"> • Du må være registrert som låner ved et norsk bibliotek (nasjonalt lånekort) • Må registrerer lånenummer og pin for å låne bøker • Det er ikke lov å låne mellom regioner, jf. avtalen med Forleggerforeningen 	<ul style="list-style-type: none"> • Du må være registrert låntaker ved ett av bibliotekene i konsortsiene eller ved ett av de enkelte folkebibliotekene som benytter seg av løsningen. 	<ul style="list-style-type: none"> • Du må ha et nasjonalt lånekort registrert hos et av de deltakende bibliotekene. I tillegg til lånekortet trenger du en pinkode som tildeles av ditt lokale bibliotek.
Lånetid		
<ul style="list-style-type: none"> • Bibliotekene bestemmer lånetid (hvor lenge du kan ha boka) f eks tre el fire uker • Boka kan ikke leveres før lånetiden er utløpt 	<ul style="list-style-type: none"> • Du kan levere tilbake boka etter et kvarter • Du kan stille deg i reservasjonsskø dersom boken er utlånt • Inkludert en løsning hvor man kan lever inn e-boken når man har lest den ferdig (før normal lånetid er utløpt). På denne måten kan boken bli raskere tilgjengelig for neste låner • Kan fornye lån dersom det ikke er reservasjonsskø for boken • Bibliotekene bestemmer lånetid 	<ul style="list-style-type: none"> • Lånetiden er normalt 21 dager • Boken leveres automatisk tilbake når lånetiden er utløpt. • Kan lever boken tilbake før tiden • Det er i dag ikke mulig å reserverer bøker • Lånet kan ikke forlenges, man må låne boken på nytt
Hvor mange kan du låne		
<ul style="list-style-type: none"> • Du kan låne inntil 20 bøker av gangen • Du har en «lånekurv» • Har fast utlånstid. Det er bibliotekene som bestemmer hvor lang denne skal være. • Brukeren laster ned selve filen og kan kopiere inntil 6 eksemplarer til andre enheter 	<ul style="list-style-type: none"> • Opp til hvert enkelt konsortium. Avhengig også av kulturetatsrådets fordelingsnøkkel. Det har konsekvenser for flere konsortier; Akershus har hatt tilgang til 22 eksemplarer av hver tittel tildelt av Kulturfondet, men fra 13. april 2015 vil e-boklånere i Akershus ha tilgang til 5 eksemplarer av hver tittel. Bergen får redusert sitt antall fra 3 til 2. Alle andre konsortier opplever en økning i antall eksemplarer som er tilgjengelig, de fleste går opp fra null i dag. 	<ul style="list-style-type: none"> • Mulighet for å låne inntil 3 titler samtidig • Når lånetida går ut, forsvinner filen automatisk. • Hvert enkelt konsortium bestemmer lånetid og antall lån

Browsing		
<ul style="list-style-type: none"> • Du kan browse de ti første sidene før du låner 	<ul style="list-style-type: none"> • Det er tilgjengelig «smaksprøver» av bøkene. «Smaksprøvene» består av de første sidene i boka, og kan leses uavhengig av om boka er ledig. 	<ul style="list-style-type: none"> • Det er ikke mulig å browse i eBib.no
Brukere av systemet		
<ul style="list-style-type: none"> • over 150 bibliotek • Fylkesbiblioteket i Hordaland • Fylkesbiblioteket i Telemark • Folkebibliotekene Kragerø, Kviteseid, Siljan og Tinn 	<ul style="list-style-type: none"> • Konsortsier: Akershus, Finnmark, Hedmark, Møre og Romsdal, Nord-Trøndelag, Nordland, Oppland, Rogaland, Sogn og Fjordane, Sør-Trøndelag, Vestfold og Østfold. • Folkebibliotek: Askøy, Bergen, Deichman, Lier, Stavanger og Trondheim • Folkebibliotek i samarbeid med Telemark: Bamle, Notodden, Porsgrunn og Skien. 	<ul style="list-style-type: none"> • Folkebibliotek i Buskerud: Drammen, Flesberg, Flå, Gol, Hemsedal, Hol, Hole, Hurum, Kongsberg, Krødsherad, Modum, Nedre eiker, Nes, Nore og Uvdal, Ringerike, Rollag, Røyken, Sigdal, Øvre Eiker, Ål.

6.4 VEDLEGG 4: Den danske modellen – eReolen⁷⁵

eReolen

“eReolen” er den digitale udlånsportal, som giver danske læsere med tablets eller smartphones mulighed for at låne e-bøger og lyd-bøger. Ordningen har siden november 2011 været folkebibliotekernes fælles e-bogstjeneste, som blev etableret med det ønske, at tilbyde danske læsere digitalt indhold af høj kvalitet. I januar 2015 blev der forhandlet en stor aftale om eReolen på plads, som medførte en sammenlægning af eReolen og forlagernes e-bogstjeneste, eBib.

Drivkraften bag aftalen om eReolen var, at styrke befolkningens tilgængelighed til bøger ved at imødegå de digitale udviklingstendenser, som peger på et øget brug af tablets og smartphones. Andelen af smartphones er eksempelvis steget fra 33 % i 2011 til 73 % i 2014. Samtidig har 45 % af de danske husholdninger en tablet PC i 2014 sammenlignet med 9 % i 2011. Det var en yderligere prioritet, at drage nytte af fordelene ved digitalt materiale, som flere streamingtjenester oplever, herunder ubegrænset brugeradgang. Ved at sammenlægge e-bogstjenesterne blev det således lettere at låne e-bøger via folkebibliotekerne, og samtidig sikrede bibliotekerne et højt udbud af e-bøger.

Foreningen eReolen er den organisatoriske ramme omkring eReolen og Netlydbog. Foreningens opgave er at drive og udvikle folkebibliotekernes tilbud af e-bøger og netlydbøger.

Forhandling af aftalen om eReolen

Behovet for en ny aftale om eReolen

Ved oprettelsen af eReolen havde danske læsere adgang til e-bøger fra store såvel som mindre forlag. De store forlag trådte dog hurtigt ud af samarbejdet, og eReolen oplevede derfor et fald i antallet af udbudte e-bøger til ca. 5.000, samt et fald i lånertilslutningen, som følge af manglen på populære bogtitler fra de store forlag. De store forlag var tilbageholdende med at deltage i eReolen, fordi betalingsmodellen var en såkaldt klikmodel, som risikerede at svække forlagernes kommercielle e-bogsmarked, som var baseret på en såkaldt licensmodel.

Bibliotekerne lyttede til forlagernes bekymring, hvorefter Danskerens digitale bibliotek (DDB) fik til opgave at indgå i en bred aftale med de danske forlag.

DDB's forhandlingsstrategi - først de store forlag, så de mindre

Danskernes digitale bibliotek (DDB) er et forpligtende samarbejde mellem Kommunernes Landsforening og Kulturministeriet, som skal styrke bibliotekernes mulighed for at håndtere og formidle elektroniske medier, såsom e-bøger. Alle landets 98 kommuner har tilsluttet sig samarbejdet.

DDB var tovholder på aftalen om eReolen, som skulle omfavne interesserne for forlagene, bibliotekerne og forfatterne. I frygt for at ende med mange individuelle aftaler med de mange forlag, som strukturelt er forskellige, og efterfølgende kan være svært at administrere, var det DDB's målsætning at ende med så få aftaler som muligt. Af den grund vurderede DDB at det var ufordeleagtigt, men også praktisk vanskeligt, at indgå i forhandlinger med alle, store som små, forlag. DDB koncentrerede sig derfor om at danne rammerne med de store forlag først, og derefter tilbyde de mindre forlag lignende aftaler.

Aftalerne med de store forlag er indgået bilateralt og er ikke offentliggjort. For alle andre forlag end de store forlag er der indgået en ensartet aftale.

Den nye ordning - Ebib, eReol og netlydbog sammenlægges

⁷⁵ Fra Rambølls kontor i Danmark

Aftalerne blev forhandlet på plads i november 2014 med forlag som Gyldendal, Lindhardt & Ringhoff, JP/Politikkens Forlag, mm. Det medførte blandt andet at e-bogssortimentet blev udbygget med yderligere 4.200 titler fra store danske forlag. Udbuddet af e-bøger steg således fra ca. 5.000 til ca. 9.200. Det øgede servicetilbud er en del af en plan, der over de næste tre år skal skabe en mere borgerrettet og digital biblioteksbetjening.

Aftalen resulterede også i en større sammenlægning af de tilgængelige e-bogstjenester. Indtil 1. januar 2015 eksisterede to udlånstjenester for e-bøger, ereolen.dk og ebib.dk. "Ereolen" var de danske bibliotekers egen e-bogstjeneste, som understøttede en klikmodel, hvorimod "eBib" var forlagenes fælles e-bogstjeneste, som understøttede en licensmodel. Der eksisterede yderligere en udlånstjeneste for lydbøger, netlydbog.dk. Per 1. januar 2015 blev de tre tjenester slået sammen under en fælles forretningsmodel under ereolen.dk. Det betød selvsagt at forlagenes e-bogstjeneste lukkede.

Den nye aftale er tidsbegrænset, og kommer til at revideres og tilpasses kontinuerligt efter behov.

Indkøb

Decentral indkøb førte til opbygning af ubrugte lån

EBib, som blev oprettet i 2013, var forlagenes konkurrent til eReol. Indkøb af licenser fra eBib til de danske biblioteker skete decentralt i centralbiblioteksregi. Centralbibliotekerne forhandlede således licensindkøb på vegne af bibliotekerne i den pågældende CB-region. Erfaringer med denne indkøbsmodel var at et lager af ubrugte lån blev opbygget. Ønsket om at minimere risikoen for at købe for mange og for dyre licenser førte til, at licensindkøbene blev gjort nationale. Licensindkøbene varetages nu af DDB.

Det fælles indkøbssamarbejde

DDB er ansvarlig for folkebibliotekernes fælles indkøbssamarbejde, som er blevet etableret med det formål, at udnytte de muligheder der ligger i en højere grad af fællesindkøb, som tidligere blev forhandlet decentralt. DDB's aktive rolle muliggør en strømlining og effektivisering af indkøbsprocessen, samt koordinering og administration af alle faser af indkøb af digitale materialer. DDB's mål med indkøbssamarbejdet er, at sikre de bedst mulige betingelser og priser for de deltagende biblioteker. Det skal bemærkes, at DDB's forhandlinger af e-bogsindkøb vil foregå i tæt samarbejde med eReolen.

Indkøb af licenser kan opdeles i to puljer: nye licenser og eksisterende licenser. Faggruppen for Indkøb og Ambassadørnetværket vurderer, om der er opbakning til en ny licens. Hvis det er tilfældet, vil DDB forhandle en aftale på plads, som de enkelte biblioteker efterfølgende kan tiltræde. Eksisterende licenser forhandles centralt af DDB. DDB har også mandat til at opsigte en licensaftale, hvis DDB vurderer, at den ikke er fordelagtig. DDB vurderer licenser ud fra fire udvælgelseskriterier:

- Samlet økonomisk værdi;
- Antal biblioteker på aftalen;
- Komplexitet; og

Værdi for bibliotekerne.

DDB's indkøbspolitik bygger yderligere på nogle bestemte krav til indkøb af licenser. Der findes blandt andet et krav til minimumsdeltagelse som indebærer, at minimum 10 biblioteker, som skal udgøre minimum 12 % af Danmarks befolkning, skal tilkendegive at de vil købe licensen. Hvis en given licens ikke kan samle den nødvendige opbakning skal de enkelte biblioteker selv forhandle licensen og administrere betalingen. Det er også et krav, at prismodellerne skal være transparent og at e-bogaftalerne som udgangspunkt er 1-årige og derfor skal genforhandles hen mod slutningen af kalenderåret.

Når rammerne for indkøb er forhandlet på plads, er det op til det enkelte bibliotek at tage endelig stilling til indkøbet. Budgetansvar for indkøb af licenserne, materialevalg og formidling er hhv. eReolens og det enkelte biblioteks ansvar. Evaluering DDB's indkøbspolitik sker årligt.

ERMS – bibliotekernes selvbetjeningsportal

Electronic Resource Management System (ERMS) er et projekt under DDB's indkøbssamarbejde og er en betegnelse for de systemer, som anvendes til styring af indkøb og administration af licenser på digitalt materiale, herunder folkebibliotekernes licensdækkede data. Bibliotekerne fik adgang til systemet i november 2014 og sikrer et bedre overblik, gennemsigtighed og en lettere administration af deres egne digitale licenser. ERMS systemet skal således understøtte anskaffelse, betaling, statistik, administration og adgang til licenser.

Selvbetjeningsmodulet er lavet, så både DDB's forhandlere og de enkelte biblioteker får et login og adgang, der er tilpasset deres brug og behov. Samtidig kan man under den enkelte licens få oplysninger om licensvilkår og prisudvikling. Derudover kan man se, hvor meget den enkelte licens bliver brugt og sammenligne dette med de andre biblioteker. Dermed har bibliotekerne et godt udgangspunkt, når de skal formidle, udvælge og indkøbe licenser, og samtidig gør modulet det langt lettere at administrere licenserne.

Betalingsmodellen

Licensmodellen og klikmodellen

De store forlag udtrådte af den gamle eReolsordning, fordi de mente at udlånsmodellen blokerede for udviklingen af det kommercielle e-bogsmarked og udfordrede forlagenes salg af populære bogtitler. Bibliotekerne mente derimod at udlånsmodellen, som var taget i brug af eBib, ikke var i overensstemmelse med den digitale trend for så vidt angår streamingstjenester, hvor brugerne har ubegrænset adgang til digitalt materialer. Som følge af den nye aftale om eReolen var det muligt at indgå et kompromis, hvor begge betalingsmodeller bliver taget i brug, hhv. eReolens klikmodel og eBibs licensmodel.

Licensmodellen tages i brug ved bogtitler som er under seks måneder gamle. De første seks måneder kan forlagene enten vælge at tilbageholde titlerne, eller tilbyde titlerne efter en restriktiv licensmodel, hvor bibliotekerne køber en licens til at udlåne et bestemt antal e-bøger. Det er vigtigt at bemærkes, at der ikke bliver opereret med licensmodellen for de mindre forlag. Det skal også bemærkes, at såkaldte "steadysellers", dvs. bøger som sælges meget over en længere periode, kan forblive i licensmodellen for evigt.

Klikmodellen tages i brug ved bogtitler som er over seks måneder gamle. Efter seks måneder overgår titlerne til de almindelige udlånsvilkår på eReolen, en klikmodel, hvor bibliotekerne kan udlåne et ubegrænset antal titler. Med andre ord kan flere lånere låne en given bog i samme periode. Ved denne model betaler bibliotekerne en pris pr. download, som differentieres efter titlens alder.

DDB holder jævnligt statusmøder med forlagene for at sikre, at ordningen virker efter hensigten. Dvs. at de mest populære titler ikke lånes så meget ud, at det forstyrrer forlagenes salg.

Uforudsete udgifter for biblioteker

Bibliotekerne har ikke nogen mulighed for at forudse antallet af downloads ved klikmodellen og det medfører selvsagt omkostningsusikkerheder. Uden restriktioner på antallet af udlån kan populære bogtitler nå op på 8-10.000 udlån, som var tilfældet i 2012. Dette kan blive omkostningsfuldt for biblioteker med stramme budgetter. Aalborg Bibliotekerne har for eksempel været nødsaget til at afsætte 200.000 kr. mere på mediebudgettet i forhold til 2014-budgettet, som følge af usikkerheder i antal udlån.

Bibliotekerne har således fået frihed til at udarbejde egne restriktioner for udlån af titler. Nogle giver mulighed for tre udlån ad gangen i 30 dage, andre tilbyder fire udlån; nogle kommuner tilbyder tre samtidige udlån pr. titel, andre tilbyder fire samtidige udlån, og én kommune har ingen begrænsninger. Det er også muligt for kommunen at lukke udlån af e-bøger såfremt månedens budget er opbrugt, og genåbne muligheden for udlån i begyndelsen af næste måned. Det vil også være muligt at begrænse udlånet med eksempelvis et loft på 1.000 udlån pr. år. Når det loft er nået, skal titlen enten fjernes fra eReolen resten af året, eller en ny aftale mellem biblioteket og forlaget kan forhandles.

Det kan yderligere nævnes, at Danmarks Biblioteksforening, der trods tilfredshed med aftalen, mener at bibliotekerne har måttet betale en dyr pris for at få samlet alle e-bøgerne ét sted. Foreningen mener, at prissætningen af digitale udlån er en udfordring for de kommunale budgetter, da den nye ordning vil koste biblioteker væsentligt mere end de fysiske udlån.

Andre udgifter til bibliotekerne

Udover udgifter i forbindelse med betalingsmodellerne, er bibliotekerne pålagt yderligere udgifter i form af diverse afgifter. Den første afgift betales til foreningen ereolen.dk, for det arbejde de udfører ved at drive eReolen. Betalingen opkræves per transaktion. Den anden afgift er ligeledes en transaktionsafgift, og opkræves af Publizon. Publizon er en platform for distribution af e-bøger og lydbøger. Publizon varetager opgaven at samle indhold fra mange indholdsleverandører og distribuerer derefter disse bogfiler til tilknyttede detailhandlere, herunder eReolen. Publizon er ejet af de to største forlag: Gyldendal og Lindhardt & Ringhof.

Øvrigt

eReolens udlånstal lå i de første måneder af 2015 langt over det normale udlånstal, hvilket peger på, at udvidelsen af eReolens tilbud har styrket borgernes opmærksomhed på og anvendelse af digitale bibliotekstilbud. Fortjenesten ligger ved det tætte samarbejde mellem eReolen og DDB. DDB varetog således på bibliotekernes vegne forhandlingerne om forlagernes genindtræden i eReolen. Tilsvarende finansierede DDB en stor del af den tekniske udvikling, herunder videudviklingen af eReolapp'en, der var nødvendig for, at eReolen kunne håndtere de differentierede forretningsmodeller, som forhandlingerne resulterede i.

